

LAPSEN ETU LAITOSSIIJOITUKSESSA

Tapaustutkimus rajoitustoimenpiteistä

Merja Timonen

Opinnäytetyö, kevät 2016

Diakonia-ammattikorkeakoulu

Sosiaalialan koulutusohjelma

Sosionomi (AMK)

TIIVISTELMÄ

Timonen, Merja. Lapsen etu laitossijoituksessa, tapaustutkimus rajoitustoimenpiteistä. Diak, Helsinki, kevät 2016, 112 s., 6 liitettä.

Diakonia-ammattikorkeakoulu, sosiaalialan koulutusohjelma, sosionomi (AMK).

Opinnäytetyön tarkoituksena oli selvittää ja kuvata lapsen edun toteutumista lastensuojelulain mukaisten rajoitustoimenpiteiden käytössä.

Opinnäytetyö oli tapaustutkimus. Aineisto koottiin viideltä eri lastensuojelun työntekijältä ja kolmelta laitokseen sijoitetulta lapselta. Lisäksi aineistona oli toteutuneista rajoitustoimenpiteistä dokumentoidut asiakirjat. Tutkimustehtävät oli laadittu perehtymällä aihetta käsittelevään kirjallisuuteen. Tutkimusaineisto analysoitiin sisällönanalyysin avulla.

Tapaustutkimuksen teoriaosassa tarkasteltiin lastensuojelun lasten sijoitusten taustaa, hoidollista ja kasvatuksellista työtä. Lisäksi työssä on kuvattu lasten etua lainsäädännön valossa sekä lastensuojelulaitoksessa sovellettavia rajoitustoimenpiteitä sekä niihin liittyviin käytäntöjä.

Tulosten mukaan lasten etu oli tärkeää työntekijöille. Tutkimustuloksissa työntekijät korostivat rajoitustoimenpiteiden käytössä ammatillisuutta, lapsen mielipiteen kuulemistä ja lainmukaisuutta. Työntekijöiden mukaan rajoitustoimenpiteistä oli lapsille yksilöllistä hyötyä ja niiden käyttö oli toisinaan välttämätöntä. Tosin työntekijät kertoivat havainneensa rajoitustoimenpiteiden käytön olleen rangaistuksenomaista ja viimesijaisuus käytössä oli toisinaan vaihdellut.

Lasten näkökulmasta mielipiteen ja osallisuuden sekä yksilöllisyyden huomioiminen rajoitustoimenpiteiden käytössä ei aina toteutunut. Joskus heidän mielipiteitä oli kuultu heikosti tai niitä oli ohitettu. Perusteluja rajoittamiselle ei ollut kerrottu lapselle heti. Lapsia on valistettava heille kuuluvista oikeuksista ja vastuista, jotta lapsen etu voisi toteutua lastensuojelulain määritelmän mukaisesti.

Tämän tapaus oli tutkimuksellisesti ainutkertainen ja sen tuloksia ei voida yleistää. Se kertoo yhden vaativan laitossijoituksen yksikön työntekijöiden ja lasten kokemuksista ja näkemyksistä.

Asiasanat: lapsi, lastensuojelu, lapsen etu, rajoitustoimenpiteet

ABSTRACT

Timonen, Merja. The child's best interest in institutional placement, case study. Helsinki, Spring 2016, 112 p., 6 appendices. Language: Finnish.
Diaconia University of Applied Sciences. Degree Programme in Social Services. Bachelor of Social Services.

The purpose of this thesis was to identify and describe the realisation of children's interests when using restrictive measures under the Child Welfare Act.

This thesis was a case study. Material was collected from five different child welfare employees and from three children placed within a child welfare institution. Also included as material, were documents reporting the use of restrictive measures. The research tasks were drawn up by familiarization with the literature dealing with this topic. The data was analysed using content analysis.

In the theoretical part of the case study, we examined the backgrounds of the children under child protection, as well as the therapeutic and educational work of the employees. In addition, children's interests under legislation were examined, as well as the applicable restrictive measures of child welfare institutions and associated practices.

The outcome of this study shows that the interests of children were important to the interviewed employees. In the results, the employees emphasized the use of professionalism, legality and listening to children's opinions. According to the employees, restrictive measures are individually beneficial and their use is sometimes necessary. However, the most severe forms of restrictive measures should only be used as a last resort. Although restrictive measures cannot not be used as punishment, mild forms of this behaviour had been observed by the employees.

From the children's perspective, the implementation of restrictive measures did not always take the opinions or interests of the individual into consideration. Sometimes the children's opinions were poorly heard or altogether ignored. The justifications for restrictive measures were not always immediately stated to the children. Children should be informed of their rights and responsibilities so that their interests could be realized in accordance with the definition of the Child Welfare Act.

This case study was unique and its results cannot be generalised since it deals with the experiences and views of the employees and children of a single institution.

Keywords: child, child protection, child welfare, children's interests, restrictive measures

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	6
2 LASTENSUOJELUN SIJAISHUOLTO	7
2.1 Vaativan laitoksen lasten sijoitusten taustaa	9
2.2 Kaltoinkohtelu	10
2.3 Käytöshäiriö	11
3 HOIDOLLINEN JA KASVATUKSELLINEN TYÖ.....	12
3.1 Vaativan laitossijoitusyksikön arki	12
3.2 Sosiaalialan ammattietiikka ja periaatteet	13
3.3 Sosiaalisen kehityksen tukeminen.....	14
4 LAPSEN ETU LAINSÄÄDÄNNÖSSÄ	18
4.1 Lapsen osallisuus.....	20
4.2 Lapsen mielipiteen selvittäminen ja kuuleminen	22
5 LASTENSUOJELULAITOKSISSA SOVELLETTAVAT RAJOITUSTOIMENPITEET	
.....	24
5.1 Yhteydenpidon rajoittaminen	26
5.2 Aineiden ja esineiden haltuunotto	29
5.3 Henkilöntarkastus	32
5.4 Henkilönkatsastus.....	33
5.5 Omaisuuden- ja lähetyksen tarkastus	34
5.6 Kiinnipitäminen.....	36
5.7 Liikkumisvapauden rajoittaminen	37
5.8 Eristäminen.....	38
5.9 Erityinen huolenpito	39
6 KÄYTÄNNÖT RAJOITUSTOIMENPITEIDEN SOVELTAMISESSA	42

6.1 Kirjaamisvelvollisuus	42
6.2 Päätösmuoto, sisältö ja tiedoksianto.....	43
6.3 Muutoksenhaku ja kantelu.....	45
6.4 Toiminnan laillisuuden valvominen	46
7 TAPAUKSENTUTKIMUKSEN TARKOITUS, TEHTÄVÄ JA TAVOITTEET	48
8. TAPAUSTUTKIMUS JA MENETELMÄT	50
8.1 Tapaustutkimus	50
8.2 Tutkimuksen tapaus.....	51
8.3 Teemahaastattelu	51
8.4 Aineisto ja haastateltavien taustatiedot	52
8.5 Haastattelujen toteuttaminen	53
8.6 Tutkimuksen aineistonkeruu	54
8.7 Aineistolähtöinen sisällönanalyysi	54
9 MÄÄRÄLLINEN ASIAKIRJA-AINEISTO	58
10 TYÖNTEKIJÖIDEN NÄKEMYKSIÄ LAPSEN EDUSTA.....	66
10.1 Rajoitustoimenpiteiden käytön oikeutuksesta	66
10.2 Työntekijöiden käsitys lapsen edun toteuttamisesta ja toteutumisesta.....	70
10.3 Rajoittamistoimenpiteiden kehittäminen.....	73
11 LASTEN KOKEMUKSET LAPSEN EDUN TOTEUTUMISESTA	77
11.1 Lasten kokemuksia rajoitustoimenpiteistä	77
11.2 Lasten edun toteutuminen	77
11.3 Rajoitustoimenpiteisiin liittyvät kehittämistarpeet.....	81
12 LAPSEN EDUN TOTEUTUMINEN TUTKIMUSTULOSTEN MUKAAN.....	84
12.1 Johtopäätökset ja jatkotutkimusehdotukset	92
12.2 Tutkimuksen luotettavuus ja eettisyys.....	95

12.3 Ammatillinen kehittyminen.....	97
LÄHTEET.....	100
LIITTEET	104
LIITE 1. TEEMAHAASTATTELU LAPSELLE	106
LIITE 2. TEEMAHAASTATTELU TYÖNTEKIJÖILLE.....	107
LIITE 3. TUTKIMUSTIEDOTE	108
LIITE 4. LAPSEN SUOSTUMUSLOMAKE	110
LIITE 5. ALLE 18-VUOTIAAN HUOLTAJAN SUOSTUMUSLOMAKE.....	111
LIITE 6. TYÖNTEKIJÄN SUOSTUMUSLOMAKE.....	112

1 JOHDANTO

Tämä tapaustutkimus tarkastelee lastensuojelulain mukaisia rajoitustoimenpiteitä ja niiden toteuttamista lapsen edun näkökulmasta yhdessä suomalaisessa laitossijoitusyksikössä. Valitsin tutkimusaiheekseni lapsen edun näkökulman, koska sosiaalialan työn ydin on dialogissa ja ihmisten hyvinvoinnin lisäämisessä. Lastensuojelulain rajoitustoimenpiteitä voidaan kohdistaa ainoastaan huostaan otettuun ja laitokseen sijoitettuun lapseen.

Rajoitustoimenpiteitä käytetään useissa lastensuojelulaitoksissa. Laitossijoituksen yksikön tavoitteena on saada eri tavoin pahaa oloaan oirehtiva lapsi kuntoutumaan ja yhteiskunnallisessa mielessä toimintakykyiseksi jäseneksi. Tähän tavoitteeseen pyritään pääasiassa normaalien kasvatuksellisin ja hoidollisin keinoin. Käytännössä se sisältää tavanomaisia hoidollisia ja kasvatuksellisia rajoja, mutta myös viimesijaisina toimenpiteinä perusoikeuksia rajoittavia lastensuojelulain mukaisia rajoitustoimenpiteitä.

Tapaustutkimukseni on toteutettu määrällisin ja laadullisin menetelmin. Tutkimus on toteutettu vaativan laitossijoitusyksikön työntekijöille ja sinne sijoitetuille lapsille tehdyin teema-haastatteluin sekä hyödyntämällä sähköistä asiakirja-aineistoa toteutettujen rajoitustoimenpiteiden esimerkeissä ja lukumäärissä.

Tapaukseni tarkoituksena on kuvata tilanteita, joissa rajoitustoimenpiteitä käytetään ja selvittää miten lapsen etu on huomioitu rajoitustoimenpiteitä toteutettaessa. Tavoitteenani on erityisesti tuoda esille lapsen näkökulma siitä, miten tutkimuksen kohteena olevassa laitossijoituksen yksikössä lapsen etu on huomioitu ja miten se näkyy rajoitustoimenpiteitä toteutettaessa. Aiempaa tutkimuksellista tietoa aiheesta on vähän. Olen perehtynyt työssäni lastensuojelulain mukaisiin rajoitustoimenpiteisiin ja lastensuojelun yleisiin käsitteisiin.

2 LASTENSUOJELUN SIJAISHUOLTO

Lastensuojelulain (2007) 49§:n mukaan sijaishuollolla tarkoitetaan huostaan otettua, kiireellisesti sijoitettua tai 83§:ssä tarkoitetun hallinto-oikeuden väliaikais määräyksen nojalla sijoitetun lapsen hoidon ja kasvatuksen järjestämistä kodin ulkopuolella. Lain mukaan lapsi on huostaanotettava, jos hänen huolenpidossaan on puutteita tai muut kasvuolosuhteet uhkaavat vakavasti lapsen kehitystä ja terveyttä. Lapsi voi vaarantaa terveyttään tai kehitystään käyttämällä päihteitä tai tekemällä rikoksia tai hän voi muutoin käyttäytyä terveyttään ja kehitystään vaarantavalla tavalla. Saastamoisen mukaan (2008, 27) sijaishuollon muodoksi on valittava lapsen edun mukainen, yksilöllisten tarpeiden ja kehityksen kannalta paras vaihtoehto.

Sijaishuoltopaikan valinnassa on erityisesti tutkittava lapsen huostaanoton perusteita sekä arvioitava sijoituksen tarpeet ja kiinnitettävä huomioita lapsen sisarusuhteisiin. On tärkeää että lapsi voi ylläpitää ja säilyttää hänelle merkityksellisiä ihmissuhteita. Lastensuojelulain 50 § mukaan lapsen kulttuurinen, uskonnollinen ja kielellinen tausta on myös kohtuudella huomioitava sijoituspaikkaa suunniteltaessa. (Laiho 2010, 188.)

Lastensuojelutyön sijoitukseen liittyvät valinnat tehdään usein lapsen välittömien perustarpeiden ja tulevaisuuteen tähtäävien ja siihen liittyvien kysymysten välillä. Huostaanoton taustalla on usein puutteet arkielämän jatkuvuudessa ja läheisissä kiintymyssuhteissa. Kiintymyssuhteen erityinen luonne ja sen arkitodellisuus eivät välttämättä avaudu ulkopuoliselle havainnoijalle täysin totuudellisena, siksi sen arvioiminen ammattilaisellekin voi olla haastavaa. (Hurtig 2003,104.)

Sijoitukseen liittyvien suojaavien ja riskitekijöiden valmisteluun ja punnintaan liittyviin asioihin tulisi olla riittävästi aikaa. Puutteellinen ajankäyttö voi näkyä laitoksen arjen toimimattomuudessa lapsen ja vanhempien sopeutumiseen liittyvinä ongelmina. Tästä voi seurata lapsen jatkuvat sijoituspaikkojen vaihdot ja kokemus, ettei lapsi kuulu mihinkään. Sopeutumista sijoituksen alkuvaiheessa edistävät lapsen kanssa sijoitukseen liittyvistä asioista puhuminen. Kuuntelemalla ja keskustelemalla osoitetaan lasta kohtaan välittämistä ja arvostamista. Lapsen kunnioittava ja onnistunut vastaanottaminen sijoituspaikkaan luo myös pohjaa sijoituksen onnistumiselle. Totutteleminen uuteen tilanteeseen ja ihmisiin vaatii lapselta melkoista

sopeutumiskykyä. Työntekijöillä tulee olla kyky läsnäoloon sekä kärsivällisyyttä kohdata lapsen toipumisesta ja muutoksesta johtuva oirehdinta. (Känkänen 2013, 266-268.)

Lastensuojelulasten elämäkokemukset ovat usein olleet lapsen ikätasoon ja kehitykseen nähden niin vaikeita, etteivät he ole pystyneet vastaanottamaan ja käsittelemään koettuja asioita. Monen pienen tai yhden merkittävän vaikean kokemuksen vaikutuksesta lapsen kehitys on pysähtynyt eikä lapsella ole mahdollisuutta päästä eteenpäin ilman aikuisten tukea. Lapsen kiintymyssuhteen laatu koskettaa vuorovaikutuksessa myös työntekijän omaa kiintymyssuhdetta. Kiintymystä hakeva lapsi voi hakea koko ajan kontaktia, olla ”iholla” tai vetäytyä kokonaan vuorovaikutuksesta. Tästä syystä on tärkeää, että hoito- ja kasvatustyötä tekevä on itse sinut omien tunteiden kanssa ja kykenee ottamaan lapselta vastaan kritiikkiä ja toisinaan myös kiitosta. Yksittäiselläkin teolla ja sanoilla voi olla suuri merkitys lapsen minäkuvaan ja sitä kautta kokonaisvaltaisesti hänen hyvinvointiin. (Barkman 2013, 274.)

Lastensuojelun sijoitukset kodin ulkopuolelle voidaan toteuttaa seuraavilla määräyksillä ja päätöksillä:

- 1.) Lapsen huostaanotto ja sijaishuoltoa koskeva päätös sekä sijaishuollon muutospäätös,
- 2.) Kiireellisen sijoituksen päätös,
- 3.) Lastensuojelulain 83§:n mukainen hallinto-oikeuden väliaikainen määräys.

(Saastamoinen 2008, 38.)

Alhasen mukaan (2014, 19-20) lastensuojelu korostaa suojelun ohella lapsen kehityksen tukemista. Lastensuojelulain toimenpiteet on perusteltuja vain jos ne aidosti parantavat lapsen tilannetta. Lastensuojelulain toteuttamisessa tulee huomioida lapsen omat mielipiteet, käsitykset ja tarpeet. Lisäksi sitä on toteutettava huoltajia ja kasvattajia tukien.

Sijaishuollon tarkoituksena on turvata lapsen monipuolinen kehitys, hyvinvointi ja mahdollistaa tavallinen arki. Laitoshuolto on vaihtoehto silloin, kun sijaishoitoa ei voida muutoin järjestää lapsen edun mukaisesti. Toimivan arjen ohella pyritään tukemaan lasta sosiaalisten suhteiden ja toiminnan sekä identiteetin tasolla. Sijaishuollon tehtävänä on tarjota hoivaa, kuntouttaa ja kasvattaa. (Pösö 2004, 206-207.)

Lapsen sijoituksen päätöstä tehtäessä on kiinnitettävä huomiota lapsen tarpeiden ja edun näkökulmaan. Sijoituspaikkaa mietittäessä on huomioitava lapsen ikä sekä psykofyysiset että sosiaaliset erityistuen tarpeet. Lisäksi on huomioitava erilaiset yksilölliset tekijät, kuten koulunkäyntiin liittyvät seikat ja harrastukset. (Räty 2007, 298-303.)

Lastensuojelulaitoksia ylläpitävät valtio, kunnat ja yksityiset yhteisöt. Laitoshoitoon sijoitetaan vaativahoitoisia ja erityisosaamista vaativia lapsia. Jokainen laitossijoitus edellyttää yksilöllistä harkintaa lapselle sopivimmasta vaihtoehdosta. Laitoshoidossa työntekijöiltä edellytetään tehtävän edellyttämää ammattitaitoa. Laitoshoitoa voidaan pitää lapselle parhaimpana ratkaisuna, silloin jos sijoitus on väliaikainen. Tällöin sijaishoidon ja laitoksen mitoituksen edellytykset tulee täytyä. (Saastamoinen 2008, 30-33.)

Lähes jokaisella lastensuojelulaitokseen sijoitetulla lapsella on ollut jo pitkään ongelmia kehitykseen ja kasvatukseen liittyvissä asioissa ennen laitossijoitusta. Näillä lapsilla on usein kokemusta hoidon epävakaisuudesta. Lapsen elämässä ja kasvuympäristössä on ollut epävakautta pysyvyydessä ja turvallisuudessa. Tyypillisimmillään oireet liittyvät käytökseen ja sen säätelyyn. Tällaisia ovat vuorovaikutukseen liittyvät häiriöt, minuuteen liittyvä integroimattomuus sekä tunnesäätelyn ja erillisyyden kokemuksen vaikeudet. (Tervonen-Arnkil 2000, 6.)

2.1 Vaativan laitousyksikön lasten sijoitusten taustaa

Lastensuojelun asiakkaina ovat aina jollakin tavalla turvattomat lapset. Turvattomuuden taustat vaihtelevat lapsen pahoinvoinnista heidän saaman hoivan ja kasvatuksen laiminlyömiseen. Nämä kokemukset ilmenevät lapsen käytöksessä erilaisena oireiluna ja ongelmina. Tavanomaisimmat syyt lastensuojelu tarpeeseen ovat vanhempien mielenterveys- ja päihdeongelmat, sekä lapsen erilaiset vuorovaikutukseen ja tunne-elämään liittyvät ongelmat, koulunkäyntiongelmien sekä päihteiden käyttö. (Laiho 2010, 161.)

Suomessa suurimmalla osalla sijaishuollon laitoksiin sijoitetuista lapsista on erilaisia psykososiaalisia ja psykiatrisia sekä oppimiseen liittyviä ongelmia. Sijoitettujen lasten taustalla on runsaasti erilaisia käytösoireita. Niistä yleisimpiä ovat impulsiivisuus, tarkkaavuushäiriöt, aggressiivinen käyttäytyminen, valehtelu, koulusopeutumattomuus ja varhainen päihteiden

käyttö. Niillä, joilla on ollut kasvuolosuhteissa useita traumakokemuksia kärsivät muita enemmän käytös- ja tunne-elämän ongelmista. Mitä myöhemmin sijoitus toteutetaan, sitä todennäköisempää on lapsen ajautuminen rikolliseen käyttäytymiseen ja syrjäytymiseen. (Haapasalo 2008, 98-99.)

2.2 Kaltoinkohtelu

Lapsuudessa koettu väkivalta ja turvattomuus voivat johtaa alkukantaisiin selviytymisstrategioiden kehittymiseen. Lapselta saattaa jäädä oppimatta tunnesäätelytaidot, jolloin ihminen pyrkii liennyttämään kielteisiksi kokemiaan tunteita puheen tai oman sisäisen puheensa eli ajattelunsa avulla asettamalla kokemuksensa oikeisiin mittasuhteisiin. Ilman riittäviä tunnesäätelytaitoja turhautumisen, ahdistuneisuuden ja vihan sietokyky voi olla hyvin alhainen. Tällöin kielteiset tunnetilat purkautuvat hallitsemattomina aggressioina tai henkilö turvautuu erilaisiin välttämistoimintoihin, kuten päihteiden käyttöön. Traumatisoituneilla lapsilla voi olla vaikeuksia erottaa itseään erillisenä toimijana. Lapsi saattaa sekoittaa omat ja muiden ihmisten tunteet, toiveet ja tavoitteet. (Haapasalo 2008, 256.)

Kaltoinkohtelua kokeneilla lapsilla on puutteita sosiaalisen tiedon prosessoinnin ja tulkinnan taidoissa. Heillä voi olla vaikeuksia tunnistaa oikein sosiaalisen ympäristönsä vihjeitä ja tunnistaa toisen ihmisten tunnetiloja ja käyttäytymistä. Lapsuudessa koetusta kaltoinkohtelusta aiheutunut traumatisoituminen voi tuottaa välittömiä tai myöhemmin ilmeneviä traumasaperäisiä oireita. Kaltoinkohtelu aiheuttaa lapsessa välttämistoimintoja, jotka voivat ilmetä dissosiaatioina tai tunteiden turtumisena. (Haapasalo 1999, 48-49.)

Dissosiaatiohäiriössä lapsi pyrkii eristämään tai unohtamaan kokemuksensa tai vääristämään itseensä kohdistuvia havaintoja, mikä voi johtaa pahimmillaan identiteettihäiriöihin, oman ruumiinkuvan vääristymiin ja sivupersonien syntymiseen. Lapsi ei myöskään opi luottamaan keneenkään. (Haapasalo 1999, 49.)

Tunnetasolla kaltoinkohdeltu lapsi voi kokea voimakasta vihaa, ahdistusta ja pelkoja. Käyttäytymisessä se näkyy käytöshäiriöoireina, aggressiivisuutena sekä väkivallantekoina. Hän kokee ympäristönsä vaarallisena, uhkaavana ja on siksi jatkuvassa hyökkäys- ja puolustus-

valmiudessa. (Haapasalo 2008, 255.) Tällöin lapsi pyrkii hallitsemaan pelkoa ja avuttomuuden tunnettaan kontrolloimalla ympäristöään korostuneesti ja hyökkäämään silloinkin, kun muut eivät havaitse syytä reagointiin. (Haapasalo 1999, 49.)

Kaltoinkohtelu on opettanut karulla tavalla lapselle mitä ihmissuhteita voi odottaa ja luonut hänelle kuvan millainen hän on toisten ihmisten silmissä. Seurauksena lapselle kaltoinkohtelusta on heikentynyt toimintakyky ja epätarkoituksenmukaiset välttämistästrategiat. Traumatisoitunut henkilö saattaa hakeutua prosessoimaan kokemuksiaan uudelleen ja uudelleen traumaa muistuttaviin tilanteisiin, kuten väkivaltaisiin ihmissuhteisiin. Se puolestaan heikentää entisestään hänen sosiaalista toimintakykyä. (Haapasalo 2008, 257.)

2.3 Käytöshäiriö

Riskikäyttäytymisen tunnistamiseksi lapsen kanssa toimivan on tärkeää tunnistaa normaalin kehityksen piirteet. Käytöshäiriö on yleisin nuorten mielenterveyshäiriö. Käytöshäiriöt luokitellaan ICD-10- tautiluokituksen mukaan neljään eri muotoon: perheensisäiseen, epäsosiaaliseen, sosiaaliseen ja uhmakkuushäiriöön. (Von der Pahlen & Marttunen 2013, 97-98.) Oppimisvaikeudet ovat käytöshäiriöisillä lapsilla yleisiä. Osasyys saattaa olla lapsen saama negatiivinen leima ”vaikeana” lapsena jo perheen taustan vuoksi. Ympäristöllä on suuri merkitys siinä, lähdetäänkö lapsen haasteellista käytöstä vahvistamaan vai ei. (Von der Pahlen & Marttunen 2013, 101.)

Käytöshäiriö-diagnoosin saaneilla laitossijoitetuilla lapsilla on tutkimuksellisesti todettu olevan runsaasti erilaisia kielellisiä ja oppimisen liittyviä häiriöitä. Ongelmat ovat ajan saatossa muuttuneet monimutkaisemmiksi ja hankalammiksi. (Pösö 2004, 51, 53.) Käyttäytymisensä osalta käytöshäiriöisellä ilmenee uhmakkuutta, itkuisuutta, epärehellisyyttä ja impulssikontrollin hallinnan ongelmia. Nämä käyttäytymisen piirteet ovat päihteiden käytön riskitekijöitä, yhdessä vanhempien vakavien päihdeongelmien, mielenterveysongelmien ja sallivuuden sekä puutteellisen vanhemmuuden ohella. Nopean riippuvuuden kehittymisen on havaittu olevan osittain geneettistä. (Von der Pahlen, Lepistö & Marttunen 2013, 119.)

3 HOIDOLLINEN JA KASVATUKSELLINEN TYÖ

3.1 Vaativan laitossijoitusyksikön arki

Lastensuojelulaitosten ensisijainen tarkoitus on tarjota lastensuojelulain puitteissa tapahtuvaa arkipäiväistä kasvatusta ja hoivaa sekä huolenpitoa. Käytännössä se sisältää myös normaalia kasvatuksellista rajojen asettamista ja myös viimesijaisina toimenpiteinä lain määrittelemiä perusoikeuksia rajoittavia rajoitustoimenpiteitä. Laitoksen arki rakentuu jokapäiväisistä rutiineista ja lapsille yksilöllisesti toteutettavista hoito- ja kasvatussuunnitelmista. Arki rakentuu koulunkäynnin, harrastusten ja säännöllisten kotiharjoittelujen ympärille. (Hoikkala 2011, 247.)

Työntekijöiden tärkeänä tehtävänä on palauttaa lasten menettämä luottamus aikuisiin. Arjen huolenpitoon lapsen fyysisten tarpeiden lisäksi kuuluu välittävä kanssakäyminen lasten ja hoito- ja kasvatushenkilöstön kanssa. Tavoitteena on mahdollisimman normaalin kodinomaisen arjen rakentaminen ja mahdollistaminen. (Laakso 2009, 137, 172.) Laki lasten huollosta ja tapaamisoikeudesta määrittelee miten lasta tulisi kasvattaa.

Lasta tulee kasvattaa siten, että lapsi saa osakseen ymmärtämystä, turvaa ja hellyyttä. Lasta ei saa alistaa, kurittaa ruumiillisesti eikä kohdella muulla tavoin loukkaavasti. Lapsen itsenäistymistä sekä kasvamista vastuullisuuteen ja aikuisuuteen tulee tukea ja edistää. (Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 361/1983.)

Sijaishuollossa työntekijöiden tärkein ominaisuus on aito lapsilähtöisyys. Se tarkoittaa työntekijöiden aitoa kykyä kohdata lapsi ja antaa lapselle riittävästi aikaa. Lapsikeskeisyys ja -lähtöisyys koostuvat kolmesta eri ulottuvuudesta: asenteesta, rakenteesta ja käytännön toiminnasta. Näiden kolmen tekijän on toteuduttava yhdessä, jotta aidosti lapsikeskeinen asiakas kohtaaminen voisi toteutua. (Tulensalo 2010, 89.)

Kasvatuksen arvot ovat kasvatuskulttuurin keskiössä ja sen perusta. Arvot ohjaavat yksilön valintoja ja kokemuksia sekä toimivat toimintaa ohjaavina. Kasvatusyhteisöiltä ja ammattilaisilta edellytetäänkin vahvaa kasvatustietoisuutta ja ymmärrystä kasvatuksen kokonaisuudesta. Se tarkoittaa, että kasvattaja on tietoinen kasvatukseen liittyvistä vastuista, velvollisuuksista ja lapsen oikeuksista. Osaaminen näkyy kasvatuksellisissa teoissa ja toiminnassa.

Suomessa kasvatustyön arvoperusta rakentuu ihmiskeskeiseen ja humanistiseen perinteesseen. Kaiken lähtökohtana ovat yksilön ihmisoikeudet ja ihmisarvo. Kasvatustyön taustalla on työntekijän käsitykset kasvu- ja kehitystapahtuman lainalaisuuksista ja ihmisyyden olemuksesta. (Nummenmaa 2006, 24-27.)

Työntekijän on huolehdittava omasta hyvinvoinnistaan. Ammatillisuuteen kuuluu tiedostaa se, ettei ole hyväksi paljastaa tai avautua liikaa lapsille omista yksityisistä asioistaan ja kokemuksistaan. Ammatillisuus näkyy työntekijän pyrkimyksessä auttaa lasta hänen prosessissaan, omien voimavarojensa ja luottamuksensa vahvistamisessa. Omien rajojen ja vapauden määrittämisen lisäksi on huolehdittava siitä, että perusasiat ja sovitut asiat ja tapaamiset tulee asianmukaisesti hoidetuksi. (Rantanen 2010, 100, 103.)

3.2 Sosiaalialan ammattietiikka ja periaatteet

Sosiaalialan keskeisin arvo on jokaisen ihmisen yhtäläisen ihmisarvon kunnioittaminen. Tämä tarkoittaa ammatillista velvollisuutta edistää sosiaalista oikeudenmukaisuutta sekä yhteiskunnassa vallitsevan kulttuurisen moninaisuuden ja yksilöiden erilaisuuden tunnustamista. (Kananoja 2010, 120-121.)

Asiakkaan oikeuksiin puututtaessa, on toiminnan ehdottomasti nojaututtava lainsäädäntöön ja oikeusvaltioperiaatteisiin. Periaatteessa hyvilläkään eettisillä päämäärillä tai arvoilla ei voida toteuttaa sellaisia toimenpiteitä, joita ei ole mainittu laissa. Sosiaalialan ammattilaisen tulisi pyrkiä kaikissa tilanteissa mahdollisimman asialliseen ja neutraaliin toimintaan. Asiakkaan ihmisarvon ja yksilöllisyyden kunnioittaminen ovat aina perustana eettisesti hyväksyttävälle toiminnalle. Työntekijältä vaaditaan eettistä harkintaa erityisesti ristiriitaisissa asiakastilanteissa. Tällöin työntekijä saattaa olla riippuvainen myös muiden ammattiryhmien tekemistä valinnoista. Eettisissä ristiriitatilanteissa vastuun rajat on syytä selkiyttää ja ratkaisusta voitava keskustella reflektiivisesti. Asiakaslähtöisyys tulisi olla aina toiminnan lähtökohtana. (Talentia 2013, 11.)

Työntekijän asenne luo pohjan sille, miten työn rakenteista ja ajankäytöstä löytyy tilaa lapselle. Pelkkä myönteinen suhtautuminen lapseen ei ole riittävää, vaan se miten lapsi käytännössä kohdataan ja huomioidaan yksilönä asiakastyössä. (Tulensalo 2010, 88.) Asiakasläh-

töisyys tarkoittaa, että työntekijä säilyttää tilanteessa riittävän objektiivisuuden ja pyrkii aktiivisesti löytämään lapsen kanssa uutta jäsenystä ja ymmärrystä häntä koskeviin asioihin. (Talentia 2013, 16.)

Toisinaan vaihtoehdot ovat vähissä. Tällöin on ammatillista toimia noudattaen pienimmän mahdollisen haitan periaatetta. Tämä tarkoittaa käytännössä sellaisen toimenpiteen valitsemista, jolla on lapsen kannalta vähintään haitallisia seurauksia. Työntekijällä on aktiivisuusvelvoite, joka tarkoittaa, että haasteellisissa ja ristiriitaisissakin tilanteissa on velvollisuus tehdä ratkaisuja. Lapsen ilmaisemiin tietoihin pyritään luottamaan ja häntä on kuultava haasteellisissakin tilanteissa. Tämä periaate on sosiaalialan työn ytimessä. Lapsen kuunteleminen ja kuuleminen merkitsee ihmisen aitoa hyväksyntää. (Talentia 2013, 13, 15.)

Sosiaalialan ammattilainen toimii lapsen kanssa yhteistyössä ja pyrkii takaamaan itsemääräämisoikeuden niin pitkälle kuin se on mahdollista. Toisinaan lain velvoittamana sosiaalialan ammattilainen joutuu suorittamaan toimenpiteitä tai tekemään päätöksiä, jotka ovat lapsen tahdonvastaisia, kuten lastensuojelun pakkotoimenpiteet tai rajoittamiset. Tällöin rajoittamiset tulee tapahtua lain puitteissa ja oikeusturvan sekä hyvän hallinnon periaatteita noudattaen. Toimenpiteiden tulee olla aina lapsen edun turvaaminen tai suojeleminen. (Talentia 2013, 17.)

3.3 Sosiaalisen kehityksen tukeminen

Nuoruus ja nuoren kasvaminen lapsuudesta aikuisuuteen on monitahoinen ja vaikeasti rajattavissa oleva ajanjakso. Yleisesti nuoruutta pidetään vastarinnan ja kapinallisuuden aikana, jolloin vallitsevia arvojärjestelmiä ja sääntöjä kyseenalaistetaan. Aikuisuus määrittää elämänvaiheeksi, jolloin osataan toimia sovittujen kulttuurisesti vallitsevien perusvalmiuksien mukaisesti. Elämänhallinta on niiden valmiuksien saavuttamisen tulosta. (Raitanen 2001, 187.)

Perheen ja koulun merkitys sosiaalistajana on keskeinen. Kasvuympäristö välittää ideologista, filosofista ja uskonnollista tietoa, jolla nuori määrittää yksilönä paikkaansa siinä kulttuurissa, jossa elää. Perheen ja koulun ohessa nuoren socialisaation rakentajana toimivat ka-

verit, media sekä vallitseva nuorisokulttuuri ja yhteiskunta. Aikuisuuden saavuttamisen eh-
tona on omien mielihyväimpulssien kontrollointikyky, sosiaalisesti vastuullisen käyttäyty-
misen omaksuminen ja perhe- ja työelämä valmiudet sekä oman arvomaailman muodostami-
nen. (Raitanen 2001, 190-195.)

Sosialisaation näkökulmasta lapsuuden kasvuympäristöllä on suuri merkitys sille, miten yk-
silö myöhemmin kohtaa muita ihmisiä ja millaisia kokemuksia hänelle sosiaalisesta maail-
masta muodostuu. Lapsuudessa muodostuu moraalien, omantunnon ja perusarvojen koko-
naisuus. (Aaltonen, Ojanen, Vihunen & Wilen 2003, 85.) Sosialisaatio käsittää kaikki ne pro-
sessit, joiden seurauksesta yksilöstä tulee toimintakykyinen yhteiskunnan jäsen. Tällaiset yh-
teiskunnallistumis- ja oppimisprosesseja ovat yksilön vuorovaikutus materiaalisen, sosiaali-
sen- ja kulttuurisen ympäristön kanssa. (Siljander 1997, 9-10.)

Sosiaalistuminen vaatii samaistumismallin, jonka avulla yksilö voi omaksua ympäristössä val-
litsevat normit. Yksilön sosiaalinen ja persoonallinen kehitys on toisiinsa nivoutunutta. So-
siaalisessa kehityksessä tarkastellaan ihmissuhteita ja vallitsevaa sosiaalista ympäristöä,
jossa yksilö toimii. Sosiaalistumisen myötä yksilölle kehittyy sisäinen kontrolli, jolloin hän
alkaa kontrolloimaan itse omaa käyttäytymistään. Ympäristön kulttuuri säätelee sitä, minkä-
lainen sosiaalinen käyttäytyminen on kussakin iässä ja tilanteessa hyväksyttävää. (Aaltonen,
Ojanen, Vihunen & Wilen 2003, 85.) Sosiaalinen kontrolli perustuu siis kahteen mekanis-
miin: sääntöjen sisäistämiseen ja ulkoiseen pakkoon (Laitinen 2005, 157).

Sosiaalinen kehitys näkyy kulttuurisesti hyväksyttynä ja odotukset täyttävänä käyttäytymi-
senä. Tällöin yksilö toimii ennustettavasti ja tarkoituksenmukaisella tavalla eri tilanteissa.
Sosiaalistuminen ryhmän sääntöihin, arvoihin ja asenteisiin tarkoittaa niiden hyväksymistä
sekä kanssaihmiesten hyväksymistä. Nuorilla hyväksytyksi tuleminen ja ryhmään kuulumisen
tarve on erittäin voimakas. Vallitseva sosiaalinen ympäristö vaikuttaa persoonallisiin nor-
meihin. Käyttäytymisen vuorovaikutus yksilön ja yhteisön välillä on jatkuvasti muuttuva ke-
hämäinen prosessi. (Antikainen 2003, 86-87.)

Sisäistämällä ympäröivän ja vallitsevan normijärjestelmän vaatimukset ja kiellot yksilö
useimmiten rajoittaa tarpeensa, jotka voi tyydyttää laillisin keinoin. Joissakin yhteiskunnal-
lisissa muutoksissa normijärjestelmän toimintakyky heikkenee, jolloin yksilö ei välttämättä

ehdi sopeutumaan muuttuneeseen tilanteeseen. Tällöin on vaarana, että yksilö vieraantuu ja joutuu normien ristikkäispaineisiin. (Laitinen & Aromaa 2005, 60-61.)

Suotuisissa olosuhteissa ihmisen persoonallisuudesta kehittyy terve ja joustava. Huonot ja paljon ristiriitoja tuottavat kasvuolosuhteet hidastavat ja heikentävät sosiaalista toimintakykyä ja sosialisatioita. Normeista poikkeava käyttäytyminen tarkoittaa tekoja, jotka rikkovat yleisesti hyväksytyjä normeja. Poikkeavuuden tulkitseminen on aikaan ja paikkaan sidottua. Normaalisti poikkeava käyttäytyminen ei kuitenkaan kaikissa tapauksissa tarkoita haitallista tai tuomittavaa käytöstä. Normista poikkeaminen ei myöskään tarkoita täydellistä normittomuutta. Usein poikkeavat yksilöt kehittävät alakulttuureja ja luovat omat normistonsa ja elämäntapansa. (Laitinen & Aromaa 2005, 18-62.)

Syrjäytymisessä yhdessä elämönhallinnan ongelmien kanssa on kyse yksilön ja yhteisön välisten siteiden heikkoudesta. Lapsuuden syrjäytymisuhissa on kyse turvattomuudesta ja puutteellisesti kehittyneistä osaamisen ja hallinnan tunteista. Syrjäytymistä lisäävät lähiyhteisön torjunta ja sosiaalisen tuen puute ja siitä johtuva huono itsetunto. Hyvät aikuissuhteet toimivat vertaissuhteiden pohjana. Sosiaaliseen toimintakykyyn kuuluu ihmisen kyky ymmärtää toisen tunteita ja aikomuksia sekä arvioida omaa käyttäytymistä ja toimintaa. Lapsen lähiympäristöllä ja sosiaalistajilla on suuri merkitys lapsen myöhemmälle sosiaaliselle ja kulttuuriselle kompetenssille sekä kehitykselle. (Pölkki 2001, 126, 128-129.)

Yksilön tunnepuolisilla havainnoilla on suuri vaikutus suhtautumisessa kanssaihmiin. Negatiivinen asennoituminen heijastuu ihmissuhteisiin ja käyttäytymiseen. Tällöin hän voi esimerkiksi määrällä muita kohottaakseen omaa arvoaan tai eristäytyä ehkäistäkseen torjutuksi tulemista. Sosiaalista käyttäytymistä voidaan kuvata hallitsevuudella tai hallitsemattomuudella sekä aktiivisuudella ja passiivisuudella. (Antikainen 2003, 88.)

Sosialisaation näkökulmasta kasvatustavoitteet nähdään koko yhteisöllä, vaikka siitä päävastuu jääkin vanhemmille. Aikuisten tulisi viestiä lapsille toisista välittämisen kulttuuria. Merkityksiä välittävät aikuiset ohjaavat ja auttavat lasta ottamaan vastuuta omista teoistaan ja ymmärtämään toimintansa syy-yhteyksiä, olemalla esimerkkinä. (Korhonen 2006, 61.)

Lapsen mahdollisuus olla osallisena oman yhteisönsä merkittävien asioiden käsittelyssä vahvistaa lapsen identiteetin kehittymistä. Lapsen osallisuudessa lähtökohtana on nähdä lapsi

omana yksilönään ja hänen lähtökohdistaan käsin. Osallistumisen avulla lapsen on mahdollista rakentaa kuvaa siitä, kuka on ja mihin kuulun. Osallistumisen avulla lapsi oppii elämään ja olemaan yhteisönsä jäsen. Lapsen osallistumisessa tärkeintä on aikuisten kanssa tapahtuva vuorovaikutus. (Hotari, Oranen & Pösö 2009, 117, 123-124.)

Monilla lapsensuojelun lapsella on kokemuksia hylätyksi tulemisesta, sivuun jäämisestä, ja loukatuksi tulemisesta. Aikuisen vastuulla on miten hienovaraisesti luottamusta ja kiintymystä kerrytetään. Lapsella ei ole välttämättä kykyä tunnistaa aikuisen hyväntahtoisia pyrkimyksiä, vaan hän voi kokea läheisyyden ylipäättään pelottavana ja uhkaavana. Aluksi onkin parasta pitäytyä lapsen tuttuus- ja vahvuusalueilla, jossa lapsi tuntee olonsa turvalliseksi. Hyvät kohtaamiset ja kokemukset kasvattavat turvallisuuden- ja hyväksytyksi olemisen tunnetta. Tämä vaatii eheän, myötätuntoisen ympäristön ja aktiivisen hoito-otteen, joka mahdollistaa lapselle korjaavia kokemuksia ja luottamaan omaan arvokkuuteensa. Sijaishuollossa voidaan havaita joskus myös ennakoimattomia siirtymiä, eli näennäisesti sopeutunut lapsi jää harjoittelustaan karkuteille. Karkumatkojen herättämien tunteiden jälkipuinti ja palaaminen arkeen kuluttavat kaikkien osapuolten voimavaroja. (Känkänen 2013, 269-270.)

4 LAPSEN ETU LAINSÄÄDÄNNÖSSÄ

Tässä työssäni käytän nimitystä lapsi kaikista lastenkotiin sijoitetuista alle 18-vuotiaista henkilöistä Yhdistyneiden kansakuntien lasten oikeuksien 1. artiklan yleissopimuksen mukaisesti (Iivonen 2011, 45). Lapsen etu on lastensuojelun toiminnan tärkein periaate. Periaate tarkoittaa käytännössä, että lapsi on omien oikeuksiensa itsenäinen subjekti. (Laiho 2010, 164.)

Lapsen etua huomioitaessa otetaan huomioon hänen kokonaisvaltainen hyvinvointinsa. Kokonaisvaltainen hyvinvointi koostuu fyysisestä, psyykkisestä ja emotionaalisesta hyvinvoinnista. Lapsen etu on keskeisin lapsioikeudellinen perusarvo. Yhdistyneiden kansakuntien lapsen oikeuksien sopimuksessa lapsen edulle on annettu laaja merkitys ja se tulee huomioida kaikissa häntä koskevissa päätöksissä. Lapsen edun on ohjattava kaikkea viranomaistoimintaa sekä yleisellä että yksityisellä tasolla. Tämä tarkoittaa käytännössä, että lapsen etu toteutuu vasta silloin, kun lapsen ihmisoikeudet toteutuvat. (Nieminen 2013, 346.)

Lapsen etua punnittaessa on arvioitava eri ratkaisujen ja toimenpidevaihtoehtojen vaikutusta:

1. lapsen tasapainoiseen kehitykseen ja läheisiin ihmissuhteisiin,
2. mahdollisuuteen saada iän- ja kehitystason mukaista huolenpitoa ja hellyyttä,
3. mahdollisuuteen saada taipumusten ja toivomusten mukaista koulutusta,
4. mahdollisuuteen saada turvallinen ja lapsen integriteettiä suojeleva kotiympäristö,
5. mahdollisuuteen vastuulliseen kasvuun itsenäistymiseen,
6. mahdollisuuteen osallistua ja vaikuttaa omiin asioihinsa,
7. mahdollisuuteen vaalia kielellistä, kulttuurista ja uskonnollista taustaansa. (Laiho 2010, 164.)

Lastensuojelua toteutettaessa on ensisijaisesti huomioon otettava lapsen etu. Sen on ennen kaikkea oltava arvoiltaan ja toiminnaltaan lapsen puolella ja lasta varten. Sitä arvioitaessa on kiinnitettävä huomiota siihen, miten eri toimenpidevaihtoehdot ja ratkaisut vaikuttavat lapsen tasapainoiseen kehitykseen ja hyvinvointiin, turvalliseen kasvuympäristöön sekä hen-

kiseen että ruumiilliseen koskemattomuuteen. Lapsen asioista vastaavalla sosiaalityöntekijällä on velvollisuus valvoa lapsen edun toteutumista sekä avustettava virkansa puolesta lasta puhevallan käytössä oikeusturvan piiriin. (Lastensuojelun käsikirja 2015.)

Viranomaisen velvollisuus huolehtia lapsen oikeudesta saada ilmaista omat näkemyksensä sekä ottaa ne huomioon ei tarkoita, että vastuu ja valta siirtyisivät lapselle. Myöskään näkemysten huomioon ottaminen ei tarkoita, että päätöksen tulisi olla mielipiteen mukainen. Lapsen edun toteuttaminen edellyttää kaikkien suorasti ja epäsuorasti lapseen liittyvien toimien ja päätösten arvioimista. Hallintotoimissa tämä tarkoittaa paitsi päätösten, myös linjausten, ohjeistusten ja muiden toimenpiteiden lapsivaikutuksen arvioimista. Yhdistyneiden kansakuntien lasten oikeuksien 12. artiklalla on ennen kaikkea tarkoitus varmistaa ja mahdollistaa lapsen oikeus vaikuttaa itseään koskeviin päätöksiin. (Hakalehto-Wainio 2014, 150, 162.)

Yhdistyneiden Kansakuntien lapsen oikeuksien sopimuksen toteutumisella on kysymys kaikista lapselle kuuluvista ihmisoikeuksista ja niiden toteutumisesta. Kyse ei ole vain lapsen perustarpeiden toteutumisesta vaan laajemmin yksilön oikeuksista, jotka kuuluvat kaikille ihmisyksilöille ehdoitta. Sopimuksen artiklat asettavat rajat harkinnalle sekä ilmentävät näkökohtia, jotka tekevät ratkaisusta joko lapsen edun mukaisia tai sen vastaisia. Käytännössä tulkinnan tulee olla yhdenmukainen koko yleissopimuksen sisällön kanssa, ollakseen lapsen edunmukainen. Jos ratkaisu ei mukaile sopimuksessa turvattuja lapsen oikeuksia, se ei yleensä voi olla lapsen edun mukainen. Tehty tulkinta lapsen edusta ei saa syrjäyttää muita sopimuksen sisältämiä oikeuksia. (Hakalehto-Wainio 2014, 142.)

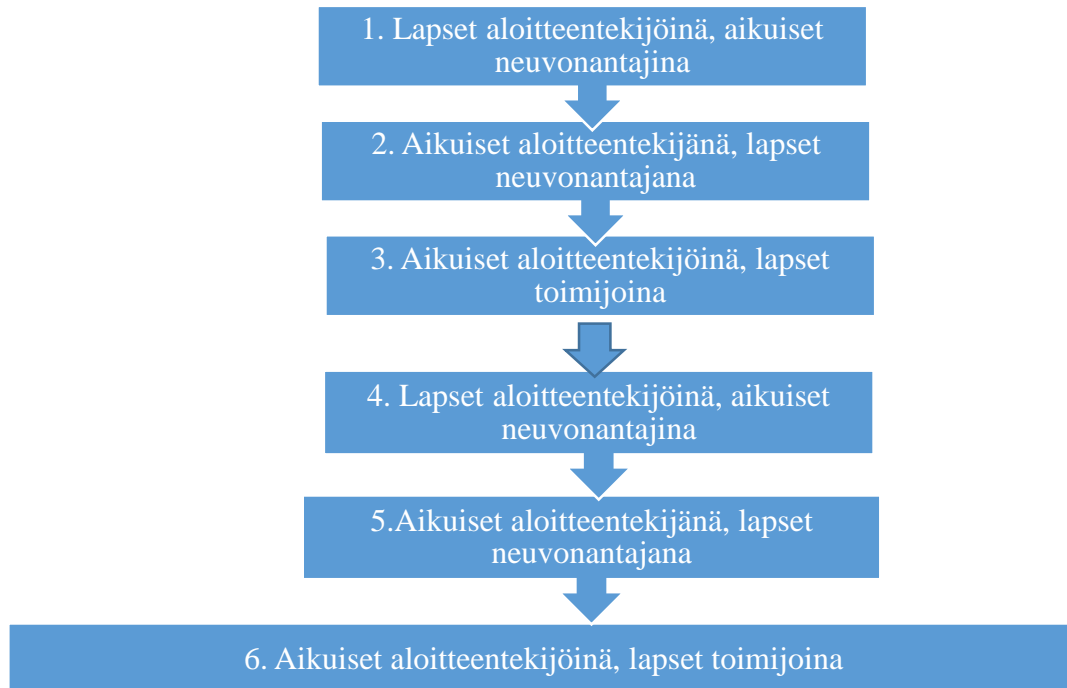
Päätöksentekijän tulee harkita aktiivisesti lapsen etua ja huomioida se ensisijaisena ratkaisupäätöksessään. Tämä edellyttää kunkin hallinnonalan etukäteistä lapsivaikutuksen arviointia. Käytännössä olisi kiinnitettävä huomiota kaikkiin niihin tekijöihin hallintotoiminnassa, lainvalmistelussa ja lainkäytössä, joiden avulla voitaisiin turvata mahdollisimman täysmääräisesti lapsen edun toteutuminen. (Hakalehto-Wainio 2014, 143.)

4.1 Lapsen osallisuus

Suomen perustuslain yhdenvertaisuutta koskeva 6§ takaa lapselle perustuslaillisen oikeuden tasa-arvoiseen kohteluun ja oikeuden vaikuttaa itseään koskeviin päätöksiin. Ikä ei ole peruste jättää lasta tämän oikeuden ulkopuolelle. Viranomaisilla on erityinen velvollisuus kohdella lasta tasa-arvoisesti yksilönä ja antaa heille mahdollisuus vaikuttaa itseään koskeviin asioihin. (Perustuslaki 731/1999.) Lastensuojelun 8§:n mukaan palveluiden kehittämistyössä on kiinnitettävä huomiota lasten ja nuorten tarpeisiin ja toivomuksiin (Lastensuojelulaki 417/2007). Lastensuojelulaki korostaa kautta linjan lapsen asianosaisuutta ja osallisuutta omien asioittensa käsittelyyn.

Lapsen osallistumisoikeus on siis perustuslailla säädetty ihmisoikeus. Käytännössä lapselle tulee selvittää hänen mielipiteen kuulemisen yhteydessä riittävän objektiivisesti eri vaihtoehtot, jotta hän pystyy muodostamaan oman näkemyksensä käsitellystä asiasta. Lapsen mielipiteelle tulee antaa sitä suurempi merkitys, mitä kehittyneempi lapsi on, etenkin jos viranomaisen päätökset koskevat itsemääräämisoikeuteen tai yksityisyyteen kajoamista. (Lastensuojelun käsikirja 2015.)

Lapsen osallisuus on yksi keskeisimmistä lastensuojelun toiminnan periaatteista. Lapsen osallisuutta on kuvattu osallisuuden asteikolla, jossa alimmilla asteilla yksilö mahdollisuudet osallistua ja vaikuttaa itseään koskeviin päätöksiin ovat vähäiset. Alla olevassa osallisuuden portaatt-mallissa on kuvattu lapsen osallisuuden lisääntymistä itseään koskevissa päätöksissä. (Kuvio 1.) Kuvatussa osallisuuden portaikossa kuvataan lapsen ja aikuisen yhteisen osallisuuden eri toteuttamisen tapoja organisaation ja lapsen kannalta riippuen siitä mikä on kulloinkin mahdollista ja tarkoituksellista. (Lastensuojelun käsikirja 2015.)

KUVIO 1. Osallisuuden portaikon asteet (Lastensuojelun käsikirja 2015)

Jotta lapsen osallisuus toteutuisi ideaalilla tavalla, on työntekijöillä oltava sekä ammatillista valmiutta että aikaa keskustella ja kuunnella lapsen näkemyksiä sekä ottaa ne huomioon. Työorganisaation on tarjottava tähän riittävät resurssit. (Lastensuojelun käsikirja 2015.) Tapauksen lastensuojelulaitoksessa lasten osallisuutta on pyritty lisäämään viikoittaisten osastokokouksien sekä yksilökeskustelujen avulla. Lisäksi jokainen lapsi osallistuu itseään koskeviin moniammatillisiin hoito- ja kasvatusneuvotteluihin.

Tässä opinnäytetyössä osallisuudella tarkoitetaan sosiaalityön määrittelemää lapsen osallisuutta. Tämä tarkoittaa lapsen oikeutta osallistua ja vaikuttaa päätöksentekoprosessin jaettuun asiantuntijuuteen. Lapsen osallisuudella tarkoitetaan lapsen osallistumista aktiivisesti itseään koskevaan päätöksentekoon. Tämä tarkoittaa paitsi kaikkia laajemmin lapsen elämään vaikuttavia lainopillisia päätöksiä, myös kaikkia lasta koskevia arkipäivän päätöksiä. (Sinko 2001,140.)

Lapsella on oikeus osallistua itseään koskevaan päätöksentekoon, saamalla riittävästi tietoa itseään koskevista asioista, päätöksistä ja niiden eri ratkaisuvaihtoehdoista. Tämä tarkoittaa, että lapselle on annettava mahdollisuus osallistua itseään koskeviin keskusteluihin ja pohdintoihin. Lapsella saattaa olla joissakin tilanteissa selkeämpi näkemys omasta tilanteestaan

kuin ammattilaisaikuisilla. Hänellä voi olla myös tarjolla tilanteeseen ratkaisuvaihtoehto. Lapsella on oikeus myös olla osallistumatta, jos hän itse kokee keskustelun aiheen liian kipeäksi tai yksityisyyttään loukkaavaksi. Tällöin osallistumisen sijaan lapselle voidaan tarjota tietoa asiasta. Tieto voi auttaa ja tukea lasta sekä vähentää hänen kokemaa syyllisyyttä. (Sinko 2001, 140-141.)

4.2 Lapsen mielipiteen selvittäminen ja kuuleminen

Yhdistyneiden Kansakuntien lasten oikeuksien yleissopimuksessa sopimusvaltiot takaavat lapselle oikeuden ilmaista oma mielipiteensä häntä koskevissa asioissa. Tämän sopimuksen 12. artiklassa mielipiteen ilmaisun osalta on lapselle annettava kaikissa oikeudellisissa ja hallinnollisissa toimituksissa oikeus esittää mielipiteensä joko suoraan tai hänen edustajansa tai asianomaisen toimielimen välityksellä kansallisen lainsäädännön menettelyn mukaisesti. (Suomen Unicef i.a.)

Lapsen mielipiteen selvittäminen tarkoittaa vapaamuotoista lapsen toiveisiin liittyvää selvittämistä (Saastamoinen 2010, 67). Lapsen mielipide on selvitettävä häntä koskevissa asioissa lapsen ikä- ja kehitystaso huomioiden. Mielipiteen selvittäminen on tärkeää, koska lapset ovat yksilöitä ja eroavat toiveitten ja tarpeittensa osalta. Mielipiteen avulla saadaan selville lapsen itsensä tärkeäksi kokemat asiat ja voidaan arvioida päätöksen vaikutuksia laajemmin lapsen elämään. Lisäksi se tuo läpinäkyvyyttä valmisteluun ja päätöksentekoon. Mitä lähempänä täysikäisyyttä lapsi on, sitä suurempi painoarvo mielipiteelle tulee häntä koskevissa ratkaisuisissa antaa. Lapsen etu ei kuitenkaan tarkoita samaa kuin hänen esittämä mielipiteensä tai oikeutta tai velvollisuutta tehdä päätöksiä. Kielteisen päätöksen osalta, lapselle on perusteltava ja annettava palautetta siitä, miksi päätöstä ei voitu tehdä lapsen esittämän näkemyksen perusteella. (Aula 2011, 28, 33, 37.)

Käytännössä lapsen mielipiteen selvittäminen ei kuitenkaan edellytä, että viranomaisen tulisi toteuttaa hallinnolliset päätöksensä lapsen esittämän näkemyksen mukaisesti. Käytännössä lapsen osallistuminen päätöksentekoon huomioimalla hänen esittämät näkemykset tilanteesta tai asiasta on eri asia kuin lapsen autonominen päätösvalta häntä koskevissa asioissa. (Nieminen 2013, 349.)

Lapsen mielipiteen selvittämistä ja kohtaamista pidetään käytännössä melko haasteellisena. Lapsen kuulemiseen liittyviä ongelmia ovat sosiaalityön menetelmien haasteellisuudet, lapsen edun määrittämisen vaikeus, byrokratia, lasten kehityksen ja ikätasoisien kypsyyden erilaisuus sekä lapsen asema yhteiskunnassa. Eräs tapa selvittää lapsen näkemyksiä on moniammatillisen palaverin järjestäminen, jossa lasta pyydetään esittämään omat näkemyksensä omista asioistaan. Lapsilähtöisyys on sidottu asetettuihin kohtaamisen tavoitteisiin sekä tarvittavan tiedon luonteeseen. (Eskonen, Korpinen & Raitakari 2006, 26.)

Lapsen kuulemisella tarkoitetaan lapsen kuulemista hallintolain 34§:n mukaisesti. Hänellä on myös oikeus saada nähtäväkseen kaikki tarvittava materiaali, jolla on tai on ollut vaikutusta päätöksentekoon. Tiedonsaantia voidaan rajoittaa ainoastaan, jos sen osittain tai kokonaisuudessaan voidaan arvioida rajoittavan lapsen kehitystä tai terveyttä. Tiedon rajoittaminen tai kokonaan epääminen vaatii kuitenkin aina muutoksenhakukelpoisen päätöksen. Yli 12-vuotiaalle on varattava tilaisuus tulla kuulluksi häntä koskevassa lastensuojelulain mukaisessa asiassa. Kuulemisesta on lähetettävä hallintolain 36§:n mukaan kirjallinen ilmoitus, asiakirjamateriaaleineen. (Araneva 2010, 61.)

Kuuleminen ei ole ikäsidonnaista. Kuulemisen tehtävänä on selvittää lapsen tahto ja huomioida se päätöksenteossa. Lapsella on myös oikeus olla käyttämättä puhevaltaansa. Kuulemisen yhteydessä lapselle on annettava mahdollisuus tutustua kaikkiin itseään koskeviin asiakirjoihin, jotka ovat voineet tai voivat vaikuttaa asian käsittelyyn. Kuuleminen tarkoittaa eri asiaa kuin puhevalta. Puhevallalla tarkoitetaan lapsen oikeutta tulla kuulluksi ennen päätöksentekoa, oikeutta tehdä etuutta tai palvelua koskeva hakemus ja oikeutta muutoksenhakuun. (Mahkonen 2010, 112.)

5 LASTENSUOJELULAITOKSISSA SOVELLETTAVAT RAJOITUSTOIMENPITEET

Tässä luvussa esittelen lastensuojelulain rajoitustoimenpiteet, joita on mahdollista kohdistaa laitokseen sijoitettuihin lapsiin. Lopuksi kiinnitän huomion rajoitustoimenpiteistä tehtyihin kirjauksiin ja päätösasiakirjoissa oleviin perusteluihin. Lastensuojelulain mukaan kaikista rajoitustoimenpiteistä on aina tehtävä asianmukaiset päätökset perusteluineen.

Käsite rajoitustoimenpide on kirjattu vuonna 2006 lastensuojelulain osittaisuudistuksessa lakiin, jolloin rajoitustoimenpiteitä koskeva uudistus siirrettiin lähes sellaisenaan uuteen lakiin. Uudistuksen myötä toimenpiteiden sääntely ja valvonta muuttui seikkaperäisemmäksi. Käytännössä se korjasi toimenpiteiden kohteena olleen oikeusturva-, perus- ja ihmisoikeuteen liittyvät puutteet. Rajoittaminen ilmiönä on ollut läsnä eri muodoissa lastensuojelulaitosten arjessa niiden olemassa olon ajan. Aiemmin vuoden 1983 lastensuojelulaissa puhuttiin pakotteista, rajoitteista tai erityisistä rajoitteista. (Tarkkinen & Forsberg 2013, 661.)

Lastensuojelulain 11 luvun rajoitustoimenpiteillä tarkoitetaan sijaishuollon laitoksissa olevien lasten perustuslaissa turvattujen oikeuksien rajoittamista. Rajoittamistoimenpiteet on aina perustuttava lakiin ja niiden on oltava luonteeltaan tarkkarajaisia sekä täsmällisesti määriteltyjä. Rajoitettavan perusoikeuden sisältö on löydyttävä laista. Perustuslain säännökset ja tulkintakäytäntö sekä ihmisoikeusvelvoitteet on aina huomioitava rajoitustoimenpiteen toimeenpanossa ja soveltamisessa. (Räty 2012, 455- 457.)

Rajanveto tavanomaisen kasvatukseen liittyvien rajojen ja lastensuojelulaissa säädettävien rajoitustoimenpiteiden välillä on selkeytetty rajoitustoimenpidesäännöksillä. Tämä raja voi olla hyvinkin häilyvä. Rajoitustoimenpiteinä ei pidetä normaalia kotikasvatukseen rinnastettavia sääntöjä tai ohjeita, kuten kotiintulo- ja ruokailuaikoja tai tapakasvatusta, jonka tarkoituksena on opettaa ja ohjata lasta vallitseviin yhteisöllisiin sääntöihin. (Saastamoinen 2010, 152-153.)

Rajoitustoimenpiteellä tarkoitetaan sellaista tilannetta, jossa laitoksessa sijaishuollossa olevan lapsen kohdistetaan rajoitustoimenpiteitä, jossa joudutaan puuttumaan lapsen perustus-

laissa turvattuun perusoikeuteen. Tällaisia perusoikeuksia ovat muun muassa lapsen yksityisyyden ja omaisuuden suoja, fyysinen koskemattomuus, liikkumavapaus sekä perhe-elämän suoja. (Saastamoinen 2010, 151.)

Lapsen perusoikeuteen puuttuvan rajoitustoimenpiteen tulee olla tilanteeseen nähden välttämätöntä ja tarkoitukseltaan hyväksyttävää. Rajoitustoimenpide on oikeudellisessa mielessä pakkokeino, jossa puututaan vakavasti lapsen itsemääräämisoikeuteen. Rajoitustoimenpiteen taustalla olevan ratkaisuperusteen tulee olla aina lapsen etu. (Aer 2012, 123.)

Rajoitustoimenpiteet ovat haastavia päätöksentekotilanteita, tällöin auttajan ja kontrolloijan rooli ovat keskenään ristiriidassa. Tilanteessa vaaditaan ammattieettistä ja laillisuuspunnintaa. Rajoitustoimenpiteestä päättävä henkilö joutuu ammatillisesti harkitsemaan toimenpidettä ja samalla myös tiedostamaan henkilökohtaisen valta-asemansa päätöstä tehdessään. Rajoitustoimenpiteen näkeminen suhdetyönä korostaa lapsilähtöistä lastensuojelutyötä. Suojellullinen näkökulma korostaa lapsen ja henkilökunnan keskinäisiä suhteita ja näkyy arjessa aikuisen vastuullisena huolenpitona lapsen hyvinvoinnista. (Tarkkinen & Forsberg 2013, 668.)

Lapsen etu on selvitettävä erikseen jokaisen toteutettavan rajoitustoimenpiteen osalta yksilöllisesti ja tapauskohtaisesti. Jokaisesta rajoitustoimenpiteestä säädetään lastensuojelulaissa toimenpidekohtaisesti. Rajoitustoimenpiteitä ei voida käyttää rangaistustarkoituksessa tai muutoin määriteltynä seuraamuksena sijaishuoltopaikan sääntörikkomuksista. Rajoitustoimenpiteiden käytännön soveltamisessa tulee aina valita tilanteeseen nähden lievin rajoittava toimenpide oikeassa suhteessa sen tavoitteeseen nähden. Rajoitustoimenpide on toteutettava turvallisesti ja ihmisarvoa kunnioittavasti. Rajoitustoimenpiteen käyttäminen ei vaadi lapsen tai hänen huoltajansa suostumusta. (Aer 2012, 125.)

Saastamoisen mukaan (2010, 150) rajoitustoimenpiteiden soveltamisen edellytykset on tiivistettävissä kahteen eri asiaa. Ensinnä rajoitustoimenpiteiden avulla varmistetaan huostaanoton tarkoituksen toteuttaminen. Toiseksi niiden avulla pyritään suojelemaan lasta, toista henkilöä tai omaisuutta. Jokaisella rajoitustoimenpiteellä on lain määrittelemä tarkka soveltamisalansa.

Saastamoisen mukaan (2008, 143-144) rajoitustoimenpiteen tavoitteena on turvata lapsen oikeus ihmisarvoiseen elämään ja sen edellyttämään huolenpitoon. Lapsen perusoikeuksien rajoittaminen on aina viimesijaisin turvautumiskeino, muiden kasvatuksellisten ja sosiaalityön menetelmien ollessa tilanteessa riittämättömiä.

Räty (2012, 455) korostaa, että rajoittavia toimenpiteitä ei saa käyttää rangaistuskeinona. Niitä ei saa myöskään soveltaa jälkikäteisesti rangaistusluonteisesti jonkun yksittäisen sääntörikkomuksen seurauksena. Rajoitustoimenpiteitä toimeenpantaessa on aina huolehdittava riittävästä oikeusturvajärjestelyistä ja ne eivät saa olla ristiriidassa ihmisoikeusvelvoitteiden kanssa.

Seuraavaksi esittelen erillisissä kappaleissa lastensuojelulaitoksissa käytettävät rajoitustoimenpiteet ja niiden soveltamisen perusteet. Rajoitustoimenpiteitä ovat yhteydenpidon rajoittaminen, aineiden ja esineiden haltuunotto, henkilöntarkastus, henkilönkatsastus, omaisuuden- ja lähetyksen tarkastus, kiinnipitäminen, liikkumisvapauden rajoittaminen, eristäminen ja erityinen huolenpito.

5.1 Yhteydenpidon rajoittaminen

Lastensuojelulain 54 § mukaan sijaishuollossa olevalla lapsella on oikeus tavata ja pitää yhteyttä vanhempiinsa tai muihin hänelle läheisiin henkilöihin. Lapsi voi pitää yhteyttä heihin käyttämällä puhelinta sekä lähettämällä tai vastaanottamalla kirjeitä tai niihin rinnastettavia luottamuksellisia viestejä. Yhteydenpidon rajoittamisesta voidaan sopia asiakassuunnitelmassa. Jos yhteisymmärrystä asiasta ei synny tehdään yhteydenpidon rajoittamisesta päätös. Ennen rajoittamispäätöksen tekemistä on punnittava voidaanko tavoite saavuttaa joitakin lievempiä keinoja käyttäen. (Räty 2012, 468: Aer 2012, 117-118.)

Yhteydenpidon rajoittamiselle tulee olla aina lastensuojelullinen peruste ja sen rajoittamista tulee perustella asiallisella ja hyväksyttävällä yhteydellä. Peruste tulee liittyä jollakin tavalla siihen henkilöön, johon yhteydenpidon rajoittaminen kohdistetaan. (Aer 2012, 119-120.) Lastensuojelulain 62§ mukaan yhteydenpidon rajoittamiseen voidaan ryhtyä ainoastaan, jos yhteydenpito vaarantaa lapsen sijaishuollon tarkoituksen toteuttamisen ja rajoittaminen on lapsen hoidon ja kasvatuksen kannalta välttämätöntä. Tällöin näiden kahden erillisen edellytyksen tulee toteutua eli sijaishuollon toteutumisen tosiasiallinen vaarantuminen ja näin ollen

lapsen kasvun ja kehityksen kannalta yhteydenpidon rajoittaminen on välttämätön toimenpide. Mainittujen edellytysten täytyminen on perusteltava ja kuvattava päätösasiakirjassa. (Saastamoinen 2010, 192-193.)

Toiseksi jos yhteydenpidosta on vaaraa lapsen hengelle, terveydelle, kehitykselle tai turvallisuudelle tai vanhempien, perheen muiden lasten tai laitoksen muiden lasten tai henkilökunnan turvallisuudelle. Tällöin vaaran tulee olla objektiivisesti todennettavissa, arvioitavissa ja perusteltavissa. Turvallisuuden vaarantuminen voi olla joko lapsesta tai hänen läheisestään johtuvaa. (Aer 2012, 120.)

Kolmantena perusteena voi olla se, että vähintään 12 vuotta täyttänyt lapsi vastustaa yhteydenpitoa tai myös 12 vuotta nuorempaa lasta, jos hän on ikätasoltaan riittävän kehittynyt, että hänen tahtonsa voidaan kiinnittää huomiota. Rajoituksen toteuttamisella ei puututa lapsen omaan toimintavapauteen, vaan sen tarkoituksena on, että lapsen tahto toteutuu. Lapsella on oikeus tällöin kieltäytyä tapaamisista. Jos kyseisen säännöksen edellytykset toteutuvat, ei ikäraja aseta esteitä lapsen mielipiteen huomioimiselle. Lapsella on tällöin oikeus kieltäytyä tapaamisista. Tällöin lapsen esittämä mielipide on kirjattava rajoituspäätökseen. Asiakirjoista on myös tultava esille miten lapsen mielipide on selvitetty ja kuka sen on selvittänyt ja onko lapsi esittänyt vaihtoehtoja tapaamisten järjestämiseksi. (Saastamoinen 2010, 196.)

Yhteydenpidon rajoittamiselle tulee olla lastensuojelulliset perusteet siinäkin tapauksessa, että lapsi itse vastustaa yhteydenpitoa. Lähtökohtaisesti huoltajalla on oikeus pitää yhteyttä lapseensa. Lapsi ei voi määritellä tätä oikeutta ilman laillisuusperusteita. (Aer 2012, 120.)

Yhteydenpidon rajoittamisesta päätöksen tekee lapsen asioista vastuusosiaalityöntekijä. Laitoksen johtaja voi tehdä lyhytaikaisen enintään 30 vuorokautta kestävä päätöksen ja jos yhteydenpidon rajoittamista joudutaan jatkamaan asiasta päättää lapsen vastuu sosiaalityöntekijä. Rajoitustoimenpide on kestoaltaan määräaikainen. Yhteydenpidon rajoittamista voidaan jatkaa erittäin perustelluista syistä yhtäjaksoisesti enintään vuosi. Perustellusta syistä myös lapsen olinpaikka voidaan jättää kertomatta vanhemmille tai huoltajille. Yhteydenpidon rajoittaminen on lopettava heti, kun sen jatkamiselle ei löydy perusteita. (Taskinen 2007, 93-94.)

Yhteydenpidon rajoittamisesta tehdystä kirjallisesta päätösasiakirjasta tulee käydä ilmi rajoituksen kohdehenkilöt, syy, yksilöity kuvaus millaista yhteydenpitoa rajoitus koskee, missä laajuudessa yhteydenpitoa rajoitetaan ja mihin asti päätös on voimassa. Päätösasiakirja on muutoksen hakukelpoinen. Muutoksen hakuun ovat oikeutettuja kaikki asianosaiset 12 vuotta täyttänyt lapsi, vanhempi ja huoltaja sekä muu henkilö, jonka yhteydenpitoa on rajoitettu. (Taskinen 2012,163.)

Lastensuojelulain 62§ 2 momentissa mainituin edellytyksin sijaishuoltopaikan henkilökunnalla on oikeutus eri tavoin rajoittaa lapsen yhteydenpitoa. Voimakkaimpana rajoittamisen keinona on lapsen olinpaikan ilmoittamatta jättäminen vanhemmille tai huoltajille huostassa olon aikana. Täydelliseen yhteydenpidon rajoitukseen voidaan ryhtyä vain poikkeuksellisissa tilanteissa. Tällöin on kyse lapsen tai sijaishuollon henkilöstöön kohdistuvasta vakavasta uhasta, joka uhkaa sekä sijaishuollon tarkoitusta että lapsen ja lapsen välittömässä lähipiirissä olevan henkilöstön ja muiden laitoksen lasten turvallisuuden ja terveyden. (Räty 2012, 479-480.)

Yhteydenpidon rajoitus, jossa lapsen oikeus tavata vanhempiaan tai muita läheisiään voi koskea ainoastaan tapaamista sijoitushuoltopaikassa tai lapsen vierailuja laitoksen ulkopuolella. Rajoitus voi koskea vanhempia tai läheistä henkilöä. Läheisenä henkilönä voidaan pitää ketä tahansa, joka on lapselle tuttu tai lapsen näkökulmasta läheinen henkilö. (Aer 2012, 120.)

Lastensuojelulain 62§ 2 momentin mukaisia rajoitustapoja ovat:

- 1) rajoittaa lapsen oikeutta tavata vanhempiaan tai muita läheisiään;
  - 2) oikeus rajoittaa lapsen oikeutta pitää yhteyttä läheisiinsä puhelimitse tai muita yhteydenpitolaitteita tai – välineitä käyttäen;
  - 3) lukea ja pidättää lapsen lähettämä tai hänelle osoitettu yksittäinen kirje tai siihen rinnastettava muu luottamuksellinen viesti tai tarkastaa ja pidättää muu lähetys; sekä
  - 4) ottaa rajoituksen ajaksi sijaishuoltopaikan haltuun lapsen hallussa olevat yhteydenpitoon käytettävät laitteet ja välineet tai rajoittaa niiden käyttöä.
- (Lastensuojelulaki 417/2007.)

Edellä 1-3 momentissa tarkoitettua yhteydenpidon rajoittamista voidaan soveltaa vain siinä määrin kuin kussakin tapauksessa on laissa säädetyn tarkoituksen saavuttamiseksi välttämätöntä. Lapsen tapaamisen ehdoksi ei voida asettaa huumeseulassa käyntiä tai puhalluskoetta,

koska ne tosiasiallisesti puuttuvat vanhemman henkilökohtaisen koskemattomuuteen. Vanhemmilta tai muilta lähipiiriltä pidätettyjä kirjeitä tai muita luottamuksellisia viestejä on säilytettävä erillään muista lasta koskevista asiakirjoista. Ainoastaan laitoksen johtaja ja lapsen vastuusosiaalityöntekijä voivat tarvittaessa 63 §:n 2 momentin mukaan lukea pidätetyt kirjeet tai viestit. Lapsen viranomaiselle osoittamaa postia ei saa missään tilanteissa lukea tai pidättää. (Räty 2012, 482.)

Yhteydenpitoon käytettävissä olevilla laitteilla tarkoitetaan lapsen omaa puhelinta tai tietokonetta, jonka avulla lapsella on mahdollisuus ottaa yhteyttä laitoksen ulkopuolelle. Tällä tavoin pyritään estämään lasta olemasta yhteydessä sellaisiin henkilöihin, jotka eivät ole lapsen edun mukaisia. Rajoituspäätöksestä on ilmentävä syyt ja perustelut sekä lapsen mielipide. Lapsella on yhteydenpidon rajoittamisesta huolimatta mahdollisuus soittaa sijaishuollon puhelimesta vanhemmilleen, sosiaalityöntekijälleen ja muille tarvittaville viranomaistahoille. Jos puhelut on rajoitettu siten, että lapsen on oltava puhelun aikana kuunteluetaisyydellä, on edellytykset tälle toimenpiteelle selvittävä päätösasiakirjasta. Kuuntelun osalta on informoitava sekä lasta että toista puhelun osapuolta puhelun kuuntelun mahdollisuudesta. Puhelimitse tapahtuvan yhteydenpidon kieltä voi olla rajattu tai valvottu. (Räty 2012, 485: Saastamoinen 2010, 198.)

5.2 Aineiden ja esineiden haltuunotto

Lastensuojelulain 65 § mukaan sijaishuollossa olevalta lapselta voidaan ottaa haltuun päihitymystarkoituksiin tarkoitettuja aineita ja esineitä, jotka voivat vaarantaa lapsen terveyttä tai laitoksen yleistä järjestystä tai turvallisuutta. (Räty 2012, 496.) Haltuunottoon oikeutettavien aineiden ja esineiden osalta voidaan jaottelu tehdä kolmeen eri kategoriaan. Ensimmäiseen ryhmään luokiteltavat turvallisuutta varantavat aineet ja esineet on aina yksiselitteisesti otettava haltuun. Turvallisuutta vaarantavat aineet ja esineet voidaan jaotella eri käyttötarkoituksiryhmään: päihitymistarkoituksessa käytettäviin aineisiin, kuten huumausaineet, liuottimet, liimat, alkoholi, lääkeaineet. Toiseksi päihitymistarkoituksiin erityisesti soveltuvat välineet, kuten vesipiippu, lääkeruiskut sekä käymis- ja tislaustuotteet. (Aer 2012, 128: Saastamoinen 2010, 213-214.)

Toisena ryhmänä laitoksen haltuun on otettava myös sellaiset aineet ja esineet, jotka on tarkoitettu todennäköisesti oikeushyvää vaarantavalla tavalla lapsen itsen tai toisen henkilön (toisen lapsen tai henkilökuntaan kuuluva) vahingoittamiseen. Tällöin arvioitu todennäköisyys tulee olla säännöksen mukaan yli 50 prosenttinen eli perusteltu epäily käyttää ainetta tai esinettä tällaiseen tarkoitukseen. Kokemus lapsen aiemmasta käyttäytymisestä on tämän uhka-arvion pohjana. (Aer 2012, 129.)

Tällaisia välineitä ovat mm. räjähteet ja erilaiset aseet. Näiden aineiden ja laitteiden käyttö ja hallussapito on luvanvaraista tai kiellettyä. Myös myrkylliset ja itse valmistetut esineet, joita voidaan käyttää viiltämiseen, lyömiseen tai pistämiseen kuuluvat tähän ryhmään. Harkintavaltaa haltuunoton osalta ei päihtymistarkoituksessa käytettävien aineiden tai esineiden laitoksen henkilökunnan puolesta ole. Säännös velvoittaa haltuunottoon. Tällöin haltuunotto ei ole riippuvaista siitä, kenen omaisuudesta tai hallintaoikeutetusta omaisuudesta on kysymys. (Saastamoinen 2010, 214.)

Kolmantena ryhmänä on sellaisten turvallisuutta vaarantavien aineiden ja esineiden haltuunotto, joiden voidaan arvioida todennäköisesti vakavasti haittaavan tai vaarantavan sijaishuollon yleistä järjestystä. Säännös mahdollistaa haltuunoton ja sisältää haltuunoton osalta harkintavallan. Haltuunotto on tällöin tilapäisluonteinen ja haltuunottoa käytetään akuuteissa tilanteissa. Haltuunotto voi jatkua tällöin vain niin kauan kun se on säännöksessä mainituin perustein ja lapsen hoidon ja kasvatuksen kannalta välttämätöntä. Nämä esineet eivät välttämättä ole ominaisuuksiensa puolesta vahingollisia tai terveyttä ja turvallisuutta vaarantavia. Ne voivat häiritä laitoksen yleistä järjestystä, kuten mopo, soittimet tai erilaiset tekniset laitteet. (Saastamoinen 2010, 217.)

Toimivalta aineiden ja esineiden haltuunottoon lastensuojelulain 65§:n mukaisesti on laitoksen johtajalla ja kaikilla laitoksen hoito- ja kasvatushenkilökuntaan kuuluvilla henkilöillä. Haltuunotosta ei tarvitse tehdä päätöstä jos omaisuus palautetaan lapselle takaisin. Sellaisesta haltuunotosta, jossa takavarikoitua ainetta tai esinettä ei palauteta lapselle, on viipymättä ilmoitettava laitoksen johtajalle tai toimivaltaiselle hoito- ja kasvatushenkilökuntaan kuuluvalla henkilöllä, joka tekee haltuunotosta päätöksen. (Saastamoinen 2010, 220.)

Lapselta sijaishuollossa haltuunotetut aineet ja esineet on palautettava viimeistään lapsen sijaishuollon päättymisen yhteydessä, ellei omaisuuden palauttamisesta ja hävittämisestä ole

muuta säädetty. Sijaishuollon yksikkö saa hävittää alkoholijuomat alkoholilain 60§:n perusteella seuraavasti:

Jos vankilaan tai muuhun suljettuun laitokseen taikka päihdehuollon yksikköön otettavalla tai siellä hoidettavana olevalla tavataan alkoholijuomaa tai muuta alkoholipitoista ainetta, saa laitoksen henkilökuntaan kuuluva ottaa sen häneltä pois ja todisteellisesti hävittää.(Aer 2012,129: Alkoholilaki 1143/1994.)

Haltuunotetut huumaavat aineet ja niiden käyttöön erityisesti soveltuvat esineet on poliisilain 2 luvun 14 §:n mukaisesti:

Sen lisäksi, mitä muussa laissa säädetään, poliisimiehellä on oikeus ottaa tilapäisesti poliisin haltuun räjähdysaineet ja muut vaaralliset esineet tai aineet siltä, jonka voidaan perustellusti epäillä ikänsä, päihtymyksensä, mielentilansa tai muiden olosuhteiden perusteella aiheuttavan välitöntä vaaraa yleiselle järjestykselle ja turvallisuudelle. 15§:ssä edellä mainituin perustein haltuunotettu esine tai aine, jota ei voida vaaratta palauttaa haltijalleen tai omistajalleen, voidaan omistajan suostumuksella myydä tai luovuttaa sen hallussapitoon oikeutetulle henkilölle. Jollei tämä ole mahdollista, omaisuus voidaan myydä omistajan lukuun julkisella huutokaupalla. Jollei esinettä tai ainetta voida vaaratta palauttaa, myydä tai luovuttaa siten kuin 1 ja 2 momentissa säädetään tai jos kysymys on vähäarvoisesta esineestä tai aineesta, päällystään kuuluva poliisimies voi määrätä esineen tai aineen hävitettäväksi.(Poliisilaki 872/2011.)

Ampuma-aselain 9. luvun 104a §:n mukaan:

Pidättämiseen oikeutetulla virkamiehellä on oikeus todistettavasti hävittää tässä laissa tarkoitetut aseiden osat, kaasusumuttimet, patruunat tai erityisen vaaralliset ammuksot, jotka voidaan takavarikoida, jos ne ovat arvoltaan vähäisiä ja jos on ilmeistä, että tuomioistuimien tuomitsi ne valtiolle menetetyiksi.(Ampuma-aselaki 1/1998.) Lisäksi räjähdysasetuksen 9. luvun 83§:n Poliisin tulee räjähdysvaarallisista aineista annettujen säännösten ja määräysten mukaisesti huolehtia löytötavarana tai muulla tavalla poliisin haltuun joutuneen räjähteen asianmukaisesta säilyttämisestä sekä kuljettamisesta säilytys- tai hävityspaikkaan. (Räjähdysasetus 473/1993.)

Järjestyslain 5. luvun 21§:n mukaan poliisilla on päätösvalta määriteltäessä voidaanko haltuunotetun ja edelleen poliisille toimitetun vaaralliset aineet ja esineet hävittää seuraavien perusteiden:

Poliisi voi lisäksi ottaa pois 13 §:n vastaisesti hallussa pidetyn aineen siltä, jonka hallussa se on. Pidättämiseen oikeutetulla virkamiehellä on oikeus todis-

tettavasti hävittää 9 ja 10 §:ssä tarkoitettu esine tai aine, joka voidaan takavarikoida, jos se on vähäarvoinen ja jos on ilmeistä, että tuomioistuimien tuomitsi sen valtiolle menetetyksi. Päälystössä kuuluvalla poliisimiehellä on oikeus todistettavasti hävittää myös 13 §:n vastaisesti hallussa pidetty aine astioineen, jos aine astioineen on vähäarvoinen. (Järjestyslaki 612/2003.)

Huumausainelain 1. luvun 8 §:n perusteella:

Joka on saanut haltuunsa huumausainetta olematta sen hallussapitoon oikeutettu, on velvollinen luovuttamaan sen viipymättä poliisille taikka tulliviranomaiselle ja edelleen huumausainelain 6. luvun 44 §:n mukaan pidättämiseen oikeutettu virkamies saa todistettavasti hävittää tai määrätä hävitettäväksi huumausaineen laittomaan tuotantoon, viljelyyn, valmistukseen, hallussapitoon tai käyttöön tarkoitetun raaka-aineen, muun aineen, laitteen tai tarvikkeen, joka voidaan takavarikoida, jos on todennäköistä, että se tullessaan valtiolle menetetyksi. (Aer 2012, 129: Huumausainelaki 373/2008.)

Mainittakoon vielä, että lastensuojelulain rajoitustoimenpiteitä saa käyttää vain niillä perusteilla kun ne on lainsäädännössä säädetty. Nykylainsäädännössä tupakkatuotteita ei ole määriteltänyt päihtymistarkoituksessa käytettäväksi aineeksi. Tupakkatuotteen haltuunotto pelkän lastensuojelulain perusteella ei ole tästä syystä mahdollista, vaikka tupakkalain 11 § kieltäkin alle 18-vuotialta tupakkatuotteiden hallussapidon. Mikäli tupakointituotteet haltuunotetaan laitoksessa siten, ettei niitä palauteta, vetoamalla terveyttä edistäviin hoitotapoihin tai paloturvallisuustekijöihin, on asiasta tehtävä aina valituskelpoinen päätös. Alle 18-vuotiaille tarkoitetut lastensuojelulaitokset ovat tupakkalain 12 §:n mukaan ehdottoman tupakointikiellon piirissä ja tämä säädös koskee kaikkia laitoksen sisä- ja ulkotiloissa työskenteleviä henkilöitä, lapsia ja laitoksen alueella vierailevia. (Valvira 2012.)

5.3 Henkilöntarkastus

Lastensuojelulain 11. luvun 66 § mukaan lapsi voidaan suorittaa henkilöntarkastus,

Jos on perusteltua syytä epäillä, että lapsella on vaatteissaan tai muutoin yllään 65 §:n 1 momentissa tarkoitettuja aineita tai esineitä, hänelle saadaan asian tutkimiseksi tehdä henkilöntarkastus. Tarkastus on tehtävä laitoksen hoito- ja kasvatushenkilökuntaan kuuluva henkilö. Tarkastus on tehtävä laitoksen hoito- ja kasvatushenkilökuntaan kuuluvan toisen henkilön läsnä ollessa, jollei erityisestä syystä muuta johdu. Tarkastuksen tekijä ja siinä läsnä olevan henkilön on oltava lapsen kanssa samaa sukupuolta, jollei kyseessä ole terveydenhuollon ammattihenkilö. (Lastensuojelulaki 417/2007.)

Perustellut syyt henkilöntarkastamiselle tulee arvioida yksilöllisesti lapsen käyttäytymisen, kokonaistilanteen ja hänestä saadun aiemman viranomaistiedon perusteella. Tällaisia viranomaisinformantteja ovat esimerkiksi sosiaaliviranomaiset ja poliisi. Tarkastusten edellytykset tulee aina täyttyä. (Aer 2012, 130.)

Henkilöntarkastus on aina tehtävä hienovaraisesti lapsen ihmisarvoa ja fyysistä koskemattomuutta kunnioittaen, ikätaso huomioiden. Tarkastaminen tulee tapahtua kahden hoitohenkilöstöön kuuluvan henkilön toimesta. Tarkastuksen tulisi tapahtua muusta toiminnasta erillisessä ja riittävän rauhallisessa tilassa. Tarkastamiseen osallistuvien henkilöiden tulee olla lapsen kanssa samaa sukupuolta, ellei kyseessä ole terveydenhuollon ammattihenkilö, joka saa kaikissa tilanteissa tehdä tarkastuksen myös eri sukupuolta edustavalle henkilölle. Tästä säännöstä saa poiketa jos toimenpide on välttämätön ja sen tarkoituksena on varmistaa lapsen tai toisen henkilön turvallisuus. Kahden eri henkilön läsnäololla taataan sekä lapsen että tarkastuksen suorittavan henkilön oikeusturva. Tällöin on mahdollista arvioida jälkikäteisesti toteutetun tarkastuksen edellytyksiä ja kokonaisvaltaisesti tilannetta. Jos tarkastuksen suorittaa vain yksi henkilö, on *erityinen syy* erikseen perusteltava ja mainittava kirjaamisen yhteydessä. (Saastamoinen 2010, 226-227.)

Henkilöntarkastuksen yhteydessä voidaan tyhjentää ja tarkastaa lapsen päällysvaatteiden taskut. Tarkastuksen piiriin kuuluu myös lapsen lompakko, laukut ja kassit. Henkilöntarkastuksen tarkoituksena tulee aina olla perusteltu syy epäillä, että lapsella on vaatteissaan tai kantamuksissaan päihtymystarkoitukseen tarkoitettavia aineita tai siihen tarkoitukseen sopivia välineitä tai vahingoittamistarkoituksiin tarkoitettuja aineita tai esineitä. (Taskinen 2010, 164.)

5.4 Henkilönkatsastus

Henkilönkatsastus merkitsee lapsen henkilökohtaisen koskemattomuuteen eriasteisen kajoamisen. Henkilönkatsastuksen muodot ovat vaihtoehtoisia ja on riippuvaista toimenpiteen tavoitteesta ja vallitsevista olosuhteista. Pääperiaatteena on vähimmän haitan periaate, joka tarkoittaa yksinkertaisimman vaihtoehdon valitsemista kussakin tilanteessa. Se sisältää ruumiiseen kohdistuvan tutkimuksen. Lastensuojelulain 11. luvun 66§:n mukaan:

Jos on perusteltua syytä epäillä, että lapsi on käyttänyt 65 §:n 1 momentissa tarkoitettuja päihdyttäviä aineita, häneen saadaan kohdistaa *henkilönkatsastus*, joka voi käsittää puhalluskokeen suorittamisen tai veri-, hius-, virtsa- tai sylkinäytteen ottamisen. (Lastensuojelulaki 417/2007.)

Henkilönkatsastuksen tarkoituksena on puuttua lapsen henkeä, terveyttä tai turvallisuutta vaarantavaan päihteiden käyttöön. Perusteena on tällöin lapsen suojeleminen, tarkoituksenmukaisen ja oikea-aikaisen hoitoonohjauksen sekä riittävän hoidon tarjoaminen. Henkilönkatsauksen toteuttamisen osalta on paikalla oltava vähintään yksi samaa sukupuolta olevaa hoito- tai kasvatushenkilökuntaan kuuluvaa henkilöä, ellei toimenpiteen suorittaminen ole välittömästi välttämätöntä turvallisuuden varmentamiseksi. Ainoastaan terveydenhuollon ammattihenkilö voi suorittaa toimenpiteen yksin. Tällä turvataan lapsen etu. Lain sanamuoto ei anna tässä tulkintavaraa. Verinäytteen ottaa aina siihen koulutettu terveydenhuollon ammattihenkilö. (Saastamoinen 2010, 232-234.)

Henkilönkatsastus tulee tehdä valvotusti, siten että valvovalla henkilöllä on suora näköyhteys lapseen ja lapsen on oltava tietoinen valvonnasta. Huumetestien positiiviset tulokset voidaan varmentaa, jos lapsi niin vaatii. Testit sisältävät epävarmuustekijöitä ja oikeusturvanäkökulmat huomioiden kiistanalaisen tuloksen (raja-arvon) edelleen lähettäminen varmistukseen on lapsen edun mukaista. Henkilönkatsastuksesta tehdään kirjallinen hallintopäätös ja tiedoksi-anto. Päätös ei ole valituskelpoinen. (Räty 2012, 504.)

Henkilökatsastuksen tarkoituksena on lapsen suojeleminen ja sijaishuollon tarpeen arvioiminen. Seulotuksen tarkoituksena on huumeiden käytön varhainen tunnistaminen ja ongelmien syvenemisen ennalta ehkäiseminen. Positiivisesta huumeeseulatuloksesta ei saa seurata lapselle lakiin perustumattomia seuraamuksia. Tavoitteena on, että lapsi voi saada riittävän ja oikea-aikaisen hoidon ja mahdollistamalla mahdollisen hoitoonohjauksen. (Räty 2012, 504.)

5.5 Omaisuuden- ja lähetyksen tarkastus

Perustellusta syytä lapsen käytössä olevat tilat ja halussa oleva omaisuus saadaan tarkistaa, jos on epäily, että lapsella on Lastensuojelulain 65§:n 1 momentin tarkoittamia esineitä tai aineita. Tällöin tarkastamisen perusteet tulee kertoa myös lapselle, jos mahdollista ennen tarkastamista. Tarkastus tulisi tehdä kahden laitoksen hoito- ja kasvatushenkilön ja lapsen läsnäollessa. Ilman lapsen läsnäoloa tehtävä tarkastus tulee tehdä vain erityisistä syistä. Tällaisia

syitä voi olla henkilökunnan vähyys tarkastamisajankohtana. Tarkastuksessa tulee pääsääntöisesti olla aina kaksi henkilö läsnä, joko kaksi kasvatus- ja hoitohenkilökuntaan kuuluvaa tai lapsi ja yksi kasvatus- ja hoitohenkilökuntaan kuuluva. Lapselle on selvitettävä tarkastuksen syy. (Aer 2012, 131: Saastamoinen 2010, 239.)

Omaisuuksien- ja lähetyksen tarkastaminen voidaan tehdä myös siinä tapauksessa, jos lapsi on lähtenyt karkumatkalle ja hänen sen hetkisen olinpaikkansa selvittäminen sijaishuollon toteutumisen kannalta on tärkeää. Lapselle osoitettu kirje tai muu lähetys voidaan tarkastaa, jos epäillään sen sisältävän turvallisuutta vaarantavia aineita tai esineitä. Kirjeitä tai lapselle yksilöityjä viestejä ei kuitenkaan saa lukea. Haltuunoton perusteena tulee olla vakava epäily sen sisältävän lapselle tai toiselle henkilön turvallisuutta ja terveyttä sekä kehitystä tai henkeä vaarantavan aineen tai esineen. Haltuunotto tulee kohdistua vain lastensuojelulain määrittämiin aineisiin ja esineisiin. (Aer 2012, 131.)

Jos lapselle osoitettu kirje tai lähetys pidätetään, on se edelleen toimitettava viipymättä lapsen sosiaalityöntekijälle, jolla on luottamuksellinen lukuoikeus. Tällöin on perustellusti voitava arvioida lähetyksen sisältävän lapsen mielenterveyttä vakavasti vaarantavia asioita tai sisältävän sukupuoli-identiteettiä loukkaavia asioita tai esineitä. Säännös koskee myös valokuvia. Tästä syystä tarkastamisoikeus ei ylety myöskään sähköiseen viestiin eikä lapsen itsensä lähettämiin lähetyksiin tai kirjeisiin. Tarkastamisesta päättää laitoksen johtaja tai hänen määräämänsä laitoksen hoito- tai kasvatushenkilökuntaan kuuluva työntekijä. Tarkastamisesta tulee tehdä hallintopäätös, johon ei ole muutoksenhakuoikeutta. Sijaishuollon laitoksen tiloissa ei vallitse kotirauhan suoja. Lapsella on laitoksessakin kuitenkin oikeus yksityisyyteen perusoikeuksien näkökulmasta. Säännönmukaisia huoneentarkastuksia ei siitä syystä voi tehdä lapsen oikeuksia loukkaamatta. (Räty 2012, 508-509: Taskinen 2012, 166.)

5.6 Kiinnipitäminen

Kiinnipitämisellä tarkoitetaan lapsen kiinnipitämistä fyysisin keinoin. Lapsen henkilökohtaiseen koskemattomuuteen voidaan puuttua viimesijaisissa tilanteissa. Tällaisia välttämättömiä tilanteita on lapsen sekava ja uhkaava käytös. Tällöin, joko lapsen oma tai toisen henkilön henki, terveys tai turvallisuus on välittömästi vaarantunut, taikka pyrkimyksenä on estää merkittävä omaisuuden vahingoittuminen. Vähäisen omaisuuden suojelemiseksi toimenpide ei ole sallittua. (Taskinen 2012, 166.)

Lastensuojelulain 68§ mukaan:

Laitoksen johtaja tai laitoksen hoito- ja kasvatushenkilökuntaan kuuluva henkilö voi lapsen rauhoittamiseksi pitää kiinni lapsesta, jos lapsi sekavan tai uhkaavan käyttäytymisensä perusteella todennäköisesti vahingoittaisi itseään tai muita ja kiinnipitäminen on lapsen oman tai toisen henkilön hengen, terveyden tai turvallisuuden välittömän vaarantumisen vuoksi taikka omaisuuden merkittävän vahingoittamisen estämiseksi välttämätöntä. Kiinnipitäminen on oltava luonteeltaan hoidollista ja huollollista sekä kokonaisuutena arvioiden puolustettavaa, kun otetaan huomioon lapsen käyttäytyminen ja tilanne muutoinkin. Kiinnipitäminen voi pitää sisällään myös lapsen siirtämisen. Kiinnipitäminen on lopetettava heti, kun se ei enää ole välttämätöntä. (Lastensuojelulaki 417/2007.)

Kiinnipidon tulee aina olla viimesijainen keino rauhoittaa lapsi. Omaisuuden vahingoittumisen riskin tulee olla huomattava, ennen kuin edellytykset kiinnipidolle on luotu. Kiinnipidon tulee olla luonteeltaan hoidollista ja huollollista. Kiinnipito tulee perustua aina välittömään vaaraan, ennakoivaan kiinnipitoon lainsäädäntö ei anna oikeutta. Kiinnipitotilanne voi sisältää myös lapsen fyysisen siirtämisen esimerkiksi omaan huoneeseensa tai muuhun tilaan, jossa lasta voidaan rauhoitella. Kiinnipidossa ei saa käyttää minkäänlaisia välineitä. Kiinnipito tulee lopettaa välittömästi kun toimenpide ei ole enää tarpeellista. Siirtämisellä taataan sekä kiinnipidon kohteena olevan lapsen yksityisyys sekä muiden osaston lasten hyvinvointi ja turvallisuus. (Räty 2012, 511.)

Kiinnipidon liioittelussa tarkoitetaan tilannetta, jossa kiinnipitämiseen on käytetty liiallista voimaa tai tilanteessa välttämättömyys- tai puolueettomuus vaatimus ei ole täyttynyt. Kiinnipidon liioittelusta ja voimankäytöstä niiden rangaistavuudesta säädetään rikoslaisissa. (Saastamoinen 2010, 255-256.)

Rikoslain 4 luvun 6§:n mukaan:

Jos voimakeinojen käytössä on ylitetty 2 momentissa säädetyt rajat, tekijä on kuitenkin rangaistusvastuusta vapaa, jos on erittäin painavia perusteita katsoa, ettei tekijältä kohtuudella olisi voinut vaatia muunlaista suhtautumista, kun otetaan huomioon hänen asemansa ja koulutuksensa sekä tehtävän tärkeys ja tilanteen yllätyksellisyys. (Rikoslaki 39/1889.)

Kiinnipidosta ja siihen turvautumisesta tehdään aina laitoksen johtajalle kirjallinen selvitys, joka tulee toimittaa edelleen myös lapsen sosiaalityöntekijälle. Jos laitoksen johtaja on turvautunut kiinnipitoon, hänen tulee antaa selvitys asiasta lapsen asioista vastaavalle sosiaalityöntekijälle. Kiinnipidosta ei tehdä erillistä päätöstä, mutta siihen johtaneista syistä ja perusteista on tehtävä tarkat kirjaukset lapsen asiakirjoihin. (Räty 2012, 512.)

5.7 Liikkumisvapauden rajoittaminen

Lastensuojelulaki 69§:n mukaan lapsen liikkumisvapautta saadaan määrääjäksi rajoittaa. Käytännössä tämä tarkoittaa kieltä poistua laitoksen asumisyksiköstä tai laitoksen alueelta. Liikkumisvapautta voidaan rajoittaa, jos se on lapsen edun ja huollon kannalta välttämätöntä. (Saastamoinen 2010, 167.)

Rajoittaminen voidaan toteuttaa seuraavissa tapauksissa:

1. Lapsen sijaishuoltoon johtanut päätös on tehty sillä perusteella, että hän on vaarantanut vakavasti terveyttään tai kehitystään käyttämällä päihteitä, tekemällä muun kuin vähäisenä pidettävän rikollisen teon tai muulla niihin verrattavalla käyttäytymisellään; tai
2. Lapsi laitoksessa käyttäytyy 1 kohdassa mainitulla tavalla tai rajoitus on lapsen hoidon tai huollon kannalta muutoin tarpeen lapsen suojelemiseksi häntä itseään vakavasti vahingoittavalta käyttäytymiseltä. (Lastensuojelulaki 417/2007.)

Lapsen käyttäytymisellä tarkoitetaan itsetuhoista ja epäsosiaalista käyttäytymistä. Lapsen päihteiden käytön estäminen toimenpiteen avulla on yksi rajoittamiseen hyväksyttävä peruste. Liikkumisvapauden rajoittamista voidaan käyttää epäsosiaalisen ja ongelmallisen käyttäytymisen estämiseen tai kierteen katkaisuun ja kriisin rauhoittamiseksi. Käyttäytymisen sijaishuollossa voi johtaa tähän rajoitustoimeen, tällainen syy voi olla jatkuva karkaileminen. (Saastamoinen 2012, 260.)

Lyhytaikaisesta, enintään seitsemän vuorokautta kestävästä liikkumisvapauden rajoittamisesta tekee laitoksen johtaja tai hänen määräämänsä henkilö. Pidemmästä, mutta kuitenkin enintään 30 vuorokauden kestävästä rajoitustoimenpiteestä tekee päätöksen sosiaalityöntekijä. Jos tämän jälkeen syntyy uusi peruste jatkaa rajoitustoimenpidettä, on tehtävä uusi hallintopäätös. Rajoitustoimenpiteen aikana lapsi ei voi poistua yksilöidyltä alueelta (osasto) ilman työntekijän läsnäoloa. Rajoitusta laadittaessa lapsen tavanomaiseen elämään liittyvät rutiinit tulisi turvata kohtuullisella tavalla. Toimenpidettä ei saa jatkaa pidempään, kuin lapsen hoito- ja kasvatusta välttämättä vaatii. (Aer 2012, 138; Rätty 2012, 514.)

5.8 Eristäminen

Tällä säännöksellä suojellaan paitsi lasta itseltään myös laitoksessa läsnä olevia muita lapsia ja laitoksen henkilökuntaa. Sijaishuollon on taattava jokaiselle siellä olevalle lapselle turvallinen ja suojeleva hoito- ja kasvuympäristö. Lapsen sekavuus, rauhattomuus tai muutoin äänekäs käyttäytyminen ei kuitenkaan ole riittävä peruste eristämiseen. Eristämiseen tulee turvautua vasta välttämättömänä ja viimesijaisena vaihtoehtona. Eristäminen vaatii hoitohenkilökunnalta tilannekohtaista harkintaa. Tällöin käyttäytymiseen tulee liittyä muihin ihmisiin kohdistuva vaara tai välitön vaara siitä, että joku lapsista joutuu väkivallan kohteeksi. Aggressiivinen riidan haastaminen, muiden lasten ahdisteleminen ja itsetuhoinen käytös ovat tällaisia perusteita. Omaisuuden merkittävä vahingoittaminen on myös hyväksyttävä peruste, jos lapsi aggressiollaan vaarantaa oman tai toisten lasten tai henkilökunnan turvallisuuden. (Saastamoinen 2010, 267.)

Lapsi saadaan eristää laitoksen muista lapsista, jos hän käyttäytymisensä perusteella on vaaraksi itselleen tai muille taikka jos eristäminen on muusta erityisen perustellusta syystä lapsen hengen, terveyden tai turvallisuuden kannalta välttämätöntä. Eristämistä ei saa määrätä laajempaan eikä pidemmäksi ajaksi kuin lapsen huolenpito ja hoito välttämättä edellyttää. Eristämistä ei saa ilman uutta päätöstä jatkaa yhtäjaksoisesti yli 24 tuntia. Eristäminen on lopetettava heti, kun se ei enää ole välttämätöntä.

Eristämisestä tekee päätöksen laitoksen johtaja tai hänen määräämänsä laitoksen hoito- ja kasvatushenkilökuntaan kuuluva henkilö. Eristämisen tulee tapahtua laitoksen hoito- ja kasvatushenkilöstön jatkuvan huolenpidon alaisena. Kun lapsi on määrätty eristettäväksi, on samalla määrättävä, kenen tehtävänä on

huolehtia lapsen turvallisuudesta. Lapsen olosuhteet eristämisen aikana on järjestettävä niin, että lapsi saa riittävän huolenpidon ja hoidon sekä mahdollisuuden keskustella hoitajan kanssa. (Lastensuojelulaki 417/2007.)

Eristämisen aikana lapsen psyykkistä ja fyysistä hyvinvointia on seurattava. Lapselle tulee tarvittaessa tehdä lääkärintarkastus erityksen eri vaiheissa. Eristämisen aikana hyvinvointia on seurattava ja heidän on säännöllisesti arvioitava lapsen tilannetta. Näköyhteyttä erityksen aikana lapseen ei tarvitse olla, mutta kuuloyhteys on jatkuvasti oltava. Näin hoitohenkilökunta pystyy tarvittaessa olemaan lapsen apuna ja tukena. Läsnaolon tarve on sidoksissa lapsen kokonaistilanteeseen. Lapselle on järjestettävä hänen toiveestaan myös mahdollisuus omaohjaajan kanssa keskusteluun. Eristämistila tulee olla tarkoituksenmukainen. Tilassa tulee olla puhdasta vettä ja valoa sekä mahdollisuus wc-käynteihin ja ruokailuun. Eristäminen saa kestää 24 tuntia, ja jatkaa erillisellä päätöksellä yhtäjaksoisesti enintään 48 tuntia. (Räty 2012, 516-517.)

Eristäminen ei saa olla rangaistusluonteista eikä siihen liittyvät tilat viestiä rangaistusluonteisuutta. Eristämistä ei ole kuitenkaan lapsen rauhoittamiseen tähtäävä lyhytaikainen estäminen poistua omasta huoneestaan. Sen sijaan lapsen lukitseminen omaan huoneeseen tulkitaan eristämistoimenpiteenä johon on tehtävä rajoitustoimenpidepäätös. (Aer 2012, 139: Räty 2012, 516.)

5.9 Erityinen huolenpito

Lastensuojelulain 71§:n mukaan:

Erityisellä huolenpidolla tarkoitetaan sijaishuollossa olevalle 12 vuotta täyttäneelle lapselle lastensuojelulaitoksessa järjestettävää erityistä, moniammatillista hoitoa ja huolenpitoa, jonka aikana lapsen liikkumisvapautta voidaan hänen hoitonsa ja huolenpitonsa edellyttämässä laajuudessa rajoittaa siten kuin jäljempänä 72 ja 73 §:ssä säädetään. (Lastensuojelulaki 417/2007.)

Erityisellä huolenpidolla tarkoitetaan moniammatillista yhteistyötä, hoitoa ja huolenpitoa. Erityisen huolenpidon aikana lapsen liikkumisvapautta voidaan rajoittaa hänen hoitonsa ja tarvitsemansa huolenpidon ajaksi. Hoito toteutetaan kokonaisvaltaisesti ja yksilöllisesti. Tällöin laitoksen ulkopuolella liikkuminen ja harrastustoiminnassa käyminen tapahtuu luvanvaraaisesti ja hoitohenkilökunnan välittömässä valvonnassa. Erityisen huolenpidon jakson aikana korostuu lapsen psyykkisten voimavarojen ja hoidon toteuttaminen. Tällöin yhteistyötä

tehdään lasten- ja nuortenpsykiatrian kanssa. Erityinen huolenpitoon ei voi olla rangaistusluonteista tai säilyttävää, vaan siihen tulee olla hoidolliset perusteet. (Saastamoinen 2010, 276.)

Erityisen huolenpitoa voidaan järjestää vain yli 12-vuotiaille. Perusteena voi olla vakavan päihde- tai rikoskierteen katkaiseminen tai kun lapsen oma käyttäytyminen muutoin vakavasti vaarantaa lapsen hengen, terveyden tai kehityksen. (Taskinen 2012, 170.) Tällainen tilanne voi olla jos lapsi on erittäin itsetuhoinen ja myy itseään tai häntä käytetään seksuaalisesti hyväksi. Edellytyksinä tulee olla myös se, ettei sijaishuoltoa voida muutoin järjestää lapsen tarpeiden mukaisesti. (Räty 2012, 520.)

Erityistä huolenpitoa voidaan järjestää vain sellaisissa lastensuojelulaitoksissa, joilla on käytössään riittävä kasvatuksellinen, lääketieteellinen, psykologinen ja sosiaalityön osaaminen. Asiantuntijuus edellyttää kunkin alan kelpoisuuden ja koulutuksen omaavaa ammattihenkilöä. Huolenpidon tarve voi ilmetä eri tavoin. Säännöksessä lääketieteellisellä arviolla tarkoitetaan lapsen psyykkisen ja fyysisten tilanteen arviointia. Lapsi on voinut olla sijoitettuna sijaishuollon laitokseen, jossa havaitaan, ettei kyseisen laitoksen tarjoama hoito- ja huolenpito ole riittävää lapsen tilanteessa. Tarve erityiselle huolenpidon jaksolle voi ilmetä jo huostanoton yhteydessä ja sijaishuoltoon sijoitusta tehtäessä. (Räty 2012, 520.)

Arvion ja lausunnon sekä suunnitelman lapsen erityisestä huolenpidon tarpeesta tekee lastensuojelun moniammatillinen asiantuntijaryhmä. Laitoksessa olevan lapsen osalta arvion voi toteuttaa myös laitoksen oma asiantuntijaryhmä. Arvio ei voi perustua vanhoihin lääkärin tai muun ammattihenkilön tekemiin lausuntoihin. Lähtökohtaisesti lausunnon tekijän tulisi tavata lapsi arvioinnin yhteydessä. Arvioinnissa voidaan hyödyntää eri sektoreiden kuten päihdehuollon laitos- ja avohuollon asiantuntijuutta. Arviosta on käytävä ilmi, mitä tukipalveluja lapsi tarvitsee ja hankkia, jotta erityisen huolenpidon järjestäminen toteutuu. Lisäksi päätös on perusteltava. Päätös on muutoksenhakukelpoinen. Muutosta saa hakea lapsi tai huoltaja. (Räty 2012, 521, 524.)

Erityisen huolenpidon toteuttamiseksi henkilömitoitus on usein tavanomaista suurempi. Riittävällä henkilöstön määrällä taataan turvallisuus, hoidon vaikuttavuus sekä riittävä vuorovaikutus lapsen ja hoitohenkilöstön välillä. Tilojen tulee olla terveydellisiltä ja turvallisuudelta asianmukaiset, siten että lapsen voidaan estää poistumasta tiloista ilman lupaa tai valvontaa.

(Saastamoinen 2010, 280.) Erityisen huolenpidon laitoksen on mahdollistettava lapsen koulunkäynti ja tarjota mahdollisuus harrastustoiminnalle. Liikkumisvapauden rajoittamisesta ei tarvitse tehdä erillistä päätöstä. Sen sijaan yhteydenpidon rajoittamisen tai estämisen osalta on erillinen päätös aina tehtävä. (Räty 2012, 524.)

Erityisen huolenpitoa voidaan järjestää enintään 30 vuorokauden ajan. Vuorokausien osalta laskuperusta alkaa tosiasiallisen hoidon alkamisesta. Hoitoa ja huolenpitoa voidaan jatkaa erityisen painavasta syystä enintään 60 vuorokaudella, mikäli se on lapsen edun osalta välttämätöntä. Erityisen huolenpidon jakso voidaan aloittaa 90 päivän sisällä päätöksestä. Erityisen huolenpidon jakso tulee päättää heti kun sille asetetut tavoitteet on saavutettu tai tarvetta sille ei enää ole. Lisäksi se on lopetettava heti jos se osoittautuu tehottomaksi. Päätöksen lopettamisesta tekee vastaava sosiaalityöntekijä. (Taskinen 2012, 171.)

Erityisen huolenpidon tarkoituksena on luoda lapseen tunnepohjainen ja luottamuksellinen ja vuorovaikutuksellinen kontakti. Tällainen suhde voi olla lapselle ensimmäinen koko hänen elämänsä aikana. Lapsella on huolenpidon aikana mahdollisuus tarkastella omaa tilannettaan aikuisten tukemana. Luottamuksellisen suhteen luotuaan lapsi pystyy sitoutumaan paremmin hänelle järjestettävään jatkohoitoon. Erityisen huolenpito edellyttää intensiivistä ja hyvin resursoitua hoitoa. Hoidon aikana lapsi tapaa säännöllisesti asiantuntijoita, jotka osallistuvan lapsen hoidon aikana suunnitteluun, toimeenpanoon ja arviointiin. Lisäksi lapselle on tehtävä tarvittavat lääkärintarkastukset. (Saastamoinen 2010, 277, 281.)

Erityinen huolenpito on tehokas keino turvata lapsen perustuslailliset oikeudet saada hänen tarvitsemansa välttämätön huolenpito. Keinona se on syvästi lapsen perusoikeuksia kaventava ja rajoittava. Sen toteuttamisen osalta onkin huolehdittava riittävästi lapsen oikeusturvasta ja oikeuksien toteutumisesta. (Saastamoinen 2010, 277.) Erityisen huolenpidon päättyessä on lapsen asiakassuunnitelma aina tarkastettava ja ajantasaistettava (Taskinen 2012, 172).

6 KÄYTÄNNÖT RAJOITUSTOIMENPITEIDEN SOVELTAMISESSA

Rajoitustoimenpiteiden käyttöön liittyvien yleisten että jokaisessa erillisessä rajoitustoimenpiteessä säädettyjen erityisten ja yksityisten edellytysten tulee aina kokonaisuudessaan täyttyä. Rajoitustoimenpidettä tulee käyttää aina viimesijaisena toimenpiteenä, lain edellytysten täytyessä. Rajoitustoimenpiteitä sovellettaessa on huomioitava niiden kohteena olevan lapsen sekä tilanteessa läsnä olevien henkilöiden oikeudet ja turvallisuus suhteellisuusperiaatteen mukaisesti. Perusoikeuksiin puuttuttaessa rajoitustoimenpidettä tulee soveltaa vain sen verran kun tilanteeseen nähden on välttämätöntä ja hyväksyttävää. (Saastamoinen 2010, 176, 177.) Rajoitustoimenpiteiden käyttö rangaistuksina on ehdottoman kielletty. Rajoitustoimenpiteen käyttö on lopetettava välittömästi kun se ei ole enää tarpeellista. (Lastensuojelun käsikirja 2015.)

6.1 Kirjaamisvelvollisuus

Kaikista toteutetuista rajoitustoimenpiteistä tulee tehdä asianmukaiset kirjaukset laitoksen kirjausjärjestelmään. Kirjaukset toimivat toiminnan valvonnan ja seuraamisen apuvälineenä. Lastensuojelulain 11 luvun 74§:n mukaan:

Kirjaamisen tulee sisältää rajoitustoimenpiteen kuvaus, toimenpiteen peruste ja kesto, toimenpiteestä päättäneen, sen käytännössä toteuttaneen ja siinä läsnä olleen henkilön nimi sekä tarvittaessa 66 §:n 1 momentissa ja 67 §:n 3 momentissa tarkoitettu erityinen syy. Lisäksi on mainittava toimenpiteen mahdollinen vaikutus hoito- ja kasvatussuunnitelmaan. Kirjaamisessa on myös mainittava, miten lasta on kuultu ennen rajoitustoimenpiteestä päättämistä tai sen toteuttamista ja lapsen mielipide asiasta. (Lastensuojelulaki 417/2007.)

Kirjauksista tulisi käydä ilmi miten ja millä perusteilla rajoitustoimenpiteitä on sovellettu ja miten asetetut tavoitteet käytetyllä rajoitustoimenpiteellä on lapsen kohdalla saavutettu. Rajoitustoimenpiteen kirjauksessa tulee mainita, miten se vaikuttaa kyseisen lapsen asiakassuunnitelmaan sekä hoito- ja kasvatussuunnitelmaan. Lisäksi kirjauksessa on mainittava miten lasta on kuultu ennen rajoitustoimenpiteen toteuttamista ja kirjata lapsen esittämä mielipide asiasta rajoituspäätökseen. Rajoittamisen syy on yksilöitävä. Kirjaukset toimivat työvälineenä lapsen asiakassuunnitelmaa tarkastettaessa. Tällöin voidaan arvioida toimenpiteiden

vaikutusta asiakassuunnitelmaan ja toteutettujen rajoitustoimenpiteiden tarkoitussidonnaisuutta. (Räty 2012, 527.)

Rajoitustoimenpiteiden perustelut on kirjattava riittävän tarkasti ja niistä tulee kuulua lapsen ääni. Liian suppeat ja ylimalkaiset perustelut voivat saada rajoitustoimenpiteen käytön näyttämään itsestäänselvyytenä ja luo riskin vallankäytön häivyttämiselle. (Tarkkinen & Forsberg 2013, 668.)

Lastensuojelulain 47§ säädetään rajoitustoimenpiteitä koskevasta kirjaamisvelvoitteesta. Yleisellä tasolla kirjauksista viranomaisten ja laitoksen henkilökunnan on mahdollista jälkikäteisesti seurata ja arvioida minkäläisten tavoitteiden saavuttamiseksi rajoitustoimenpidettä on käytetty ja onko tavoite sillä saavutettu. Kirjausten avulla voidaan arvioida rajoitustoimenpiteen turvallista ja lapsen etua huomioivaa toteuttamistapaa. (Saastamoinen 2010, 179.)

6.2 Päätösmuoto, sisältö ja tiedoksianto

Rajoitustoimenpiteiden päätösasiakirjat on jaettavissa kolmeen eri päätösmuotoryhmään. Ensimmäinen ryhmä muodostuu kirjallisesta muutoksenhakukelpoisesta hallintopäätöksestä. Toinen ryhmä koostuu hallintopäätöksistä, joihin ei ole muutoksenhakuoikeutta. Kolmas ryhmä on rajoitustoimenpiteet, joihin ei tehdä erillistä kirjallista päätöstä, mutta jotka edellyttävät työntekijältä tarkkoja kirjauksia asiakastietojärjestelmään. (Saastamoinen 2010, 166.)

Ensimmäinen päätösmuotoryhmä on suurin ja siihen kuuluvat seuraavat rajoitustoimenpiteet: Yhteydenpidon rajoittaminen, olinpaikan ilmoittamatta jättäminen, aineiden ja esineiden haltuunotto (palauttamattomat), lähetyksen luovuttamatta jättäminen, liikkumisvapauden rajoittaminen, eristäminen ja erityisen huolenpidon järjestäminen. (Saastamoinen 2010, 168.)

Nämä rajoitustoimenpiteet vaativat hallintolain 43§ mukaista hallintopäätöksen antamista asianomaiselle kirjallisessa muodossa. Päätös voidaan poikkeustapauksessa antaa ensin suullisesti. Tämän jälkeen se on annettava kuitenkin myös viipymättä kirjallisessa muodossa. Suullisen päätöksen osalta asianosaiselle on ilmoitettava päätöstä koskeva ratkaisu ja perustelut selkeästi ja ymmärrettävästi. Kaikkien rajoitustoimenpiteiden osalta päätöksentekijällä

tule olla lainmukainen toimivalta toteuttaa kyseistä rajoitustoimenpidettä. Lapsen perusoikeuksien puuttumisen näkökulmasta on tärkeää, että valtuutus rajoitustoimenpiteiden toteuttamiseen osoitetaan vain asianmukaisen koulutuksen omaavalle henkilölle. (Mäenpää 2011, 161, 166.)

Muutoksenhakuoikeus alkaa vasta kirjallisen päätöksen tiedoksisaamisesta. Sekä suullisen että kirjallisen lastensuojelun rajoitustoimenpidepäätöksen saa tehdä aina vain siihen oikeutettu henkilö. Päätösasiakirjaan tulee liittää tieto, että asianosaisella on oikeus hakea muutosta päätökseen hallinto-oikeudelta tai tehdä valitusosoitus hallinto-oikeuteen. (Saastamoinen 2010, 166-167.)

Toisena päätösmuotoryhmänä on kirjallinen hallintopäätös ilman muutoksenhakuoikeutta. Tällaisia rajoitustoimenpiteitä ovat omaisuuden tai tilojen tarkastaminen, lähetyksen tarkastaminen sekä henkilökatsastus. (Saastamoinen 2010, 166.)

Kirjallista hallintopäätöstä ei tarvitse laatia lainkaan seuraavista rajoitustoimenpiteistä: kiinnittäminen ja henkilötarkastus sekä aineen tai esineen haltuunotto, johon liittyy jälkikäteinen palautus. Näistä rajoitustoimenpiteistä ja tilannekuvasta on kuitenkin tehtävä tarkat jälkikäteiset kirjaukset käytössä olevaan kirjausjärjestelmään. (Saastamoinen 2010, 169.)

Hallinnolliset päätösasiakirjat ovat aina yksilöityjä ja koskevat päätöksenalaista henkilöä. Päätöksessä on yksilöitävä asianosaiset, joihin päätös välittömästi koskee. Päätöksen on perustuttava aina sovellettavaan lakiin. Päätöksen sisällössä on oltava yksilöity ja perusteltu tieto, siitä mihin asianosaisella on oikeus tai mihin hän on velvoitettu tai miten asia on muutoin ratkaistu. Päätöksestä on myös käytävä ilmi, mitkä seikat ja selvitykset ovat vaikuttaneet asian ratkaisemiseen. Päätöksestä on käytävä ilmi mitä säännöksiä päätöksen teossa on sovellettu. Suullinen päätös voidaan antaa vain jos se on asian kiireellisyyden vuoksi ratkaistava. Hallintopäätös tulee antaa viipymättä asianomaiselle kirjallisesti, oikaisuvaatimusosoitteeseen ja ohjeineen. Hallinnollinen päätösasiakirja on kirjoitettava selkeään, asialliseen ja ymmärrettävään muotoon. Perusoikeuksien noudattaminen ja turvaaminen kuuluvat virka-velvollisuuksiin. (Mäenpää 2004, 55, 244-248, 253.)

6.3 Muutoksenhaku ja kantelu

Lastensuojelulain rajoitustoimenpiteissä on kolme erilaista päätösmuotoa. Ensimmäinen ja yleisin päätösmuoto on kirjallinen muutoksenhakukelpoinen hallintolain 45§:n mukainen perusteltu hallintopäätös. Hyvin perustelut päätös helpottaa asianomaista punnitsemaan jälkikäteisen muutoksenhaun tai valituksen edellytyksiä. Hallintopäätökseen liitetään valitusoikeus ja päätökseen kohdistuva muutosoikeus hallinto-oikeuteen. (Saastamoinen 2010, 168-169.)

Muutoshakukelpoisia päätöksiä ovat yhteydenpidon rajoittaminen, olinpaikan ilmoittamatta jättäminen, aineiden ja esineiden haltuunotto (pysyvä haltuunotto), lähetyksen luovuttamatta jättäminen, liikkumisvapauden rajoittaminen, eristäminen ja erityisen huolenpidon järjestäminen. (Saastamoinen 2010, 166.) Muutosta saa hakea 12 vuotta täyttänyt lapsi ja lapsen huoltaja sekä hallintopäätöksen kohteena oleva henkilö (Räty 2012, 489). Yhteydenpidon rajoittamisen osalta muutoksen hakua voi hakea myös muu henkilö, johon yhteydenpidon rajoitus on kohdennettu. Tällöin valittajan on perusteltava vaatimuksensa lapsen edun ja oikeuden toteutumisen näkökulmasta. (Lastensuojelun käsikirja 2015.)

Lastensuojelun asiakkaat ovat yhä tietoisempia oikeusturvastaan. He valittavat ja kantelevat tehdyistä päätöksistä yhä useammin. Singon (2004, 70) mukaan valitusten ja kanteluiden määriä tärkeämpää on viranomaisen oikeanlainen suhtautuminen niihin. Valitusten perusteet tutkitaan yhä huolellisemmin, tällöin tehdyiltä päätöksiltä vaaditaan yhä pitävimpiä laillisuusperusteluita. Huolellisuusvaatimus heijastuu tällöin kaikkeen lastensuojelun toimintaan: käytyihin keskusteluihin, kirjauskäytäntöihin ja perusteluihin sekä työn tekoon yleisesti. (Sinko 2004, 70.)

Mäenpään (2011, 76, 208) mukaan hyvä hallinto koostuu useista eri tekijöistä, joista asiallinen käsittely ja käsittelyyn liittyvien oikeuksien toteutuminen on keskeisintä. Asianmukaisella menettelyllä pyritään jo ennakoivasti suojaamaan yksityisiä etuja ja oikeuksia. Jälkikäteinä oikeusturvakeinoina tehokkaimpina ovat korjaus-, valitus- ja oikaisumenettely. Tällöin päätös on jälkikäteisesti muutettavissa. Oikeusturva on heikointa tosiasiallisessa hallintotoiminnassa, jota lastensuojelun rajoitustoimenpiteiden välitön julkisen vallan käyttö on.

Tällöin rajoitustoimenpide on jo tosiasiallisesti toteutettu käytäntöön, eikä sitä voi jälkikäte-
sesti enää estää. Sen sijaan muutoksenhaulla on mahdollista vaikuttaa virkavastuun toteutu-
miseen, jos kyse on lainvastaisuuksista tai menettelyvirheestä. Sinkon (2004, 92) mukaan
oikeudellisesti lapsen etu lapsen asioissa tulee olla ensisijainen ja päätöksestä valitettaessa se
on myös todistelun kohteena. Päätöksen kohteena on lapsen intressien mukainen ratkaisu,
jonka edessä muiden toimijoiden intressit väistyvät.

6.4 Toiminnan laillisuuden valvominen

Viranomaisen voi korjata päätöksestään asiavirheen, menettelyvirheen tai kirjoitusvirheen
hallintolakia soveltaen. Korjaamisesta ja sen edellytyksistä säännellään hallintolain 50-
53§:ssä. Varsinaisina muutoksenhakueliminä toimivat yleiset hallintotuomioistuimet, kuten
hallinto-oikeudet ja korkein hallinto-oikeus. Ylemmille laillisuusvalvojille, kuten valtioneu-
voston oikeuskanslerille ja eduskunnan oikeusasiamiehelle kuuluu hallinnon valvonta. Hal-
linnon valvontajärjestelmää täydentää hallintokoneiston sisäinen valvonta sekä Euroopan
Unionin asioissa komission toteuttama valvonta. (Mäenpää 2011, 210-21.)

Aluehallintovirasto toimii lastensuojelulain 49§ mukaisesti lastensuojelulaitosten toimintaan
liittyvänä laillisuusvalvontaviranomaisena. He valvovat ja seuraavat lastensuojelulaitosten
toimintaa sekä 79§ mukaisin toimenpitein että oma-aloitteisesti tarkastuskäynnein. Aluehal-
lintoviranomaisten on valvottava erityisesti rajoitustoimenpiteiden käyttöä lastensuojelulai-
toksissa. Aluehallintoviranomainen voi järjestää tarvittaessa lapselle kahdenkeskisen luotta-
muksellisen keskustelutilaisuuden selvittääkseen lapsen edun toteutumista. Aluehallintovi-
ranomaiset käsittelevät lastensuojelulaitoksen toimintaan kohdistuvat kantelut. Kantelu voi
kohdistua saatuun kohteluun tai epäilyyn viranomaisen menettelyn lainmukaisuudesta. Kan-
telu voi kohdistua järjestyn palvelun puutteisiin. (Lastensuojelun käsikirja 2015.)

Valvira käsittelee kantelun, jos se koskee merkittävää ja laajakantoisempaa asiaa. Myös jos
kantelu liittyy jo Valvirassa vireillä olevaan terveydenhuollon kanteluasiaan. Valvira antaa
valtakunnalliset yhdenmukaiset ohjeistukset siitä, miten aluehallintoviranomaisten tulee val-
voa ja toimia lastensuojelulaitosten menettelytapojen, toimintaperiaatteiden ja ratkaisukäy-
tänneiden yhdenmukaistamiseksi. (Valvira 2015.)

Yleinen laillisuusvalvonta ja hallintokoneiston sisäinen valvonta on suhteellisen vapaamuotoista. Virkavastuisiin liittyvät asiat arvioidaan ja käsitellään ensi vaiheessa käräjäoikeudessa. Menettelyssä noudatetaan siviili- ja rikosprosessuaalisia sääntöjä. Euroopan ihmisoikeussopimuksen mukaiset oikeusturvakeinot ovat käytettävissä vasta sitten, kun kaikki kansalliset oikeusturvakeinot on käytetty. Epäilty ihmisoikeusrikkomus on mahdollista vielä viedä Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaistavaksi. (Mäenpää 2011, 210.)

7 TAPAUKSENTUTKIMUKSEN TARKOITUS, TEHTÄVÄ JA TAVOITTEET

Kaikilla lastensuojelussa työskentelevillä ohjaajalla, vastuuhjaajalla ja lastenkodin johtajalla on oma näkemyksensä ammattietiikasta ja hyvästä toimintavasta. Lastenkodin hoito- ja kasvatushenkilökunnan työtä tarkastellaan useimmiten hoidon ja kasvatuksen ammatillisuuden ja virkavastuun näkökulmasta. Nämä näkökulmat korostuvat tilanteissa, joissa normaalit kasvatukselliset ja hoidolliset toimet osoittautuvat riittämättömiksi. Tällöin joudutaan turvautumaan lastensuojelulain määrittämiin viimesijaisiin lapsen perusoikeuksia rajoittaviin rajoitustoimenpiteisiin.

Lastensuojelulaitoksiin sijoitettuihin lapsiin kohdistetut rajoitustoimenpiteet ovat toisinaan olleet julkisen keskustelun keskiössä. Tämä julkinen keskustelu tapahtuu yksipuolisesti, koska laitosten lastensuojeluhenkilökuntaa koskee vaitiolovelvollisuus kaikista sijoitettuihin lapsiin liittyvistä asioista. Oman henkilökohtaisen näkemyksen kertominen julkisesti ei ole mahdollista. Rajoitustilanteissa hoito- ja kasvatushenkilökunnan ammatillisuutta arvioidaan lähinnä oikeudellisessa mielessä lapsen edun näkökulmasta. Tämä koskee tilanteita, joissa työntekijät käyttävät lastensuojelulain mukaista julkista toimivaltaa.

Rajoitustoimenpiteitä sovellettaessa on huomioitava niiden kohteena olevan lapsen sekä tilanteessa läsnä olevien työntekijöiden ja muiden henkilöiden oikeudet ja turvallisuus suhteellisuusperiaatteen mukaisesti. Yksilön perusoikeuksiin puututtaessa rajoitustoimenpidettä tulee soveltaa vain sen verran kun tilanteeseen nähden on välttämätöntä (välttämättömyysperiaate) ja hyväksyttävää (hyväksyttävyyperiaate). (Saastamoinen 2010, 177.) Tällaisen vaativan tilanteen arvioimiseksi tarvitaan riittävää tietoutta lainsäädännöstä ja rajoitustoimenpiteiden soveltamisen edellytyksistä.

Tutkin tässä opinnäytetyössäni erään suomalaisen vaativan lastensuojelulaitoksen yksikön hoito- ja kasvatushenkilökunnan käytäntöjä rajoitustoimenpiteiden soveltamisessa lapsen edun toteutumisen näkökulmasta. Tapaukseni rajautuu käsittelemään vain yhden vaativan laitossijoituksen yksikön toimintaa. Tarkastelen tapaustutkimuksessani eri rajoitustoimenpiteiden toteuttamisessa käytettyjä perusteluja ja lapsen edun huomioon ottamista.

Rajaan tarkasteluni yhden kaupungin lastenkodin hoito- ja kasvatushenkilökuntaan eli ohjaajiin, vastaaviin ohjaajiin sekä laitoksen johtajaan. Rajoitustoimenpiteiden toimivallan osalta sekä laitoksen johtaja että vastaava ohjaaja ovat virkavastuussa, ohjaajat käyttävät heiltä saatua delegoitua toimivaltaa. Lisäksi haastattelen kolmea lasta, joilla on omakohtaisia kokemuksia rajoitustoimenpiteistä.

Tarkastelen opinnäytetyössäni sitä, millaisiin perusteluihin rajoitustoimenpiteiden käyttö on perustunut ja miten julkinen toimivallankäyttö niissä näyttäytyy. Rajaan tarkasteluni yksittäisen lastenkodin henkilöstöön sekä sinne sijoitettuihin lapsiin. Näkemykseni mukaan tapauksen lastensuojelulaitoksessa työskentelevillä työntekijöillä on hyvin kirjavat koulutustaustat. Koulutuksellinen tausta vaikuttaa työntekijän ammatillisuuteen sekä rajoitustoimenpiteiden osalta soveltamisen osaamiseen ja tietouteen.

Tavoitteeni on kuvata henkilöstön näkemyksiä ja lasten mielipiteitä rajoitustoimenpiteiden soveltamisesta. Tarkoituksena on selvittää miten lapsen edun näkökulma toteutuu. Aiheesta on tehty Suomessa jonkin verran tutkimuksia. Tutkimuksellisesti aiheet ovat käsitelleet rajoitustoimenpiteitä lähinnä oikeudellisesti, hallinnon tai kontrollin näkökulmasta. Lapsen edun näkökulmaa rajoitustoimenpiteisiin on käsitelty tutkimuksissa varsin niukasti. Tutkimuksellista tarvetta lapsen edun näkökulman huomioimiseen lisää julkisuudessa esille tuodut lastensuojelun toiminnassa ilmenevät puutteet.

Tutkimustehtävät :

1. Kuvata tilanteita, joissa rajoitustoimenpiteitä käytetään.
2. Selvittää miten lapsen etu on huomioitu rajoitustoimenpiteitä toteutettaessa.

Opinnäytetyössäni olen perehtynyt lastensuojelulain mukaisiin rajoitustoimenpiteisiin ja lastensuojelun yleisiin käsitteisiin. Tavoitteenani on tuoda esille lapsen näkökulma siitä, miten tutkimuksen kohteena olevassa lastenkodissa lapsen etu on huomioitu ja miten se näkyy rajoitustoimenpiteitä toteutettaessa.

8. TAPAUSTUTKIMUS JA MENETELMÄT

8.1 Tapaustutkimus

Tapaustutkimus on lähestymistapa, jota luonnehtii monipuolisuus ja joustavuus. Yleisesti se yhdistetään laadullisen tutkimukseen, vaikka sitä voidaan käyttää myös määrällisessä lähestymistavassa. Analyysi- ja tiedonkeruumenetelmät ovat tapauksesta riippuen erilaisia. Tapaustutkimuksen avulla pyritään kokonaisvaltaisesti ymmärtämään tutkittavaa ilmiötä. Tällöin tutkimuksellinen teoria on kokemuksellisen tiedon kanssa vuoropuhelussa. (Lipset, Trow & Coleman 2004, 113; Saarela-Kinnunen & Eskola 2010, 194, 198.)

Opinnäytetyössäni aineistonkeruu menetelminä hyödynnän sekä laadullisia että määrällisiä tutkimusmenetelmiä. Määrällisen osuuden muodostaa tutkittavassa lastensuojelulaitoksessa vuonna tammikuusta 2014 vuoden 2015 syyskuun välisenä aikana toteutettujen rajoitustoimenpiteiden määrät kokonaisuudessaan, sukupuolittain sekä rajoitustoimenpidekohtaisesti eriteltyinä.

Määrällisen aineiston hankintamenetelmänä hyödynnettiin Efficia yksilö- ja perhehuolto-järjestelmän asiakirjoja. Määrällisyys ymmärretään menetelmänä, jonka avulla annetaan yleinen kuva mitattavien muuttujien ominaisuuksien välisistä eroista ja suhteista. Määrällinen aineisto kuvataan erillisten taulukoiden avulla (Vilka 2007, 13-14). Taulukoiden avulla annetaan yleinen kuva muuttujien ominaisuuksien välisistä suhteista ja eroista. Laadullisen osuuden toteutan teemahaastatteluin lastensuojelulaitoksen hoito- ja kasvatushenkilöstölle (liite 1.) sekä lapsille (liite 2.).

Tämän tapaustutkimuksen tarkoituksena on ymmärtää syvällisesti ja kokonaisvaltaisesti tutkittavaa ilmiötä. Tässä tapauksessa tutkittavan ilmiön muodostavat kasvatus- ja hoitohenkilökunta ja lastensuojelulaitokseen sijoitetut lapset. Kiinnostuksen kohteena ovat rajoitustoimenpiteet ja erityisesti lapsen edun näkökulma niiden toteuttamisessa. Tapaustutkimuksessa tuotetaan ongelmaan ratkaisu, mutta varsinaiseen käytännön työhön ongelman poistamiseksi ei kuitenkaan ryhdytä (vrt. kehittämis- tai toimintatutkimus), tutkimuksellisesti tapaus jää ratkaisuehdotelman esittämisen tasolle. Tapaustutkimuksen ja laadullisen tutkimuksen ero

on pieni. Tapaustutkimuksessa hyödynnetään tiedonkeruun ja aineiston analyysin osalta laadullisen tutkimuksen menetelmiä. Tapaustutkimuksen selkein piirre on tutkittavan ilmiön moniulottuvuus ja monimenetelmäisyys. Tapaustutkimuksella saadut tutkimustulokset eivät ole yleistettävissä, mutta sen avulla voidaan oppia yleisiä piirteitä kyseisestä ilmiöstä. (Kananen 2013, 15, 28, 56-57.)

8.2 Tutkimuksen tapaus

Tutkimuksessa tarkasteltava tapaus antaa mahdollisuuden tarkastella tutkimukseen valitun vaativan laitossijoituksen yksikön rajoitustoimenpiteisiin liittyviä toimintatapoja ja käytäntöjä työntekijöiden ja lasten näkökulmasta. Pyrin tarkastelemaan ilmiötä tapaustutkimuksen mukaisesti mahdollisimman monipuolisesti ja moninäkökulmaisesti.

Esittelen tapaukseni niukasti, koska olen etukäteen sopinut tutkimusluvan hakemisen yhteydessä, etten ilmaise tutkittavan vaativan laitossijoituksen yksikön nimeä enkä yksittäisten haastateltavien henkilöllisyyttä lopullisessa tutkimuksessani. Tästä syystä olen muuttanut tai poistanut haastateltavien vastauksista sellaiset tiedot, joista henkilö olisi tunnistettavissa. Olen myös häivyttänyt lopullisesta opinnäytetyöstäni tapauksena olevan vaativan laitossijoitusyksikön yksilöidyt tiedot siten, ettei laitoksen tarkkaa maantieteellistä sijaintia ole tunnistettavissa. Näillä toimenpiteillä suojataan yksittäisen haastateltavan ja tapauksen lastensuojelulaitoksen työntekijöiden ja lasten anonymiteettiä.

8.3 Teemahaastattelu

Tämän opinnäytetyön tiedonkeruumenetelmänä ovat määrällisten tilastojen lisäksi laadullisen tutkimusmenetelmään liittyvät yksilölliset teemahaastattelut. Tutkimuksellisesti teemahaastattelu etenee etukäteen valittujen teemojen ja tarkentavien kysymysten avulla. Tiedonhakumenetelmänä teemahaastattelu sopii haastatteluun, jossa haastateltava nähdään merkityksiä luovana osallistuvana ja aktiivisina toimijana. Se sopii vähän tutkittuun ja monitasoisia vastauksia antavaan tutkimusalueeseen. Haastattelu sopii tiedonkeruumenetelmäksi myös silloin, kun tutkittavasta ilmiöstä pyritään saamaan uutta tietoa. (Hirsjärvi 2010, 204-205.)

Kaikkien tutkittavien kanssa keskustellaan etukäteen määritellyistä teemoista. Haastateltaville esitettiin tarvittaessa selventäviä, tarkentavia ja teemaa täydentäviä kysymyksiä. Tiedonkeruumenetelmänä teemahaastattelu sopii kokemus- ja asiantuntijahaastatteluihin. Teemahaastattelussa haastateltava on aktiivisesti merkityksiä luova osapuoli. Se sopii hyvin tutkittavaan aiheeseen, jossa vastaukset ovat usein monitahoisia. Teemahaastattelu antaa tutkijalle mahdollisuuden pyytää haastateltavaa perustelemaan vastaustaan ja esittämään haastateltavalle syventäviä ja täydentäviä kysymyksiä aiheesta. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 75; Hirsjärvi: Remes & Sajavaara 2010, 205-206; Eskola & Suoranta 2005, 86.)

8.4 Aineisto ja haastateltavien taustatiedot

Tutkimusaineistoni koostuu yksittäisen suomalaisen kunnallisen lastenkodin hoito- ja kasvatushenkilöstön ja lasten teemahaastatteluista. Lisäksi käytän työssäni tutkimusaineistona Efficajärjestelmän sähköistä asiakirja-aineistoa, joka koostuu 1.1.2014-17.9.2015 välisenä aikana tehdyistä rajoitustoimenpiteitä koskevista päätösasiakirjoista.

Haastateltaviksi pyydettiin henkilöitä, jotka edustivat vaativan laitossijoituksen lastenkodin hoito- ja kasvatushenkilöstöä sekä asiakkaina olevia sijoitettuja lastenkotilapsia. Hoito- ja kasvatusalun työntekijöiden osalta haastateltavat valittiin harkinnanvaraisella otannalla. Haastateltavina oli yksi lastenkodin johtaja ja neljä ohjaajaa, joista kolme on toiminut aiemmin vastaavan ohjaajan sijaisuuksissa. Haastateltavien saamista helpotti lastensuojelutyökokemus sekä yleinen ammatillinen kiinnostus tutkimusta kohtaan. Kaikki haastateltavat olivat miehiä. Valintakriteereinä työntekijöiden osalta oli lain tehtävään edellyttämä sosiaalialan soveltuva koulutus, työtehtävä ja yli kolmen vuoden sosiaalialan työkokemus.

Lisäksi haastateltavina oli kolme lastenkodissa paraikaa sijoitettuna olevaa poikaa. Heillä jokaisella oli pitkä laitoshistoria takanaan. Kahdella lapsista oli kokemusta kymmenestä eri laitoksesta, erityisen huolenpidon- ja pysäytysjaksoista, toisella myös kahdesta vankilasta. Haastateltavat sijoitetut lapset ovat iältään 15-17 vuoden väliltä. Yhdellä lapsista oli kokemusta kahdesta laitoksesta ennen nykyistä vaativan laitossijoituksen yksikköä. Kaikkien lasten laitoshistoria oli alkanut 11-12-vuotiaana. Sijoitettujen lasten osalta valinta tapahtui sen hetkisen sijoituksen ja suostumuksen perusteella.

Tutkimusluvan hain kyseisen kaupungin sosiaali- ja terveysviraston lastensuojelun johtajalta ja tutkimuksen toteuttamiselle suullisen hyväksynnän tutkittavan vaativan laitossijoituksen yksikön johtajalta. Minulle myönnettiin nopeassa aikataulussa tutkimuslupa hakemassani kokonaisuudessa, niin haastattelujen kuin rajoitustoimenpiteidenkin osalta koskien tietojärjestelmäpalveluiden päätösasiakirjojen tarkastelemista ja yksittäisten päätösasiakirjojen käyttöä esimerkinomaisesti opinnäytetyössä. Haastattelut toteutettiin vuoden 2015 syys-lokakuussa. Haastateltavat oli helppoa tavoittaa ja he olivat motivoituneita osallistumaan haastatteluun.

Neljällä haastateltavistani oli 272/2005 lain tehtävän edellyttämä sosiaalialan ammattikorkeakoulututkinto tai tehtävään soveltuva muu siirtymäsäännöksen mukainen sosiaalialan opistotutkinto. Lisäksi lähes kaikilla oli vaadittavan tutkinnon lisäksi myös muita lastensuojelutyötä välillisesti tukevia koulutuksia. Yhdellä haastateltavista oli muista poiketen yhteisöpedagogin ammattikorkeakoulututkinto. Kaikilla haastateltavilla oli yli viiden vuoden lastensuojelulaitostyökokemus, neljällä yli kymmen vuoden sosiaalialan työkokemus.

8.5 Haastattelujen toteuttaminen

Työntekijöiden teemahaastattelut olivat kestoltaan 45 minuutista tuntiin kahteen kymmeneen minuuttiin. Työntekijöiden yksilöhaastattelut toteutin syyskuun lopusta lokakuun puoleen väliin. Haasteellisinta oli saada lastenkodin johtajalle sopiva haastattelu-aika. Muiden työntekijöiden kanssa haastattelu oli kerrasta sovittua. Myös lapset ja heidän vanhempansa suhtautuivat myönteisesti haastatteluun. Kun kävin haastattelemassa lapsia, monet haastattelusta kuulleet lapset tarjoutuivat haastateltavikseni nähdessään minut. Tämä tuntui tutkijana hyvälle, aihe siis koettiin lasten keskuudessa tärkeänä. Sekä työntekijöiden että lasten teemahaastattelujen runkona oli kolme eri teemaa.

Haastattelut toteutin työn ulkopuolisena aikana haastateltavien työaikana siten, ettei se häirinyt arkityötä. Haastattelut toteutettiin sekä osastoilla että lastenkodin neuvottelutiloissa. Osa haastateltavista halusi ehdottomasti pysyä anonyyminä. Haastateltavat olivat kaikki erittäin motivoituneita, joka näkyy litteroidun aineiston runsautena ja monipuolisuutena. Aineisto oli saavuttanut kylläntymisen. Tästä syystä peruin viimeiseksi sovitun haastattelun, joka olisi viivyttänyt analysointivaiheen aloittamista. Kyseinen työntekijä jäi lomalle sillä

välin kun haastattelut alkoivat. Hän ymmärsi asian hyvin ja kannusti työn loppuun saattamiseen. Jokaisella haastateltavilla oli mahdollisuus halutessaan täydentää haastatteluaan jälkikäteisesti. Kukaan ei tätä mahdollisuutta käyttänyt.

8.6 Tutkimuksen aineistonkeruu

Valitsin tutkimukseni aineistonkeruumenetelmäksi keskustelunomaisen teemahaastattelun. Aineisto kerättiin vaativan laitossijoitusyksikön työntekijöille (liite 1) ja lapsille laadituilla erillisillä teemahaastatteluilla (liite 2). Keskusteluteemoina olivat 1. rajoitustoimenpiteet, 2. rajoitustoimenpiteiden soveltaminen ja 3. rajoitustoimenpiteisiin liittyvät kehittämisalueet. Haastateltaville lapsille oli laadittu samat teemat kuin työntekijöillekin, mutta teemoista keskusteltiin lapsilähtoisemmästä näkökulmasta käsin. Lasten vastaukset olivat luonnollisesti heidän ikätasonsa mukaisia. Heidän vastauksensa eivät sisältäneet koulutuksen tuomaa teoreettista pohdintaa vaan keskustelu oli enemmän henkilökohtaista reflektointia ja kerrontaa. Lasten vastaukset sisälsivät myös paljon aitoja tunteita.

Lähestyin haastateltaviani ensin kertomalla tutkimuksestani ja kartoittamalla yleistä kiinnostusta tutkimukseen osallistumiseen. Haastateltavien ilmaistessa kiinnostuksensa vein henkilökohtaisesti jokaiselle haastateltavalleni tutkimustiedotteen (liite 3). Tutkimustiedotteessani taustoitin tutkimukseni tarkoitusta ja aiheita. Toin siinä esille tutkimukseen osallistumisen hyödyllisyyden ammatillisesta näkökulmasta. Erillisen palautettavan kirjallisen suostumuslomakkeen haastattelua varten (liite 6). Lasten kohdalla pyysin kirjallisen suostumuksen haastattelua varten sekä lasten vanhemmilta (liite 5) että alaikäiseltä lapselta itseltään (liite 4).

8.7 Aineistolähtöinen sisällönanalyysi

Tutkimuksessani haastatteluaineiston analysoinnissa käytettiin aineistolähtöistä sisällönanalyysiä. Sisällönanalyysi on perusmenetelmä erilaisten kirjallisten ja kuultujen aineistojen analysoimisessa. Se avulla tutkimusaineistoa on mahdollisuus kuvata kattavasti ja tarkasti. Aineistolähtöinen sisällönanalyysi perustuu induktiiviseen päättelyyn. Siinä lähestytään aineistoa pilkkomalla se pienempiin osasiin, jonka jälkeen aineisto käsitteellistetään ja lopuksi

siitä muodostetaan uusi kokonaisuus. Systemaattisen aineiston avulla voidaan luoda mielekäs sanallinen kuvaus ilmiöstä. Sisällönanalyysillä etsitään vastauksia asetettuihin tutkimustehtäviin. Haastatteluaineisto luetaan huolellisesti useaan kertaan ja pelkistetään. Tutkimustehtävät ohjaavat aineiston pelkistämistä. Tässä opinnäytetyössä pelkistäminen on aineiston pilkkomista osiin. Aineiston analyysivaiheessa pelkistetty aineisto ryhmitellään alaluokiksi. Seuraavaksi yhdistettiin saman sisältöiset alaluokat yläluokiksi (kuvio 2).

Haastattelujen kuunteleminen ja puhtaaksi kirjoittaminen

Haastattelujen lukeminen ja sisältöön perehtyminen

Pelkistettyjen ilmausten listaaminen

Pelkistettyjen ilmaisujen yhdistäminen alaluokiksi

Alaluokkien yhdistäminen yläluokiksi

Yläluokkien yhdistäminen ja abstrahointi

KUVIO 2. Aineistolähtöisen sisällönanalyysin eteneminen (Tuomi & Sarajarvi 2013, 109.)

Tutkimuksen haastattelut nauhoitettiin ja litteroitiin haastattelujen jälkeen. Haastatteluaineisto kirjoitettiin auki sanatarkasti, jotta aineiston pelkistämävaiheessa saadaan mahdollisimman tarkka ja autenttinen kuvaus asiasta. Haastatteluaineistoa kertyi yhteensä 22 sivua, A 4- kokoista sivua; 12 kirjasinkoolla ja 1,5 rivinvälillä puhtaaksikirjoitettuna. Ennen aineiston varsinaista analyysiä litteroidut haastattelut luettiin läpi useita kertoja kokonaiskuvan hahmottamiseksi. (Kylmä & Juvakka 2007, 115.) Näin varmistettiin haastattelujen sisällön merkitysten ymmärtäminen.

Haastateltavat numeroitiin ennen analysointivaihetta, jotta jälkikäteisesti on mahdollista tarkistaa yksittäiset lausumat ja käytetyt käsitteet. Aineiston tulkinta tapahtui esittämällä aineistolle kysymyksiä. Aineistosta alleviivattiin ja poimittiin alkuperäisilmaisut, jotka vastasivat asetettuihin aineiston kysymyksiin. Käytin myös värikoodeja ilmausten pelkistämisessä erotellakseni eri haastateltavien lausumat. Alkuperäisilmaisujen poiminnan jälkeen toteutettiin

varsinainen ilmaisujen pelkistäminen (taulukko 1). Opinnäytetyössä olevien sisällönanalyysiin liittyvien taulukoiden on tarkoitus havainnollistaa miten luokittelu on edennyt ja toteutettu.

TAULUKKO 1. Esimerkki pelkistettyjen ilmaisujen ryhmittelystä luokaksi

Laki erottelee kriteerit rajoitustoimenpiteelle.(T1)	
Toimenpiteet toteutetaan vasta kun niihin on laillisuus ja yleiset lastensuojelulain perusteet. (T2)	
Se on aina lastensuojelulain alainen toimenpide. (T3)	Lainmukaisuus
Lainsäädäntö luo perusteet sille miksi tehdään ja ymmärryksen siitä mitä se lapsen kannalta merkitsee.(T4)	
Tärkeintä on lainmukaisuus ja sisällönmukaisuus.(T5)	

Aineiston sisällönerittelyn pääteemat hahmottuvat ja tarkentuvat alateemoiksi sisältöjen samankaltaisuuden perusteella. Lopullinen pelkistystä summaava yläkategoria muodostettiin pelkistettyjen ilmausten ryhmittelystä. Aineiston luokittelun toteutin punniten miten pitkälle luokittelua voi tehdä, ettei tutkimuksen aineiston informaatioarvo heikkenisi. Lopullinen yläkategoria nimettiin pelkistettyjen ilmausten summaavaksi otsikoksi. Analysoin aineistoani tutkimusteemojen ja täydentävien kysymysten kautta. Hyödynsin haastattelussa esiin tulleita käsitteitä ja niihin liittyviä tilanteita. Sain niiden avulla esille ne ydinasiat, joilla on vaikutusta työntekijöiden ammatilliseen toimintaan ja rajoitustoimenpiteiden käyttämiseen. Analyysin synteesin avulla saatiin vastaukset tutkimustehtäviin ja niistä muodostettiin haastatteluaineistosta kattava yleiskuvaus. (Kylmä & Juvakka 2007, 117-118.)

Tulososa muodostettiin siten, että tutkimuksen tulokset ja aikaisemmat tutkimukset keskustelivat keskenään. Lisäsin tulkintoihini haastateltavien aineistolainoja, jotka on eroteltu kursivoinnilla. Työntekijöiden vastausten perässä on haastatellulle työntekijälle annettu koodi-

nimi T1, T2, T3, T4 ja T5 haastateltavien lukumäärän mukaisesti. Lasten aineistossa koodinimen etuliite on L1, L2 ja L3 haastateltavien lukumäärän mukaisesti. Haastatteluaineiston vastauksista on poistettu puhekielisiä ja ylimääräisiä ilmauksia sekä murreilmaisut, jotka on muutettu kirjakielen muotoon. Tällä tavoin varmistetaan, ettei yksittäistä haastateltavaa voida tunnistaa. Lisäksi opinnäytetyö tulee helppolukuisemmaksi.

9 MÄÄRÄLLINEN ASIAKIRJA-AINEISTO

Tulososa muodostuu siten, että tulokset ja aineistoviittaukset keskustelevat keskenään. Tulososassa esitellään ensin tutkittavassa laitoksessa toteutettujen rajoitustoimenpiteiden määrä asiakirjoissa. Jokaisesta dokumentoidusta rajoitustoimenpiteestä on laitettu esimerkki toteutuneen rajoitustoimenpiteen päätösasiakirjan mukaisesti.

Tutkimuksessani hyödynsin taustaorganisaation Effica-järjestelmän sähköistä asiakirja-aineistoa, joka koostuu 1.1.2014-17.9.2015 välisenä aikana tehdyistä rajoitustoimenpiteistä koskevista päätösasiakirjoista. Niiden mukaan tutkimuksen kohteena olevassa vaativa laitossijoituksen yksikössä on tehty rajoitustoimenpiteitä koskevia päätöksiä vuoden 2014 aikana yhteensä 587 kappaletta. Laitoksessa on syksyn 2015 jälkeen ollut kuusi osastoa. Kokonaisuudessaan sijoitettujen lasten sukupuolijakauma vaativan laitossijoituksen laitoksessa on suhteellisen tasaista. Vuoden 2015 alusta toteutettuja rajoitustoimenpiteitä oli syyskuun 17 päivää asti yhteensä 736 kappaletta. Tutkimuksen kohteena ollut vaativan laitossijoituksen laitos on painottunut mielenterveydellä ja päihteillä oirehtiviin lapsiin, joka osaltaan selittää rajoitustoimenpiteiden runsasta määrää.

Rajoitustoimenpidepäätöksiä oli tehty ajalla 1.1.2014 -17.9.2015 yhteensä 1635 kappaletta. Määrällisesti eniten henkilökatsastuksina yhteensä 674 kappaletta. Toiseksi eniten henkilöntarkastuksina yhteensä 646 kappaletta ja kolmanneksi eniten liikkumisvapauden rajoittamisena 101 kappaletta sekä yhteydenpidon rajoittamisena 93 kappaletta. Näitä rajoitustoimenpiteitä harvemmin käytettiin omaisuuden ja lähetysten tarkastusta, eristämistä sekä aineiden ja esineiden haltuunottoa ja kiinnipitoa. Tutkittu aineisto ei sisältänyt lainkaan erityisen huolenpidon päätöksiä. (Taulukko 1.)

Erityisen huolenpidon päätökset ovat lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän valmistelua ja lastensuojelun sosiaalityön päällikön tekemiä päätöksiä. Ne eivät siis kytkeydy suoraan laitoksessa tehtäviin rajoituspäätöksiin. Tosiasiallisesti tutkimukseni vaativan laitossijoituksen yksikössä kuitenkin toteutetaan erityisen huolenpidon jaksoja sen tarpeisiin varatuissa erillisissä yksikössä.

TAULUKKO 2. Toteutuneet rajoitustoimenpidepäätökset (1.1.2014-17.9.2015)

Rajoitustoimenpide	N (1635)
Henkilönkatsastus	674
Henkilöntarkastus	646
Liikkumisvapauden rajoittaminen	101
Yhteydenpidon rajoittaminen	93
Omaisuuuden- ja lähetyksen tarkastaminen	63
Eristäminen	36
Aineiden ja esineiden haltuunotto	14
Kiinnipitäminen	8
Erityinen huolenpito	0
Yhteensä	1635

Toteutuneiden rajoitustoimenpiteiden määrät pohjautuvat dokumentoituihin Effica yksilö- ja perhehuolto-järjestelmään tehtyihin rajoituspäätöksiin. Effica yksilö- ja perhehuolto-järjestelmästä laskettiin ja eriteltiin kustakin rajoitustoimenpiteestä toteutuneet päätökset sukupuolittain (Taulukko 2.). Aineistoon ei ole laskettu mahdollisesti puuttuvia, muihin päätöksiin sisällytettyjä eikä kirjaamattomia päätöksiä. Tilastollisesti tämä voi tuoda pientä epätarkkuutta määrälliseen analyysiin.

TAULUKKO 3. Toteutuneiden rajoitustoimenpidepäätökset sukupuolittain (1.1.2014-17.9.2015)

Rajoitustoimenpide	N (1635)	
	tytöt	pojat
Henkilönkatsastus	330	344
Henkilöntarkastus	337	309
Liikkumisvapauden rajoittaminen	47	54
Yhteydenpidon rajoittaminen	37	56
Omaisuuuden- ja lähetyksen tarkastaminen	19	44
Eristäminen	17	19
Aineiden ja esineiden haltuunotto	5	9
Kiinnipitäminen	3	5
Erityinen huolenpito	0	0
Yhteensä	795	840

Rajoitustoimenpiteitä tehtiin tässä laitoksessa määrällisesti eniten henkilönkatsastuksina yhteensä 674 kappaletta ajalla 1.1.2014 -17.9.2015. Rajoitustoimenpiteiden käytön perusteissa näkyy lapsen oikeanlaisen hoidon ja kasvatuksen turvaaminen selvittämällä lapsen päihteiden käyttöä ottamalla valvotusti virtsaseula. Sukupuolittain henkilönkatsastukset jakautuivat seuraavasti (yhteensä 674):

tytöt: 330,

pojat: 344.

Henkilönkatsastukset jakautuivat siis varsin tasaisesti. Laitoksessa on sijoitettujen lasten osalta suhteellisen tasainen sukupuolijakauma. Henkilönkatsastuksen avulla pyritään selvittämään lapsen päihteiden käyttöä. Toimenpidettä on usein edeltänyt lapsen käyttäytymiseen ja tilanteeseen liittynyt pidempiaikainen arviointi. Toimenpide edellyttää perustellun syyn epäilykseen, että lapsi on käyttänyt päihdyttäviä aineita.

Asiakirja-aineistosta valitsin kaksi erilaista päätöstekstiä perusteluineen kuvaamaan tilanteita, jossa henkilönkatsastuksia tehdään.

Esimerkkejä toteutuneista lastensuojelulain 66§:n henkilönkatsastuksen asiakirjapäätösten teksteissä:

Esimerkki Päätöstekstistä 1: Otetaan virtsanäyte huumeseulaa varten ajalla xx.-xx.x.2014.

Perustelut rajoitustoimenpiteelle: Lapsi (on) ollut päihdehoidossa ja siirtynyt osasto x:lle. Lapsen äidin ja sosiaalityöntekijän kanssa on sovittu säännöllisistä seuloituksista aina harjoittelujen jälkeen sekä muutoin niin arvioitaessa. Seuloituksella pyritään osaltaan varmentamaan lapsen päihdestatus sekä mahdollistamaan oikeanlainen hoito.

Toiseksi eniten rajoitustoimenpiteinä oli toteutettu lastensuojelulain 66§ mukaisina henkilöntarkastuksina. Niitä oli tehty yhteensä 646 kappaletta 1.1.2014 -17.9.2015 välisenä aikana. Henkilöntarkastuksia oli tehty vuonna 2014 rajoitustoimenpidepäätöksinä ainoastaan 13 kappaletta. Sukupuolittain henkilöntarkastukset jakautuivat seuraavasti (yhteensä 646):

tytöt 337,

pojat 309.

Todennäköisesti henkilöntarkastuksia on tehty vuoden 2014 kuitenkin jonkin verran enemmän. Maininta tehdystä henkilöntarkastuksesta on voitu kirjata päivittäistoimintoihin ja jätetty tekemättä erillinen päätös rajoituspuuhun. Tyypillisimmin henkilöntarkastusta rajoitustoimenpiteenä käytettiin lasten palattua harjoittelusta takaisin laitokseen. Henkilöntarkastuksen avulla pyritään estämään laittomien ja vaarallisten sekä päihdyttävien aineiden ja esineiden tuominen laitokseen. Seuraavaksi kuvaus henkilökatsastuksesta ja sen perusteista:

Esimerkki Päätöstekstistä 2: Xx, (henkilötunnus) on henkilötarkastettu xx.xx.2014 kello 20.50 ohjaaja xx toimesta. Tarkistettu (lapsen) laukku ja takin taskut. Haltuun otettavaa ei löytynyt.

Perustelut rajoitustoimenpiteelle: Tarkistuksella varmistettiin, ettei xx tuo mukanaan vaarallisia, päihdyttäviä tai muutoin haitallisia aineita tai esineitä.

Kolmanneksi eniten rajoitustoimenpiteenä oli käytetty lastensuojelulain 69§ mukaista liikkumisvapauden rajoittamista 1.1.2014-17.9.2015 välisenä aikana. Niitä oli tehty yhteensä 101 kappaletta. Sukupuolittain liikkumisvapauden rajoittamiset jakautuivat seuraavasti (yhteensä 101):

tytöt 47,

pojat 54.

Rajoitustoimenpiteenä liikkumisvapauden rajoittamista käytettiin karkumatkojen jälkeen estämään uusi karkumatka sekä mahdollistamaan oikeanlaisen hoito ja kasvatus. Liikkumisvapauden rajoittaminen on voimakas keino puuttua lapsen perusoikeuksiin ja sen toteuttaminen vaatii aina perusteellista tapauskohtaista arviointia sen tarpeellisuudesta ja sen toteuttaminen vaatii kaikkien sille asetettavien edellytysten täyttämistä.

Esimerkkejä toteutuneista lastensuojelulain 69§:n mukaisesta liikkumisvapauden rajoittamisesta asiakirjapäätösten teksteissä:

Esimerkki Päätöstekstistä 3: Tehdään liikkumisvapauden rajoittamispäätös ajalle xx-xx.xx.2014. Lapsi saa liikkua xxxx lastenkodin alueella xxxx lastenkodin ohjaajien seurassa, ohjaajien arvioinnin jälkeen jos lapsi on siinä kunnossa, että se on mahdollista. Xxxx lastenkodin ulkopuolella lapsi saa liikkua ainoastaan terveydenhuoltoon tms. liittyvissä asioissa xxxx lastenkodin ohjaajien seurassa.

Perustelut rajoitustoimenpiteelle: Lapsi on ollut karkumatalla xx.xx-xx.xx.2014. Lapsi viety poliisin putkaan xx.xx.2014 ja sieltä xxxx yöksi. Hattu xxxx lastenkotiin xx.x.2014. Lapsi karannut samana päivänä xxxx lastenkodista, mutta saatu poliisien avustamana takaisin xxxx lastenkotiin. Lapsi on aggressiivinen ja arvaamaton käytökseltään mm. ottanut veitsen keittiöstä ja sen avulla saanut huoneensa ikkunan auki ja mennyt ulos. Ohjaajat hakivat xxxx välittömästi pois ja lapsi heitti palavalla tupakalla ohjaajaa. Haukkui ohjaajia alatyylisiin ja uhmakkaana ilmoitti, ettei aio olla xx:ssa kahta viikkoa kauempaa. Lapsi jouduttiin eristämään. Lapsi (on) vaarantanut karkumatallaan ikätasoistaan normaalia kasvuaan ja kehitystään. Lapsi siirtyy osasto xxxx pysäytysjaksolle toistaiseksi, jotta lapsen kokonaisvaltainen tilanne rauhoittuisi ja hänen elämönhallintansa saataisiin stabiiliksi.

Lastensuojelulain 63§ 1 momentin mukaisia yhteydenpidon rajoittamisen päätöksiä oli tehty ajalla 1.1.2014 -17.9.2015 yhteensä 93 kappaletta. Sukupuolittain yhteydenpidon rajoittamiset jakautuivat seuraavasti (yhteensä 93):

tytöt 37,

pojat 56.

Yhteydenpidon rajoittamisia oli perusteltu yleisimmin lapsen tilanteen rauhoittamisella ja uusien karkumatkojen estämisellä. Yhteydenpitoa voidaan rajoittaa vain sen verran kun se on lapsen tilanteessa välttämätöntä. Ennen yhteydenpidon rajoittamista on punnittava voidaanko rajoittamiseen liittyvä tarkoitus saavuttaa muilla lievemmillä keinoilla.

Esimerkki Päätöstekstistä 4: Rajoitetaan yhteydenpitoa aikavälillä xx.xx-xx.xx.2014, niin että lapset saa soittaa huoltajilleen, sisaruksilleen, sosiaalityöntekijälle ym. hoidon ja kasvatuksen kannalta tärkeille viranomaisille valvotusti laitoksen hänen siihen osoittamastaan puhelimesta.

Perustelut rajoitustoimenpiteelle: Lapsi ollut karkumatalla xx.-xx.xx.2014 välisen ajan. Rajoituksella pyritään rauhoittamaan lapsen tilanne, jotta keskustelut mahdollistuisivat sekä estämään osittain uusien karkumatkojen suunnittelu ja toteutus.

Lastensuojelulain 67§ 3 momentin mukaisia omaisuuden ja lähetyksen tarkastamisen päätöksiä oli tehty ajalla 1.1.2014 -17.9.2015 yhteensä 63 kappaletta. Sukupuolittain omaisuuden ja lähetyksen tarkastamiset jakautuivat seuraavasti (yhteensä 63):

tytöt 19,

pojat 44.

Omaisuuuden ja lähetyksen tarkastamiset olivat liittyneet useimmiten lasten huoneiden tarkastamisiin. Tarkastaminen voidaan toteuttaa kun karkumatkalla olevan lapsen olinpaikka on selvitettävä kiireellisesti tai lapsen huone on tarkastettava yleisen turvallisuuden vuoksi. Tällöin lapsen omaisuuden ja tilojen tarkastamisella pyritään löytämään häntä tai laitoksessa asuvien tai työskentelevien turvallisuutta vaarantavat esineet tai aineet.

Esimerkki Päätöstekstistä 5: Omaisuuuden ja lähetyksen tarkastaminen, oman huoneen tarkastus.

Perustelut rajoitustoimenpiteelle: Xx.xx.x.2014 välisenä yövuorossa ollut ohjaaja xx oli tarkastanut huoneen kello 00.50, xx oli yhä hereillä. Huoneessa hausi ohjaajan arvion mukaan todella vahvasti hajusteet/deodorantti, Kysyttäessä lapsi ei tunnustanut imppaamista. Hetken päästä lapsi tullut apua huutaen käytävälle, lopulta lyyhistynyt käytävälle, pysyen kuitenkin tolkuissaan koko ajan. Kertoi, että pyörryttää ja sydän hakkaa.

Ohjaaja tarkastanut pulssin (nopea) ja ohjannut lapsen sohvalle makaamaan. Tuotu tälle (vesi)lasi. Lapsi sanoi, että alkoi vain yhtäkkiä ahdistamaan, mutta voi jo paremmin. Ohjaaja muistuttanut uudelleen imppaamisen vaaroista, johon lapsi ei kommentoinut mitään, vaan meni omaan huoneeseensa.

Lastensuojelulain 70§ mukaista eristämistä määräajaksi oli toteutettu ajalla 1.1.2014 - 17.9.2015 yhteensä 36 kappaletta. Sukupuolittain eristämiset jakautuivat seuraavasti (yhteensä 36):

tytöt 17,

pojat 19.

Toteutuneita eristämispäätöksiä on edeltänyt lapsen hajanainen ja itseään tai muita henkilöitä vaarantava käytös. Eristäminen on ollut välttämätöntä lapsen ja/tai muiden henkilöiden suojelemiseksi.

Esimerkki Päätöstekstistä 6: Eristetään määräajaksi xx.xx.2013 kello 14.15 alkaen. (Päätös tehty ja kirjattu vuoden 2014 puolella.)

Perustelut rajoitustoimenpiteelle: Lapsi raivostui rajoitustilanteessa niin, että aloitti järjestelmällisen huoneensa tavaroiden rikkomisen sekä osastolla olevien tavaroiden heittelemisen (esim. kenkäteline). Lapsen siirryttyä ulos jatkoi hän riehumistaan heittämällä kiviä ikkunoihin, jolloin yksi osaston olohuoneen isoista lasista meni rikki. Xx hyökkäsi häntä rauhoittamaan ja tilannetta turvaamaan tulleiden ohjaajien xx, xx ja xx päälle aseinaan ensin iso kivi, jonka heitti ohjaajia kohti ja tämän jälkeen paksuja keppejä, joilla löi edellä mainittuja

ohjaajia. Xx jouduttiin ottamaan kiinni ohjaajien toimesta, jottei hän vahingoitaisi itseään tai muita. Poliisit saapuivat paikalle, kun kiinnipito oli kestänyt 15 minuuttia, poika vietiin poliisiautolla xxxx yksikön eristystilaan, jonne xx eristettiin kello 14.15 virka-avulla. Eristystä suorittivat ohjaajat xx, xx, xx ja neljä poliisia.

Esimerkki Päätöstekstistä 7: Lapsi eristetään ja kuljetetaan osasto xxxx eritystilaan rauhoittumaan ja koostumaan.

Perustelut rajoitustoimenpiteelle: Lapsi xx (henkilötunnus) on ollut rajaton ja väkivaltainen osastolla. Lapsi ollut epävakaa mielentilaltaan, ei kyennyt yhteistyöhön eikä ollut puheella rajattavissa. Lapsi uhkaili tappamisella ohjaaja xx ja vastaava ohjaaja xx. Lapsi kävi käsiksi vastaava ohjaaja xx puristamalla tätä kasvoista ja lyömällä tätä avokämmenellä kasvoihin. Lapsen oman sekä muiden lasten ja ohjaajien turvallisuuden takaamiseksi lapsi päätettiin eristää ja kuljetettiin ohjaajien toimesta osasto xxxx eritystilaan.

Lastensuojelulain 65§ 3 momentin mukaisia aineiden ja esineiden haltuunottoja oli laitoksessa toteutettu ajalla 1.1.2014 -17.9.2015 yhteensä 14 kappaletta. Näistä aineiden ja esineiden palauttamatta jättämisiä pysyvänä haltuunottona oli kaksi kappaletta. Sukupuolittain aineiden ja esineiden haltuunotot jakautuivat seuraavasti (yhteensä 14):

tytöt 5,

pojat 9.

Perusteluina päätösasiakirjoissa aineiden ja esineiden haltuunotoille oli niiden lapsen tai muun henkilön turvallisuutta tai terveyttä ja kehitystä vaarantavat tekijät.

Esimerkki Päätöstekstistä 8: Otetaan haltuun nyrkkirauta, joka luovutetaan laitostohtaja xx:lle mahdollisia jatkotoimenpiteitä varten tai vain säilytettäväksi toistaiseksi.

Perustelut rajoitustoimenpiteelle: Nyrkkirauta on vaarallinen esine, jonka käyttötarkoitus on vain vahingoittaa toista ihmistä. Laitoksen säännöissä kielletään esineet, jotka ovat vaarallisia. Nyrkkirauta otetaan laitoksen haltuun toistaiseksi myös ohjaajien ja muiden lasten turvallisuuden vuoksi.

Lastensuojelulain 68§ mukaisia kiinnipitoja oli laitoksessa toteutettu ajalla 1.1.2014 -17.9.2015 yhteensä kahdeksan kappaletta. Sukupuolittain rajoitustoimenpiteet jakautuivat seuraavasti (yhteensä 8):

tytöt 3,

pojat 5.

Esimerkki Päätöstekstistä 9: Lasta xx (henkilötunnus) on rajattu kiinni pitäen xx.xx.2015 kello 01.30 jälkeen, kaksi kertaa ohjaajien xx ja xx toimesta. Kiinnipitotilanteet syntyivät xx lastenkodin osasto xx pihalla ja osaston sisätiloissa, kun lapsi olisi tullut henkilökatsastukseen karkumatkan jälkeen.

Perustelut rajoitustoimenpiteelle: Kiinnipidolla yritettiin estää pakoyritykset tilanteesta ja mahdollisen toimenpiteen onnistuminen.

10 TYÖNTEKIJÖIDEN NÄKEMYKSIÄ LAPSEN EDUSTA

Seuraavaksi esittelen työntekijöiden teemahaastattelujen tuloksia. Keskustelun teemoina olivat rajoitustoimenpiteet, rajoitustoimenpiteiden soveltaminen ja niihin liittyvät kehittämisalueet.

10.1 Rajoitustoimenpiteiden käytön oikeutuksesta

Työntekijät toivat esille haastatteluissaan, että rajoitustoimenpiteiden käyttö on toisinaan lapsen tilanteessa välttämätön ja hoidollisesti hyödyllinen toimenpide. Mahdollisuus käyttää rajoitustoimenpiteitä niiden edellytysten täytyessä koettiin myös heijastuvan oman työn hallintaan ja työturvallisuuteen myönteisellä tavalla. Haastateltavat korostivat lainmukaisuuden ja ammatillisuuden merkitystä rajoitustoimenpiteiden toteuttamisessa ja sitä, ettei rajoitustoimenpiteitä tule koskaan käyttää ensisijaisena tai rangaistuksena. Haastateltavat olivat havainneet työyhteisössään rajoitustoimenpiteillä uhkailemista ja niiden käytössä rangaistuksenomaisuutta. Haastatellut työntekijät korostivat rajoitustoimenpiteiden toteuttamisessa lapsen kunnioittamisen ja toimenpiteen toteuttamisen hienovaraisuuden tärkeyttä.

Työntekijöiden näkemykset rajoitustoimenpiteiden käytön oikeutuksesta (taulukko 2).

TAULUKKO 4. Rajoitustoimenpiteiden käytön oikeutuksesta

Alaluokka	Yläluokka
<i>Tukee kasvatusta ja hoitoa</i>	Rajoitustoimenpiteiden oikeutuksesta
<i>Lainmukaisuus</i>	
<i>Ammatillisuus</i>	
<i>Rangaistuksenomaisuus</i>	
<i>Lapsen kunnioittaminen</i>	

Kaikilla haastateltavista työntekijöistä oli kokemusta rajoitustoimenpiteiden soveltamisesta ja päätösten teosta, yhdellä ainoastaan rajoitustoimenpiteiden käytöstä. Kaikki haastateltavat pitivät rajoitustoimenpiteiden käyttöä tärkeänä **hoitoa ja kasvatusta** välillisesti **tukevana**,

ja jopa välttämättömänä työvälineenä, joka vaikuttaa myös työturvallisuuteen. Yksi haasteltavista sanoi, ettei työ erityisosastolla olisi muutoin hallittavissa.

Käytetään hoidollisena ja hoitoa tukevana toimenpiteenä. Liikkumista tai puhelimen käyttöä rajoitettaessa lapsen karkaamista hankaloitetaan, jotta hoidolliset tai kuntouttavat keskustelut ja palaverit toteutuisivat. (T1)

Työntekijän mukaan konkreettista eristämässä on se, että hoidollinen toimenpide tulee akuuttiin tilanteeseen. Silloin kun lapsi on selkeästi vaaraksi itselleen tai muille käytetään virka-apuna poliisia. Tällöin lapsi ei tunne hallitsevansa vallitsevaa tunnetta. Hän julkituo sitä uhkaavalla ja väkivaltaisella käyttäytymisellä. Lapsen käyttäytyminen täytyy saada ensin hallintaan, jotta tilannetta voidaan purkaa. Jos lapsi ei ota muita vaihtoehtoja vastaan. (T1)

Eristämättömyys voi johtaa vakavampaan tilanteeseen. (T5)

Työntekijät toivat esille vaativan laitossijoituksen yksikköön sijoitettujen lasten taustojen olevan usein erittäin rikkinäiset ja heidän oirehtivan vakavasti päihteiden käytöllä ja mielen-terveydellään. Työntekijät kertoivat, että siksi usein tavanomaiset kasvatukselliset keinot ovat näiden lasten osalta riittämättömiä. Oireilu saattaa olla niin rajua, että lapsi ei hallitse omia tunteitaan ja niistä kumpuavia väkivaltaisia tai itsetuhoisia yllykkeitä.

Se on välttämätön työväline (erityisosastolla). Muutoin ei olisi keinoja rauhoittaa lapsen elinympäristöä riittävästi. Tämä on työturvallisuuteen suoraan korrelaatioissa. Arkeen kuuluu rajoitustoimenpiteet. Nämä lapset ovat marginaalinen ryhmä. Osalla lapsista on taustallaan vaikeita käytöshäiriöitä ja päihteiden käyttöä. (T2)

Rajoitustoimenpiteistä on hyötyä. (T3)

Jos vanhemmat ovat haitallisia lapsen kehitykselle on yhteydenpidon rajoittaminen täysin perusteltua. (T4)

Velvollisuus käyttää kun lapsen huolenpito ja hoito sitä vaativat. (T5)

Työntekijät korostivat rajoitustoimenpiteiden käytön perustelujen **lainmukaisuutta ja ammatillisuutta**. He toivat vahvasti esille, ettei rajoitustoimenpiteitä saa eikä pitäisi käyttää rangaistuksina tai uhkailun välineenä. Lainmukaisuudella viitattiin rajoitustoimenpiteiden toteuttamiseen liittyvään viimesijaisuuteen ja yksilöllisyyden huomioimiseen yksittäisten päätösten toteuttamisessa. Ongelmana tuotiin esille työntekijöiden erilaiset toiminta- ja tulkintatavat.

Eräs työntekijöistä toteaa, ettei rajoitustoimenpiteitä ole käytetty kyseisessä laitoksessa rangaistuksena. Hänen mielestään haasteena on, että rajoitustoimenpiteisiin liittyvää lakia tulkitaan puolesta ja vastaan. On ongelmallista, jos ohjaaja joutuu soveltamaan toisen henkilön puutteellisesti tekemää päätöstä eikä ymmärrä toisen laittamaa perustetta. Sellaisessa tapauksessa huumeuseulanotto siirtyy, kunnes seulaperuste on selvitetty ja perusteet on rajoitustoimenpidettä toteuttavien ohjaajien tiedossa. (T1)

Rajoitustoimenpiteiden käyttö on aina lastensuojelulain alainen toimenpide, jonka on perustuttava yksilölliseen päätöksentekoon. (H3) Lisäksi rajoitustoimenpidettä korostettiin toimenpiteenä viimesijaisena keinona. Rajoitustoimenpiteen toteuttaminen edellyttää laillisuusperusteiden ja yleisten lastensuojelulain perusteiden edellytysten täyttymisen. (T2)

Ammattieettisesti perusteltua jos lain kohdat täyttyvät – läpinäkyvyys (pätöksenteossa) tärkeää. Ei saa olla sanktio. Lapsen edun ja perusoikeuksien kunnioittaminen (on) perusedellytyksenä. (T3)

Toteutetaan lainsäädännön näkökulmasta. Eivät ole rangaistuksia, vaan viimeisiä keinoja. (T4)

Työntekijät korostivat työroolinsa pääpainon olevan ammattieettisesti oikein toimimisessa. Työntekijöiden keskuudessa ammatillisuutta ja riittävää lakitietoutta pidettiin edellytyksenä rajoitustoimenpiteiden soveltamiselle. Työntekijöiden tulee ymmärtää ja sisäistää, että lastensuojelulain mukaisilla rajoitustoimenpiteillä puututaan vakavasti lapsen perusoikeuksiin. Työntekijän tulee sisäistää ja ymmärtää rajoitustoimenpiteiden laillisuusnäkökulma ja niiden seuraus lapsen perusoikeuksiin niitä käyttäessään.

Ammatillisuus vaatii arviointitaitoja ja tietyt pätevyudet. Päivystäjä on voinut kieltää eristämispäätöksen konsultatiivisessa tilanteessa, jolloin oikeintekeminen fokuksessa. Tärkeintä on lainmukaisuus ja sisällönmukaisuus. (Taustalla) kokemus lapsen aiemmasta käyttäytymisestä (pitkä tausta). (T5)

Pitää tuntea juridinen pohja, normilakimääräajat, muutoksenhakukelpoinen päätös. Pitää ymmärtää rajoitustoimenpiteiden vaikutukset perusoikeuksiin. Rajoitustoimenpide ei ole rangaistus. Estetään laitosvaltaa. (T5)

Lievimmän keinon käyttö (epäily, soitto, pohdinta ja päätös). Intiimiä ratsiaa (suihkuratsia) ei tule lapselle tehdä, ellei siihen ole perusteltua epäilystä. (T5)

Tosin kaksi haastateltavaa toi esille havaintonsa, että rajoitustoimenpiteitä oli heidän mukaansa joskus käytetty **rangaistuksenomaisena**. Rangaistuksina katsottiin sellaiset toteuttamistavat, jossa rajoitustoimenpiteet olivat jatkuvaluonteista tai niillä uhkailtiin ilman laillisuusperusteita tai ne olivat vailla lain edellyttämiä yksilöllisiä perusteita.

Joskus tehdään rajoitustoimenpiteitä sanktioina. Ei pitäisi olla jatkuvaluonteisia, ellei ole yksilöllisiä perusteita. (T3)

Työntekijät pitivät rajoitustoimenpiteillä uhkailemista epäammattillisena käytöksenä. Niillä uhkailemisen nähtiin lisäävän rajoitustoimenpiteiden rangaistuksenomaisuuden leimaa lasten silmissä. Työntekijöiden mukaan uhkaileminen heikentää lapsen luottamusta työntekijöiden ammatilliseen toimintaan ja vie rajoitustoimenpiteiltä pohjaa. Uhkailua ja rangaistuksenomaisuutta oli usean vastaajan mukaan kuitenkin tapahtunut.

Rajoitustoimenpiteillä uhkailu ei ole ammatillisuutta vaan kasvattaa sanktiomaisuuden leimaa esim. erityksellä uhkailu. Ei pitäisi olla automaattista (liikkumisvapauden rajoittaminen 1kk ja yhteydenpidon rajoittaminen 1kk päätökset karkumatkalta palaamisen yhteydessä, kuten aiemmin). (T3)

Rajoitustoimenpiteillä ei saisi uhkailla tai kiristää lasta. Tällaista on joutunut todistamaan. (T4)

Työntekijöiden havaintojen mukaan joissakin tapauksissa rajoitustoimenpiteitä on saatettu käyttää liiankin herkästi, tällöin lievimpiä vaihtoehtoja ei ole tilanteessa huomioitu lainkaan vaihtoehtoina.

Viimesijaisuus eristämistilanteissa on vaihdellut. (T3)

Rajoitustoimenpiteiden toteuttamisessa kaikki työntekijät korostivat toimenpiteiden toteuttamisessa tarvittavaa hienovaraisuutta ja lapsen **kunnioittamisen tärkeyttä**. Lapsen kokeamalla hyvällä kohtelulla lujitetaan lapsen luottamusta muihin ihmisiin ja aikuisiin. Se mahdollistaa myöhemmin turvallisen pettymyksien ja kielteisten tunteiden käsittelemisen työntekijöiden kanssa.

Kohdellaan lapsia kunnioittavasti ja arvostavasti. Toteutetaan mahdollisimman hienovaraisesti ja asiallisesti. Tämä heijastuu lapsesta takaisin – auttaa itse tilanteessa, puskuroi pelkoa ja laukaisee jännitystä ja estää loukkaantumisen kokemuksia. (T2)

Työntekijät kuvailivat lasten kunnioittavaa kohtaamista rajoitustoimenpiteiden osalta hienovaraisena ja asiallisena toimintatapana. Tällöin lapsi ei menetä arvokkuuden tunnettaan vaikeissakaan tilanteissa ja voi oppia kokemuksestaan ja käsittelemään omia vaikeitakin tunteilijaan itseään kasvattavalla tavalla.

10.2 Työntekijöiden käsitys lapsen edun toteuttamisesta ja toteutumisesta

Työntekijät kokivat lapsen saavan yksilöllistä hyötyä rajoitustoimenpiteiden käytöstä turvallisuuden tunteen lisääntymisenä. Tosin joidenkin yksittäisten lasten kohdalla rajoitustoimenpiteillä saattoi olla myös haitallisia seuraamuksia lapsen hyvinvoinnille. Työntekijät korostivat lapsen mielipiteen kuulemisen tärkeyttä rajoitustoimenpiteitä toteutettaessa. Lisäksi rajoitustoimenpiteisiin johtaneiden tilanteiden riittävää dokumentointia sekä jälkikäteistä keskustelua lapsen kanssa pidettiin tärkeänä oikeusturvan toteutumisen ja hyvinvoinnin näkökulmasta.

TAULUKKO 5. Työntekijöiden käsitys lapsen edun toteuttamisesta ja toteutumisesta

Alaluokka	Yläluokka
<i>Yksilöllinen hyöty ja haitta</i> <i>Mielipiteen kuuleminen</i> <i>Jälkipuinti</i> <i>Dokumentointi</i>	Työntekijöiden käsitys lapsen edun toteuttamisesta ja toteutumisesta

Työntekijät perustelivat lapsen edun toteutumista lapsen rajoitustoimenpiteistä saaman **yksilöllisen hyödyn** näkökulmista.

Yksi työntekijöistä kertoo todistaneensa lukuisia kertoja lapsen hyötyn rajoitustoimenpiteestä. Hyöty ilmenee lapsen turvallisuuden kokemuksena, huolenpitona ja välittämisenä sekä ohjaamisena. Rajoitustoimenpide saa lapsen pohtimaan, miten hänen on jatkossa hyvä toimia samankaltaisissa tilanteissa. Lapsilla on rajalliset kyvyt ilmaista tätä, mutta muuttuvalla toiminnallaan ja käytöksellään he voivat osoittaa oppineensa asioita. (T2)

Erityisosaston lapsen etu tulee suojelun näkökulmasta, joka on näiden erityisosaston lasten näkökulmasta vahvempi kuin perustuslailliset ja yksilön vapauteen liittyvät näkökohdat. Erityisosaston lasten kohdalla on sijoituksessa läpikäyty avo- ja laitospuolelta pitkät ja laajat tukitoimet heikoin tuloksin. Osalla lapsista on taustallaan vaikeita käytös- ja päihdehäiriöitä. (T2)

Lapsen etu toteutuu, koska pehmeimmät keinot, kuten keskustelut ym. käytetään ensin. Kymmenestä tilanteesta yhdeksän on onnistuttu purkamaan ilman rajoitustoimenpidettä. (T2)

Eristys voi olla lapsen etu, jos seuraukset eristämättömyydestä ovat oikeudellisia. (T3)

Pitää tuntea se lapsi ja ajatella asiaa sen lapsen edun mukaisesti. (T4)

Eristämistilanteessa lapsi on sellaisessa mielentilassa (väkivalta, tuhoamisvimma tai itsetuhoisuus), jossa normaalit ohjaukselliset toimet eivät ole enää riittäviä. Eristämisen tarkoituksena on tällöin lapsen rauhoittaminen ja psyykinen koostuminen. Eristämisen avulla pystytään läpikäymään käytöksen oireilun ensisijaiset syyt. (T5)

Osa lapsista pystyy sitoutumaan asioihin. Liikkumavapauden rajoittaminen saa miettimään omaa tilannettaan ja ymmärtämään syy-seuraussuhteita. (T3)

Toisaalta rajoitustoimenpiteen käyttämisestä voi olla yksittäisen lapsen edun osalta kahden työntekijän mielestä jossakin tapauksissa jopa **haittaa**.

Hyvänä henkilöntarkastamisessa on se, että estetään päihteiden tuontia. Toisaalta se voi lisätä päihteiden salakuljetusta. (T3)

Rajoitukset ovat voineet pahentaa jonkun lapsen tilannetta. Liikkumisvapauden rajoittaminen on voinut saada lapsen jäämään pidemmäksi ajaksi karkumatkalle. (T3)

Lapsi on voinut antaa useita negatiivisia huumeseuloja. Lapsi voi tästä huolimatta joutua alistumaan tilanteeseen, koska ei ole sosiaalityöntekijän lupaa lopettaa seuloitusta. (T4)

Tietynlainen yhteisöllisyyden erityispiirre on luonut tarpeen toteuttaa kaikille lapsille henkilöntarkastuksia, vaikka joku lapsista ei yksilöllisesti tarvitsisi tätä toimenpidettä. Työntekijä arvelee taustalla oleva ajatuksen, että kyseinen lapsi voidaan mahdollisesti painostaa tuomaan luvaton tai kiellettyä ainetta laitokseen. (T4)

Yhteydenpitoa rajoitetaan kavereihin, välillä se on lapsen etu ja välillä ei. Sosiaaliset suhteet voivat kärsiä. (T4)

Jokainen työntekijä toi esille lapsen **mielipiteen kuulemisen** velvollisuutena ja perusoikeuksien kunnioittamisen tärkeyden päätöksen teon osalta.

Yksi työntekijöistä toteaa lapsen edun toteutuvan kun tekoja lapselle joudutaan perustelemaan esimerkiksi kiinnipitämistilanteessa. Lapsen ja perheen oikeusturva on taattu, koska tietyistä toimenpiteistä on mahdollista valittaa jälkikäteisesti. Kaiken taustalla on Yhdistyneiden Kansakuntien lasten oikeuksien sopimus ja perusoikeudet. Lapsen edun näkökulmasta perustelut toimenpiteille ovat tärkeimpiä. (T5)

Osa rajoitustoimenpiteistä voidaan sopia hoito- ja kasvatusneuvottelun yhteydessä, jossa lapsen mielipidettä kuunnellaan ja otetaan huomioon. Jos lapsi vastustaa rajoitustoimenpiteitä (seulotusta) pyritään yksilökeskusteluihin. Muu hoito aloitetaan aikaisemmin. (T1)

Lapsen mielipide pyritään ottamaan huomioon. Lapsen edun toteutuminen ei ole aina lapsen mielipiteen myötäilyä. (T3)

Jälkipuintia ja arviointia rajoitustoimenpiteestä voidaan käydä lapsen aloitteesta ja aikuisten kanssa. Työntekijä toteaa, ettei ainakaan liikkumisvapauden- ja yhteydenpidonrajoittamis- päätösten osalta keskustelua käydä lapsen kanssa yhtä aktiivisesti. Eristystilanteista ja kiinnipidoista käydään aina perusteellinen keskustelu. (T3)

Välillä tehdään oletuksia lapsen mielipiteestä, tyyliin henkilönkatsastus. Joskus vähän oikaistaan. Jos lapsi vaikenee, oletetaan, että hän vaikenemisellaan hyväksyy toimenpiteen. Toimenpide tulisi kuitenkin avata lapselle dialogisin keinoin. (T4)

Mielipiteen kysyminen ja laatu ovat riippuvaisia tilanteesta. Jälkikäteen selvitetään asiat aina perusteellisesti. (T5)

Rajoitustoimenpiteisiin johtaneiden tilanteiden **jälkipuinti** lapsen kanssa keskustelemalla ymmärrettiin velvollisuutena. Jälkipuinnin ja jälkikäteisen arvioinnin aikana lapsella on tilaisuus keskustella rajoitustoimenpiteisiin johtaneista syistä ja seurauksista, kuten niiden mahdollisista vaikutuksista lapsen asiakassuunnitelmaan.

Meidän kuuluu käydä kaikki rajoitustoimenpiteet läpi, niihin liittyvät syyt ja seuraukset. (T2)

Työntekijät korostivat, että lapselle on kerrottava rajoitustoimenpiteen perusteet rajoitustoimenpiteiden alkaessa, siitä huolimatta ettei lapsi ole vastaanottavaisessa mielentilassa. Lap-

sen kanssa on aina myös jälkikäteisesti käytävä läpi rajoitustoimenpiteeseen liittyvät perustelut ja hänen mielipiteensä on asiasta selvitettävä. Jälkipuinti nähtiin sekä lapsen että työntekijän näkökulmasta molempien oikeusturvaa vahvistavana tekijänä.

Lasta on aina informoitava (vaikkei olisi välttämättä vastaanottavainen). Osa on niin kapinamielellä, ettei ymmärrä eikä hyväksy rajoitustoimenpidettä. Lapsen rauhoituttua tiedoksiannon kohdalla keskustellaan ja päätökset sanotetaan (rankemmat yksilönvapautta rajoittavat toimenpiteet, kuten liikkumisenvapauden rajoittaminen, yhteydenpidonrajoittaminen ja eristäminen). (T3)

Eristystilanteissa käydään aina jälkipuinti keskustellen. Tämä on oikeusturvakysymys. Jos lapsi kokee satuttaneensa itsensä eristämisen tai kiinnipidon yhteydessä mennään aina lääkäriin. (T3)

Tilanne tulee purkaa keskustelun avulla. (H5)

Rajoitustoimenpiteiden tapahtumien tarkka **dokumentointi** auttaa selvittämään jälkikäteisesti tarkemmin syyt millä perustein rajoitustoimenpiteeseen on turvauduttu ja miten rajoitustoimenpide on vaikuttanut lapsen tilanteeseen.

Lapselle kerrotaan perustelut ja kuullaan mielipide toteutettaessa rajoitustoimenpidettä ennen ja jälkeen. Mielipiteen kuulemisessa dokumentointi on tärkeää. (H1)

Kysyttäessä mielipidettä päätöksestä, kirjaan jos lapsi on esittänyt kritiikkiä. (Lapsen) palaute otetaan vastaan ja työtä kehitetään sen myötä. (H3)

Teksteihin pitää avata rajoitustoimenpidettä edeltävät tapahtumat ja yksilölliset perustelut. (H5)

Työntekijöiden mukaan perustelut kerrotaan ennen rajoitustoimenpiteen täytäntöönpanoa ja lapsen mielipide kysytään sekä tapahtuman kulku kirjataan mahdollisimman tarkasti. Päätösasiakirjoista tulee ilmetä selkeästi päätöksen yksilölliset perustelut, lapsen mielipide sekä tapahtumien osalta olennaiset tekijät, jotka ovat johtaneet rajoitustoimenpiteen toimeenpanoon.

10.3 Rajoittamistoimenpiteiden kehittäminen

Työntekijät toivat kehittämiseen liittyvinä asioina esille rajoitustoimenpiteisiin liittyvän delegointivallan lisäämistarpeen, koska nykyisellään toimivalta joiltakin osin koettiin liian suppeaksi. Sen nähtiin lisäävän työn sujuvuutta ja työmotivaatiota. Lisäksi toivottiin yleistä

työyhteisössä tapahtuvaa pohtivaa keskustelukulttuuria rajoitustoimenpiteistä ja niiden toteuttamisesta. Lainsäädäntötasolla toivottiin tarkennuksia, joihinkin yksittäisiin rajoitustoimenpiteisiin. Vaihtoehtoisten toimintatapojen hyödyntämistä pidettiin lasten ongelmanratkaisutaitojen kehittymisen kannalta hyödyllisinä lapsen siirtyessä laitoksen ulkopuolelle, joissa rajoitustoimenpiteitä.

TAULUKKO 6. Rajoittamistoimenpiteiden kehittäminen

Alaluokka	Yläluokka
<i>Delegointivalta</i> <i>Toteuttamiseen liittyvä pohdinta</i> <i>Lainsäädännön kehittämistarpeet</i> <i>Vaihtoehtoiset toimintatavat</i>	Rajoittamistoimenpiteiden kehittäminen

Miltei kaikki työntekijät toivoivat saavansa lisää mahdollisuuksia vaikuttaa omaan työhönsä ja kokivat rajoitustoimenpiteiden toteuttamiseen liittyvän toimintavaltansa olevan riittämätön. Nykyinen päätöksentekotapa koettiin kankeaksi ja ohjaajien toimivalta osaamiseen nähdessä kautta linjan liian suppeaksi. Tästä syystä laitosjohtajalta saatavaa **delegointivaltaa** toivottiin laajennettavan enemmän ohjaajille. Sen nähtiin edistävän työn sujuvuutta ja työmotivaatiota.

Aiemmin ohjaajien mahdollisuus tehdä itsenäisiä päätöksiä tarvitsi muutosta. Kun on itse vastuussa rajoitustoimenpiteestä, sinulla on henkilökohtainen tietoisuus lastensuojelulain kohdasta, jota sovellat. Ohjeistuksia toteuttamistavoille päivitetään tarpeen mukaan. Lähtökohtana on kaikkien turvallisuus. (T1)

Useampi työntekijä otti esille eristämistilanteen, jossa tilanteessa fyysisesti ulkopuolisena toimiva päivystäjä arvioi paikalla olevien ohjaajien puolesta eristämiseen liittyvän siirron turvallisuuden. Työntekijöiden arvioiden mukaan paras arviointikyky tilanteessa on paikan päällä olevilla ohjaajilla. Heidän mukaansa paikan päällä olevat ohjaajat kykenevät yhtä hyvin arvioimaan kokonaistilanteen ja eristämisen tarpeen sekä siirron turvallisuuden.

Olen miettinyt voisivatko myös ohjaajat osata tehdä eristämispäätöksiä. Näkemys ja perustelu lapsen tilanteen arvioimiselle on parhain paikalla olevalla/olevilla ohjaajilla. Päivystäjä arvioi puhelimitse eristämiseen liittyvän siirron turvallisuuden henkilöresurssinäkökulmasta. Yksittäisen lapsen etua pystyy arvioimaan yhtä hyvin paikan päällä ja käytännössä jopa paremmin. Ohjeistusta vaan lisää. Omalla nimellä ottaa vastuuta. (T1)

Ohjaajille lisää toimivaltaa kautta linjan. Voitaisiin jakaa (delegoitua)valtaa sellaisille ohjaajille, joilla on riittävä tietämys ja ammattitaitotasoa. Tämä on myös luottamuskysymys työntekijää kohtaan. Tähän heijastuvat työhön sitouttaminen ja työhyvinvointiin, motivointiin liittyvät tekijät. (T2)

Laitosjohtaja voisi delegoida eristämiseen liittyvät päätökset. Ohjaajat pystyvät paikanpäällä arvioimaan eristämisen tarpeen tilannekohtaisesti. (T4)

Myös yleistä työyhteisön sisällä rajoitustoimenpiteistä käytävää **pohdintaa** kaivattiin rajoitustoimenpiteiden toteuttamisesta.

Pohdintaa tarvittaisiin rajoitustoimenpiteiden yleisyydestä ja automaattisuudesta. (T3)

Käytäntöjä laitoskohtaisesti. Yksilöllisen harkinnan terävöittäminen esimerkiksi katsastukset, pohditaan toteuttamistapoja ja tarkastellaan perusteita. (T5)

Osa kehittämiseen liittyvistä parannusehdotuksista kohdistui rajoitustoimenpiteisiin ja niihin liittyviin **lainsäädännön kehittämistarpeisiin**. Lainsäädännön nähtiin laahaavan yhteydenpidon rajoittamisen sisällön osalta perässä. Teknologian kehittyessä tarvittaisiin tarkennuksia lainsäädäntöön siitä, mitkä viestintä- ja viihdelaitteet katsotaan rajoittamisen piiriin kuuluviksi.

Nykyisellään yhteydenpidon rajoittaminen on sellainen, että tekninen kehitys on tuonut haasteita rajoitustoimenpiteen kehittämiseen. Tarvittaisiin yhdenmukaisuutta (rajoittamiseen), sähköisten viestintä- ja viihdelaitteiden käyttöoikeuksiin lainsäädännön tasolla. (T2)

Yhden työntekijän mukaan rajoitustoimenpiteet voivat olla käytännön tilanteissa turhan kankeita. Hänen mukaansa joitakin toimenpiteitä tulisi voida toteuttaa ilman erillistä rajoittamispäätöstä. Tällaisia tilanteita ovat lasten huoneesta ilmiselvästi vaarallisten aineiden ja esineiden hakeminen ja lapsen hienovarainen huoneeseen ohjaaminen.

Voisi olla hyvä, jos voitaisiin käydä lasten huoneissa ilman päätöstä ja ottaa tarvittaessa sieltä löydetyt (ilmiselvästi) vaaralliset tavarat ja aineet pois. (T4)

Hienovarainen ohjaaminen huoneeseen pitäisi sallia ilman rajoitustoimenpiteitä, silloin, kun lapsi ei tilanteessa vastusta. (T4)

Yksi työntekijöistä otti keskustelussa esille rajoitustoimenpiteille **vaihtoehtoisten** toimenpiteiden hyödyntämisen vähäisyyden. Hän totesi, että lapsi oppisi rajoitustoimenpiteiden sijaan muita ratkaisumalleja, joita voisi hyödyntää laitoksesta lähdön jälkeen normaalielämässä.

Lapselle tulisi antaa myös muita työvälineitä pohtia vaihtoehtoja vastaaviin tuleviin haasteellisiin tilanteisiin. Ohjaajan tulisi antaa konkreettisia vaihtoehtoja ja sanoittaa niitä lapselle. (T4)

Työntekijän mukaan lapsen kanssa tulisi jälkikäteisesti keskustella erilaisista vaihtoehtoista toimintamalleista ja tavoista millä rajoitustoimenpiteet voitaisiin vastaisuudessa välttää. Työntekijän tulisi antaa lapselle myös suoria neuvoja vastaavanlaisiin tilanteisiin.

11 LASTEN KOKEMUKSET LAPSEN EDUN TOTEUTUMISESTA

Viimeisenä esittelen lasten teemahaastattelujen tuloksia. Teemoina vapaamuotoisissa keskusteluissa olivat rajoitustoimenpiteet, rajoitustoimenpiteiden soveltaminen ja niihin liittyvät kehittämisalueet.

11.1 Lasten kokemuksia rajoitustoimenpiteistä

Lasten kokemukset rajoitustoimenpiteistä muodosti vain yhden alaluokka, joka oli samalla myös yläluokka. Haastatelluista lapsista kaikilla oli omakohtaisia kokemuksia **toteutetuista rajoitustoimenpiteistä**.

Lapsi kertoo hänelle tehdyn rajoitustoimenpiteinä liikkumisvapauden rajoittamisen-, omaisuuden ja tilojen tarkastamisen sekä pysyvä aineiden ja esineiden haltuunoton päätökset. Osaston henkilöntarkastuksessa lapsen repusta oli löydetty pippurikaasupullo, joka toimitettiin edelleen poliisille hävitettäväksi. (L1)

Yhdellä lapsista oli kokemusta kaikista mahdollisista rajoitustoimenpiteistä, lähetyksen luovuttamatta jättämistä myöden. (L2)

Kaikkia rajoitustoimenpiteitä, paitsi lähetyksen luovuttamatta jättäminen. (L3)

Haastatelluilla lapsilla on monessa eri laitoksessa kertynyt laaja kokemusasiantuntijuus rajoitustoimenpiteistä. Kahdella heistä oli kokemusta kaikista lastensuojelulain rajoitustoimenpiteistä. Kolmannella lapsella oli kokemusta useista rajoitustoimenpiteistä, muttei aivan kaikista.

11.2 Lasten edun toteutuminen

Lasten haastatteluissa lapset toivat esille päätöksentekoon liittyvien perustelujen riittämättömyyden ja sen, ettei perusteluja oltu aina kerrottu heti. Lasten kokemusten mukaan heidän mielipiteitään ei ollut aina kuultu riittävästi ja joskus niitä oli myös ohitettu. Lapsilla oli kiel-

teisiä kokemuksia rajoitustoimenpiteiden toteuttamisesta ja osa oli kokenut henkilökohtaisten rajojensa loukatun. Lapset mukaan rajoitustoimenpiteiden toteuttamisessa viimesijaisuus ei ole aina toteutunut.

TAULUKKO 7. Lapsen edun toteutuminen käytännössä

Alaluokka	Yläluokka
<i>Päätösten perustelu</i> <i>Kielteiset kokemukset</i> <i>Henkilökohtaisuus</i> <i>Viimesijaisuus</i>	Lasten edun toteutuminen

Rajoitustoimenpiteiden toteuttamisen yhteydessä vain yhdelle lapselle oli aina kerrottu rajoitustoimenpiteen perustelut niitä toteutettaessa. Kaksi muuta haastateltua ei ollut aina saanut kuulla heti **perusteluja** toteutettavalle rajoitustoimenpidepäätöksilleen. Haastateltavien mukaan rajoitustoimenpiteitä oli toteutettu ohjaajien epäilyjen vuoksi.

On kerrottu ja olen ymmärtänyt perusteet. (L1)

Lapsi kertoi, että yleensä on kerrottu perusteet rajoitustoimenpiteille. Yhden kerran perustelut kerrottiin vasta viikon kuluttua pysäytyksen ja rajoitustoimenpiteiden jo alettua. Pysäytyksestä ei kerrottu ennen päätöksen tekoa eikä lapsen mielipidettä asiasta kuultu. Vasta soittamalla johtavalle sosiaalityöntekijälle lapsi sai kuulla perustelut. Perusteluna oli lapsen päihitteettömyyden tukeminen. Lapsen näkökulmasta ei ollut perusteita seitsemän kuukauden päihitteettömyyden jälkeen pysäytysjaksoon suljetulla erityisosastolla. Koko pysäytysjakson ajan lapsi vaati kuulla vastaavalta ohjaajalta perusteluja osastolla ololleen, mutta ei niitä saanut kuulla. Ainoastaan yhteydenpidon rajoittaminen purettiin hänen mielipiteensä huomioon lastenkodin johtajan toimesta. (L3)

Lapsilla oli kokemuksia siitä, etteivät olleet saaneet kuulla ajantasaisesti ja asianmukaisesti rajoitustoimenpiteisiin liittyviä perusteluja. Lapsi ei pyynnöistään huolimatta ollut saanut kuulla perusteita rajoittamistoimenpiteilleen. Tästä syystä lapsi kieltäytyi myös hyväksymästä päätöstä.

Ei ole kerrottu joka kerta. (Rajoitustoimenpiteet) toteutettu siten, että perustelua rajoitustoimenpiteen alussa ei ole kerrottu, vaikka olen pyytänyt saada kuulla toimenpiteen syyt perusteluineen. Perustelut rajoitustoimenpiteelle on kerrottu pyynnöstäni huolimatta vasta muutaman päivän päästä rajoitustoimenpiteen jo alettua. Totesin tästä syystä etten tule hyväksymään rajoitustoimenpidettä ellen saa kuulla liikkumisvapauden rajoittamiseen liittyviä asianmukaisia perusteluita. Perustelujen kuulemisen jälkeen en pitänyt perusteluita pätevinä. Perusteluna oli epäily, jonka kiistin, muttei mielihyvääni asiassa huomioitu. Liikkumisvapauden rajoittaminen jatkui vielä viikon. Epäily liittyi siihen, että laitoksen alueella oli nähty joku outo auto, josta minun oli nähty muka hakevan jotakin. Kiistin jyrkästi hakeneeni mitään. (L2)

Lasten haastatteluissa nousi selkeästi esille rajoitustoimenpiteiden aiheuttamat **kielteiset** tunteet. Lapsen mukaan huumeuseulasta kieltäytyminen tulkitaan laitoksessa niin, että lapsi on poltellut pilveä ja seula on positiivinen. Lapsen mukaan yleensä näin kyllä on ollutkin. Tilanne positiivisen seulan ja kieltäytymisen välillä on lapsen mukaan seuraamuksena samanlainen eli seuraava viikonloppu vietetään laitoksessa. (L1)

Psykyke romahtaa eristyksessä. Jos eristykseen joutuu vähän ajan kuluttua uudelleen, silloin alkaa todella ahdistamaan. Kokemuksena eristys on rangaistus. Liikkumisvapauden rajoittaminen taas on saanut karkailemaan lisää. Lapsi kertoo, että jos on ollut kaksi päivää karkumatalla ja saa rangaistuksena yhden viikon liikkumisvapauden rajoittamista. Viikon jälkeen kerrotaan vasta syy liikkumisvapauden rajoittamiseen. Lapsen mielestä tämä on täysin epäsuhtainen rangaistus karkumatkasta. (L2)

Toisinaan lasten mukaan työntekijät olivat **rikkoneet** lapsen **henkilökohtaisia rajoja** rajoitustoimenpiteitä toteuttaessaan. Toimenpiteet olivat aiheuttaneet mustelmien ja fyysisen kivun tunteen lisäksi ahdistusta, turvattomuuden tunnetta ja kokemusta oman arvokkuuden menettämisestä. Liiallista voimankäyttöä ei ollut lasten mukaan tapahtunut nykyisessä laitoksessa.

Yksi lapsista kertoo, että jatkuvat suihkuratsiat ovat toistuvana kokemuksena henkilökohtaista yksityisyyttä ja ihmisoikeuksia loukkaavia. Lapselle on tullut tunne, että häntä on loukattu. Tunnettaan hän kuvaa sillä, että ikään kuin olisi jokin eläin, jota voi kohdella miten haluaa. (L3)

Ahtaassa eristystilassa on vaikeampaa rauhoittua. (L3)

Lapset toivat puheessaan esille myös aiempia kokemuksia rajoitustilanteista, joihin oli liittynyt huonoa kohtelua ja liiallista fyysistä voimankäyttöä. Lapsen mukaan kiinnipito ja eristäminen eivät ole aina tapahtuneet viimesijaisena vaihtoehtona. Hänen mukaansa aina häntä ei ole kohdeltu hienovaraisesti. Välillä häneen on kohdistunut kiinnipitoa ylimääräisellä voimankäytöllä. Muutamana kertana lapsesta on tuntunut pahemmalta kuin poliisin otteet. Kuvattu kokemus ei ole tapahtunut nykyisessä laitoksessa. Kiinnipito nykyisessä laitoksessa tapahtuu rauhoittamisotteella eli sillä on estetty lapsen lyönnit ja liikkuminen. (L2)

Väkivallan kokemuksia rajoitustoimenpiteiden toteuttamisessa myös kuvattiin. Lapsi kertoi, että aiemmin toisissa laitoksissa oli käytetty liikaa voimaa, vaikka lapsi ei omasta mielestään ollut käyttäytynyt tilanteessa mitenkään väkivaltaisesti tai uhkaavasti. Esimerkiksi kerran kiinnipitoa ei ollut edeltänyt lainkaan keskustelua. Ohjaaja oli tuolloin satuttanut lasta. Myöhemmin tilanteen jälkipuinnissa ohjaaja oli kysynyt lapselta aikooko tämä tehdä rikosilmoituksentapahtuneesta. Asia kuitenkin sovittiin. (H3)

Lasten mielestä rajoitustoimenpiteiden käyttö ei ole lainmäärittämänä **viimesijaisena keinona** aina toteutunut ja niitä on lasten mukaan jopa käytetty ilman riittäviä perusteita. Haastateltavat kertovat rajoitustoimenpiteitä käytettävän myös ennaltaehkäisevässä tarkoituksessa.

Lapsen mukaan rajoitustoimenpiteiden osalta on toimittu ennaltaehkäisevästi. Lapsen mukaan häneltä on kaiken varalta otettu huumeseuula, vaikkei siihen olisikaan ollut perusteltua syytä. Henkilönkatsastusta ennen lapsella on ollut negatiivisia seuloja peräkkäisesti viisi tai kuusi kappaletta. Silti otetaan kaiken varalta. (L1) Toinen lapsi kertoi, että kerran hänen lomilta tullessaan tehtiin suihkuratsiat vaikka syytä ei ollut. (L2)

Lapsi kertoi, että hänet laitettiin pysäytykseen ilman, että häneltä oli kysytty asiasta mielipidettä. Myöhemmin osastolla lapsi oli tiedustellut syytä suljetulle osastolle laittamiselleen, mutta vastaava ohjaaja ei ollut kertonut lapselle perusteluja useista pyynnöistä huolimatta. Lapsi sai vastauksen vasta soittamalla itse johtavalle sosiaalityöntekijälle, joka kertoi perusteet lapselle. Lapsi ei hyväksynyt kuultuja perusteluja, koska oli ollut jo kuukausia päihtetömänä. (L3)

Lapsi oli ottanut yhteyttä johtavaan sosiaalityöntekijään puhelimitse, jotta olisi saanut kuulla selkeät perusteet perusoikeuksiaan vakavasti rajoitaviin rajoitustoimenpiteille. Haastatelluista lapsista yksikään ei kertonut hyödyntäneensä heille oikeutettuja hallinnollisia valitus- teitä, kuten hallintovalitusta tai kantelua. Haastatellut lapset olivat epäoikeudenmukaisissa- kin tilanteissa passiivisesti tyytyneet osaansa, lähinnä olemalla hyväksymättä tehtyä rajoitus- toimenpidepäätöstä.

11.3 Rajoitustoimenpiteisiin liittyvät kehittämistarpeet

Kaikki haastatellut lapset kokivat rajoitustoimenpiteet tarpeellisina. He toivoivat kuitenkin nykyistä yksilöllisempiä toteuttamistapoja ja lapsen mielipiteen sekä osallisuuden lisäämistä päätöksenteossa. Nykyisellään se on heidän mielestään liian vähäistä. Konkreettinen muu- tosehdotus kohdistui eristystilaan ja sen rakenteisiin.

TAULUKKO 8. Rajoitustoimenpiteisiin liittyvät kehittämisentarpeet

Alaluokka	Yläluokka
<i>Rajoittamistoimenpiteiden tarpeellisuus</i> <i>Yksilöllinen toteuttamistapa</i> <i>muutosehdotuksia</i> <i>Mielipiteen ja osallisuuden huomioonottaminen</i>	Rajoitustoimenpiteisiin liittyvät kehittämisentarpeet

Kaikki haastatellut lapset ymmärsivät **rajoitustoimenpiteiden tarpeellisuuden** laitosolo- suhteissa, jos perustelut olivat riittäviä ja hyväksyttäviä. Yksi haastateltavista totesi, ettei nykyisiä rajoitustoimenpidekäytäntöjä tarvitse muuttaa lainkaan. Niille on hänen mukaansa tarvetta.

En muuttaisi mitään. Ei ole hyödyttömiä rajoitustoimenpiteitä, niille on perusteet. (H1)

Kaksi haastateltavista lapsista koki rajoitustoimenpiteiden soveltamisessa tarvetta **yksilöllisempään** toteuttamistapaan, jossa lapsen henkilökohtainen ja kokonaisvaltainen tilanne huomioitaisiin paremmin rajoittamispäätöksiä tehdessä. Lisäksi lapselle tulisi antaa tilaa rauhoittumiseen ennen tilanteen jälkipuintia.

Toteuttaisin enemmän yksilöllisesti, enkä siten, että karkumatkasta tulisi aina sama rangaistus kaikille (viikko liikkumisvapauden rajoittamista). Se yllyttää vaan lasta karkaamaan lisää. (L2)

Kiinnipidon yhteydessä on annettu kaksi kertaa jokin muu vaihtoehto eristykseksi. On kysytty menetkö huoneeseen vai ulos. Asiasta keskustelu ja puiminen tapahtuvat liian nopeasti. Yleensä viiden minuutin päästä aletaan kyselemään pyytäisikö hän anteeksi ja kehoitetaan selvittämään asiaa. Lapsen edun näkökulmasta olisi parempi, jos annettaisiin pidempi aika rauhoittumiselle eikä vaadittaisi heti asian selvittämistä. Aina ei ole myöskään päästetty ulos rauhoittumaan, vaikka olen itse halunnut mennä ulos ja tietänyt rauhoittuvani siellä. (L2)

Yksi lapsi toi esille liikkumisvapauden rajoituksen kielteiset piirteet. Hän toivoi, että lapset pääsisivät myös pysäytysjakson aikana osallistumaan kaikkiin toiminnallisiin aktiviteetteihin. Hänen mukaansa toiminnallinen osallisuus ylläpitää lapsen toimintakuntoisuutta ja edistää henkistä hyvinvointia sekä tukee muutoinkin hoidollista prosessia.

Liikkumisvapaudenrajoittamisen aikana tulisi saada osallistua kaikenlaiseen toiminnallisiin aktiviteetteihin. Se edesauttaisi fyysistä ja henkistä hyvinvointia. Näin aika ei kuluisi negatiivisessa ajattelussa. (L3)

Konkreettisia **muutosehdotuksia** ehdotettiin eristämiseen liittyvien tilojen rakenteisiin.

Eristäminen voisi olla huoneessa, jossa on pehmeät seinät. Näin voisi purkaa vihan seiniin satuttamatta itseään. (L3)

Lapsen esittämän **mielipiteen ja osallisuuden** sekä yksilöllisyyden **huomioinnosta** rajoitustoimenpiteiden toteuttamisessa toivottiin nykyistä enemmän. Lasten vastauksista nousi esille kokemus siitä, ettei heidän esittämällä mielipiteellä ole ollut juuri vaikutusta lopullisiin rajoitustoimenpiteiden päätöksiin ja niitä ohitettiin. Haastateltavat eivät uskoneet omiin vaikutusmahdollisuuksiinsa. Vaikutusmahdollisuuksiensa vähäisyyteen lapset totesivat reagoivansa alistumalla tai ilmoittamalla olevansa hyväksymättä heille esitettyjä perusteluja. Näin ainakin päätösasiakirjoihin jäisi merkintä vastustuksesta.

Lapsi kertoo, että kaikki päätökset tulevat kirjallisina. Niissä kysytään vastustaako hän päätöstä. Lapsi kertoo usein vastustavansa, koska pitää useimmiten annettuja perusteluja huonoina, vaikka joskus on kyllä ollut hyviäkin perusteluja. Yleensä päätökset on perusteltu kahdella tai kolmella lauseella ja sisältö viittaa yhteen asiaan. (L2)

Lapsen kokemuksen mukaan eri laitoksissa käytetään herkemmin rajoitustoimenpiteitä, joissakin laitoksissa jopa liikaa ja väärin. Hänen mukaansa lapsen mielipidettä tulisi ottaa enemmän huomioon ja antaa lapsen vaikuttaa rajoittamiseen. Tämä tulisi erityisesti huomioida silloin, jos lapsi perustelee näkemyksiään asiallisesti. Lapsen mielestä olisi hyvä, että lapsen mielipidettä kuunneltaisiin tarkasti ja mietittäisiin ratkaisua hätiköimättä. Tällöin lapsi ymmärtäisi rajoitustoimenpiteen perusteen ja pystyisi sitoutumaan hoitoon kuten liikkumisvapauden rajoittamiseen, yhteydenpidon rajoittamiseen ja erityisen huolenpidon jaksoihin. Lisäksi jokaista lasta tulisi rajoittaa yksilöllisesti, ottaen huomioon hänen kokonaistilanteensa. (L3)

Lasten mukaan yksilölliset perustelut ja lapsen mielipiteen kuuleminen tulisi huomioida kokonaisvaltaisemmin. Lasten mukaan lapsen osallisuutta ja vaikutusmahdollisuuksia tulisi ottaa entistä enemmän huomioon, jotta lapsen etu tulisi täysimääräisenä toteutetuksi.

12 LAPSEN EDUN TOTEUTUMINEN TUTKIMUSTU- LOSTEN MUKAAN

Seuraavaksi arvioin edellä esittämiäni keskeisiä tutkimuksen analyysin tuloksia. Kuvaan tilanteita, joissa rajoitustoimenpiteitä käytetään sekä kuvaan miten lapsen etu on toteutunut rajoitustoimenpiteitä toteutettaessa työntekijöiden käytännöissä ja lasten kerronnassa. Sen jälkeen pohdin tutkimukseni luotettavuutta ja eettisyyttä. Lopuksi esitän jatkotutkimusaiheita.

Tutkimukseni tapaus kuvaa yksittäisen lastensuojelun vaativan laitossijoitusyksikön tilanteita, joissa rajoitustoimenpiteitä on käytetty ja kuvaa miten lapsen etu on lastensuojelulain mukaisien rajoitustoimenpiteiden käytössä toteutunut työntekijöiden ja lasten kerronnassa. Tapaukseni on ainutkertainen, vaikka se kuvaakin toimintaa ainutkertaisesti yhdessä lastensuojelulaitoksessa. Saarela-Kinnunen ja Eskolan (2007, 190) mukaan tapauksesta ei ole tarkoitus luoda yleistettävää kuvausta.

Yleistämisen ja toistettavuuden sijaan pyrin tarkastelemaan valitsemaani tapausta kokonaisvaltaisesti ja kuvaamaan sitä monipuolisesti. Sen näkökulmana on kuvailla ja analysoida tämän nimenomaisen vaativan laitossijoituksen yksikön käytäntöjä ja lasten ajatuksia ja kokemuksia toimenpiteistä. Tapaukseni osoitti, että käsitykset rajoitustoimenpiteistä ja niiden soveltamisesta lapsen edun näkökulmasta oli työntekijöiden ja lasten kannalta hyvinkin erinäkökulmaisia ja osin jopa ristiriitaisia.

Tapaukseni vaativan laitossijoituksen yksikössä rajoitustoimenpiteiden käyttö on säännöllistä, arkeen kuuluvaa ja viikoittaista. Erilaisia rajoitustoimenpiteitä oli tehty paljon 1.1.2014-17.9.2015 välisenä aikana, yhteensä 1635 kappaletta. Rajoitustoimenpiteiden käytön osalta sukupuolijakauma poikien ja tyttöjen välillä oli varsin tasaista. Toteutuneiden rajoitustoimenpiteiden suureen määrään vaikuttaa todennäköisesti tapauksen laitoksen profiloituminen päihteillä ja/tai mielenterveydellä vakavasti oirehtiviin lapsiin sekä laitoksessa vallitseva hallinnollinen kulttuuri. Laitoksessa on kaksi erityisyksikköä sekä neljä perusosastoa. Kokoluokaltaan laitos on varsin suuri.

Tutkimuksen lastensuojelulaitoksessa dokumentoidaan tarkasti kaikki yksittäiset rajoitustoimenpiteet. Joidenkin rajoitustoimenpiteiden sisälle saattaa olla kirjattuna myös muita rajoitustoimenpiteitä. Tällaisia rajoitustoimenpiteitä on eristämiseen usein liittyvä kiinnipitäminen kun lasta joudutaan siirtämään eristystilaan. Myös henkilöntarkastukset on voitu kirjata pelkästään päivittäistoiminnan tai henkilöntarkastuksen yhteyteen, mutta ei nimenomaisesti henkilöntarkastuksena.

Vastaavasti Pohjois-Suomen aluehallintoviranomaisten toimialueella tutkittujen 56 yksityisen lastensuojelulaitoksen yhteenlaskettu rajoitustoimenpiteiden määrä vuoden 2010 aikana oli 603 rajoitustoimenpidettä. Tutkimuksen 19:sta laitoksessa ei ollut tehty yhtään rajoituspäätöstä kyseisenä aikana. Muissa tutkimuksen laitoksissa oli tehty keskimäärin 27 rajoituspäätöstä vuoden aikana. Näistä neljässä laitoksessa oli tehty yli 40 rajoituspäätöstä vuoden sisällä. Tutkimuksessa todettiin, että laitoksen koko ja mahdollinen erikoistuminen vaativahoitoisiin lapsiin heijastui rajoittamismääriin. (Tarkkinen & Forsberg 2013, 662-663.)

Kaikilla haastateltavina olleilla työntekijöillä oli omakohtaisia kokemuksia rajoitustoimenpiteiden päätösten teosta ja niiden käytöstä. Yhdellä työntekijällä oli kokemusta ainoastaan niiden käytöstä. Haastattelut osoittivat, että rajoitustoimenpiteille on tarvetta lasten hoidon ja kasvatuksen sekä suojelun ja turvallisen ympäristön mahdollistajana. Kaikki työntekijät kokivat rajoitustoimenpiteet työhönsä kuuluvina ja välttämättöminä työvälineinä oikealaisen hoidon- ja kasvatuksen toteuttamiseksi.

Lastensuojelun yksi merkittävimmistä perustehtävistä on suojella lapsen tervettä ja suotuisaa kehitystä. Sijoituspaikan tehtävänä on tarjota lapselle vahvaan ammatilliseen osaamiseen pohjaavaa hoito- ja kasvatustyötä. Sen avulla tuetaan nuoren mahdollisuutta kehityspotentiaaliseen muutokseen. Hoito- ja kasvatustyössä on tärkeää ottaa huomioon käytöshäiriöisten lasten erityistarpeet, jotka ovat usein sidoksissa perheen psykososiaalisiin vaikeuksiin ja/tai lapsen monialaisiin ongelmiin. Kasvatus- ja hoitotyön tavoitteena on lapsen kehityksen riskitekijöiden vähentäminen sekä omien tunteiden ja käyttäytymisen säätelytaitojen vahvistaminen. (Lehto-Salo 2011, 58-60.)

Työntekijät korostivat rajoitustoimenpiteiden käytössä lain edellyttämää viimesijaisuutta, jolloin kaikki muut keinot oli jo kokeiltu tilanteessa. Päivittäiset rutiinit ja säännöt eivät aina

riitä rauhoittamaan tilanteita, jolloin rajaamisessa joudutaan turvautumaan lastensuojelulain määrittämiin rajoitustoimenpiteisiin.

Lainalaisuusperiaate edellyttää, että toimivalta päätöksentekoon on tarkkarajaisesti säänneltyä siten, ettei yksittäinen päätöksentekijä ylitä toimivaltaansa rajoitustoimenpiteitä käyttäessään. Lastensuojelulaki määrittää yksiselitteisesti ja yksityiskohtaisesti, sen mitkä nimenomaiset tavat on hyväksyttyä silloin, kun lapsen perusoikeuksiin joudutaan puuttumaan. Lastensuojelulaissa määritellyt rajoitustoimenpiteet sisältöineen liittyvät suoraan perusoikeuksien kokonaisuuteen. (Kannala 2013, 78-79, 90.)

Rajoitustoimenpiteiden käytännöissä pidettiin tärkeänä ammatillisuutta ja toimenpiteen toteuttamisen osalta lapsen kokonaisvaltaista kunnioittamista. Hyvällä kohtelulla vahvistettiin haasteellisissakin tilanteissa lapsen luottamusta ja turvallisuuden tunnetta aikuisiin. Sillä mahdollistetaan lapselle turvallinen pettymyksiä ja kielteisten tunteiden käsitteleminen työntekijöiden kanssa.

Haastateltavat korostivat, ettei rajoitustoimenpiteitä tule käyttää rangaistuksina tai uhkailun välineenä. Tosin osa työntekijöistä toi esille huolensa ja henkilökohtaiset havaintonsa niiden käytöstä toisinaan myös rangaistusluonteisina. Kannalan (2013, 48) mukaan arvioitaessa rajoitustoimenpiteiden toimivallan rajoja tulee ottaa huomioon lainsäädännölliset tavoitteet ja tarkoitus. Perimmäisenä tarkoituksena rajoitustoimenpiteillä on lapsen auttaminen ja suojeleminen.

Kaikki työntekijät katsoivat lapsen edun toteutuvan lapsen saaman yksilöllisen hyödyn näkökulmasta. Koskelan (2013, 84) mukaan sijaishuollon laitosten työntekijöiltä odotetaan eettistä ja tasa-arvoista toimintaa, mutta samalla heidän on huomioitava lapsen yksilölliset tarpeet ja yksilöllinen tilanne rajoitustoimenpiteitä toteutettaessa. Toisaalta Pösö (2004, 42) tuo tutkimuksessaan myös esille rajoittamisen hoidollisen ulottuvuuden. Hänen mukaansa esimerkiksi lapsen kontakteja rajoittamalla pyritään katkaisemaan lapselle muodostuneita haitallisia riippuvuuksia sekä päihderiippuvuutta. Tavoitteena on kasvatuksellisesti ja hoidollisesti tukea lapsen suotuisaa kasvua ja kehitystä.

Tosin haastatteluissa tuli esille, että yksittäisen lapsen osalta rajoitustoimenpiteiden käytöstä saattoi joissakin tapauksissa olla jopa haittaa. Esimerkiksi liikkumisvapauden rajoittaminen

saattoi joidenkin lasten kohdalla yllyttää lisää karkailuun. Jokainen haastatteluun osallistunut työntekijä toi haastattelussa kuitenkin esille lapsen perusoikeuksien kunnioittamisen ja mielipiteen kuulemisen velvollisuutenaan päätöksen teon osana. Koskelan (2013, 82) mukaan lapsella tulee olla häntä kuultaessa tiedossaan riittävät tiedot rajoitustoimenpiteestä ja sen syistä ja vaikutuksista, siihen liittyvistä vaihtoehdoista sekä valitusoikeudesta.

Lapsen kohtaamisessa ja kokemusten kuulemisessa lapselle tulee luoda ammatillisia käytäntöjä luoda kertomistiloja (Laakso 2013, 165). Tällä tavoin lapsen ääni saataisiin kuuluviin. Laakso (2009, 166) tuo esille lapsen kertomisen paikkojen erilaiset institutionaaliset merkitykset. Lapsen neuvottelussa sosiaalityöntekijälle ääneen lausutut mielipiteet ymmärretään painavammiksi lapsen etua punnittaessa kuin laitoksen hoito- ja kasvatushenkilöstölle pihalla lausutut asiat.

Toisaalta joskus liiallinen aikuis- ja viranomaisvaltaisuus voi saada lapsen vaikenemaan, etenkin, jos hänen näkemyksensä poikkeaa vahvasti läsnä olevien aikuisten näkökulmista. Tällöin lapsi saattaa kuunnella myötäillen tarinaa omasta itsestään ikään kuin ulkopuolisena muiden kertomana. (Ojaniemi & Rantajärvi 2010, 241.) Tämä tulisi ottaa huomioon lapsen mielipidettä selvittäessä. Luottamuksellisen ja lapsen mielipiteitä sallivan ilmapiirin ylläpitäminen ja mahdollistaminen auttaa lasta esittämään omia mielipiteitä sellaisina kuin ne ovat.

Rajoitustoimenpiteen tapahtumien tarkka jälkikäteistä dokumentointia pidettiin tärkeänä sekä työntekijän että lapsen oikeusturvanäkökohdasta. Tarkat kirjaukset auttavat jälkikäteistä selvittämään syyt millä perustein rajoitustoimenpiteeseen on turvauduttu ja miten se on vaikuttanut lapsen tilanteeseen.

Asiakirjat sisältävät yksityiskohtaista tietoa laatimishetken sosiaalisesta tilanteesta, tapahtumista ja työntekijöiden pyrkimyksistä. Asiakirjat toimivat tarvittaessa jälkikäteisesti apuvälineinä asiakkaan tilanteen selvittämisessä. Päätösasiakirjojen osalta kirjaajaa rajaa lainsäädännön velvoitteet ja rajoitteet todentaa sosiaalityössä toteutettuja asioita ja velvoite tarvittaessa ottaa kantaa. (Kääriäinen 2003, 15, 23, 28.)

Huolellista jälkipuintia lapsen kanssa rajoitustoimenpiteeseen johtaneesta tapahtumasta pidettiin erittäin tärkeänä. Jälkipuinnin ja jälkikäteisen tilannearvioinnin aikana lapsella on

mahdollisuus keskustella rajoitustoimenpiteisiin johtaneista syistä ja seurauksista, kuten sen mahdollisista vaikutuksesta lapsen asiakassuunnitelmaan. Raunion (2009, 93, 103-104) mukaan ongelmien ja vaikeuksien vastapainona tulee vahvistaa ihmisen omia voimavaroja. Lapsen kuulemisella ja hänen kanssa yhdessä tavoitteiden määrittämisellä tuetaan ja mahdollistetaan hänen myönteistä muutostaan.

Rajoitustoimenpiteiden toimivallan osalta lähes kaikki työntekijät toivoivat saavansa lisää mahdollisuuksia vaikuttaa omaan työhönsä ja kokivat toimivaltansa olevan riittämätöntä. Laitoksen johtajalta saatavaa delegointivaltaa toivottiin laajennettavan enemmän ohjaajille. Sen nähtiin edistävän sekä työmotivaatiota että työn sujuvuutta. Työyhteisön sisällä käytäviä yhteisiä pohdintoja rajoitustoimenpiteiden toteuttamisesta kaivattiin lisää. Nyt ne käydään pienessä piirissä, lähinnä johtoryhmässä. Mahdollisuutta vaikuttaa ja osallistua oman työn kehittämiseen pidettiin vähäisenä ja paljolti ylhäältä ohjattuna.

Työntekijän päätösvalta vaihtelee rajoitustoimenpiteittäin riippuen siitä, kuinka merkittävästä julkisen vallan käytöstä on perusoikeuden ja itsemääräämisoikeuden rajoittamisen osalta kysymys. Osa rajoitustoimenpiteistä on määrätty lastensuojelulaissa sosiaaliviranomaisille kuuluvan päätösvalan alaiseksi. Laitoksen johtajalla on mahdollisuus halutessaan delegoida omaa rajoitustoimenpiteisiin kuuluvaa toimivaltaansa laitoksen hoito- ja kasvatushenkilökuntaan kuuluville henkilöille. (Kannala 2013, 90.)

Lastensuojelutyöhön liittyvästä kontrollista tulisi pystyä myös käymään avointa ja kriittistä keskustelua. Työn ja asiantuntijuuden kehittämisen kannalta on työtä voitava rehellisesti arvioida, analysoida ja sen kautta ymmärtää. Lastensuojelussa erilaiset interventiot ovat voimakkaita ja työn arvovalintoja ja oikeutusta tulee tarkastella aktiivisesti ja reflektoiden työyhteisön jäsenien kesken. Työntekijöillä tulee olla selkeä ymmärrys miksi työtä tehdään. (Heinonen & Sinko 2009, 95.)

Osa kehittämissuhteista kohdistui lainsäädännön kehittämistarpeisiin. Lapselta tulisi esimerkiksi voida ottaa ilmiselvästi vaaralliset esineet pois ilman aineiden ja esineiden haltuun ottamiseen liittyvää rajoitustoimenpidepäätöstä. Lapsille tulisi opettaa vaihtoehtoisia reagointimalleja haasteellisissa tilanteissa aggressiivisen toimintatavan sijaan.

Aikuisten tulee paneutua lapsen vihaan ja auttaa häntä rakentavalla tavalla turhautumisen purkamisessa. Hänelle voidaan esimerkiksi kertoa vaihtoehtoisia tapoja suuttumuksensa purkamiseen. Lapselle annettavan palautteen tulee kohdistua rajoitustilanteessa lapsen tuottamaan kielteiseen käyttäytymiseen, ei persoonaan. Aikuisen reagoinnin tulee olla johdonmukaista ja oikeudenmukaista sekä tekoon nähden kohtuullista. (Schulman & Nurmi 2013, 136-137.)

Jokaisella haastatelluista lapsista oli monipuolinen henkilökohtainen kokemus toteutetuista rajoitustoimenpiteistä. Heillä on kaikilla takanaan pitkä laitoshistoria. Tämän tutkimusten lapsista suurin osa ei aina ollut saanut kuulla perusteita rajoittamiseen rajoitustoimenpiteen toteuttamisen yhteydessä. Lapsilla oli myös kielteisiä kokemuksia rajoittamistoimenpiteiden käytöstä sekä henkilökohtaisten rajojen rikkoutumisesta rajoittamistilanteissa. Lasten mukaan toimenpiteet olivat aiheuttaneet sekä ruumiillista että emotionaalista kipua, ahdistusta ja turvattomuuden sekä arvottomuuden tunnetta. Kuvatut kokemukset liiallisesta voimankäytöstä liittyivät lasten kokemuksiin aiemmista laitoksista.

Lapsella tulisi olla haasteellisissakin tilanteissa tunne, että aikuiset ovat vakaita ja turvallisia, silloinkin kun lapsi ei pysty hallitsemaan aggressiotaan (Keltikangas-Järvinen 2010, 220). Epäjohdonmukainen toimintaympäristö ailahtelevine aikuisineen ja epäselvine sääntöineen luo helposti ongelmakentän rajojen rikkomiselle. Lapsen uhmakkaaseen tai provosoivaan käytökseen ei tule vastata vihamielisellä käyttäytymisellä. Aggressioon vastaamalla provosoituen viestitään lapselle oman auktoriteetin kyseenalaistaminen. Tällöin aikuinen toimii itse tavalla, jonka on juuri tuominnut. Uhkailuun tai manipulointiin ei tulisi sortua haasteellisissakaan tilanteissa sortua. Pakottamalla lasta omaa auktoriteettiasemaa hyväksikäyttäen viestitään, että on oikein pakottaa toista jos on riittävästi valtaa tai voimaa. Haasteellisissa tilanteissa aikuisen on hyvä ilmaista ajatuksensa ja toiveensa, mutta tärkeintä on, että aikuinen kykenee hallitsemaan itseään ja käytöstään. Aikuisen tulisi pitää toimintansa painopiste haasteellisen tilanteen ratkaisemisessa. Yhteistyö on tärkeintä, ei lapsen välitön tottelevaisuus. (Röning 2013, 155-159.)

Lapsen näkyvän aggression taustalla voi olla kyse muustakin kuin vihan tunteesta, joita lapsi ei osaa tai uskalla ilmaista. Tilanteen rauhoittaminen on tärkeää, jotta voidaan selvittää mitä

tunnereaktion taustalla on. Lasta on tuettava ilmaisemaan voimakkaitakin tunteitaan rakentavasti ja vahingoittamatta muita ihmisiä. (Nurmi 2013, 26.) Kaltoinkohtelua aiemmin kokenut lapsi voi oireilla mielenterveydellä tai itsetuhoisella käyttäytymisellä (Soisalo 2012, 172).

Lasten käyttäytymisessä on haasteellisinta erottaa normaali murrosikäisen käytös ja toisaalta trauma-, käytös- ja päihdehäiriöstä johtuva käyttäytyminen. Kaltoinkohdellut lapset oireilevat eri tavoin. He käyttäytyvät usein uhmakkaasti, välttelevät fyysistä kontaktia ja kärsivät erilaisista psykosomaattisista oireista. He tarvitsevat aina paljon vahvistusta ja ohjausta tekemisilleen. He toimivat ohjeita ja sääntöjä uhmaten. Heillä on voimakkaat defenssitoimintatavat, kuten projisoiminen tai tapahtumien täydellinen kieltäminen. Nämä psyykeen turvamekanismit jatkuvat usein myös aikuisuudessa. Ne voivat toimia syrjäytymisriskiä vahvistavana tekijänä.

Negatiivisten tunteiden luonnollisuudesta huolimatta niiden todellinen ymmärtäminen on inhimillisesti katsottuna vaikeaa. Sosiaalinen käytös on kasvatuksen ja oppimisen seurausta ja tulosta. Patoutuneen ja ristiriitaisen tunteen ilmaiseminen aggressiivisesti ei ole tunteen ilmaisemista vaan motiivi lyömiselle tai raivoamiselle. Tällöin lapsi on menettänyt käyttöksensä hallinnan. Lapsella on tällöin ratkaisua vaativa ongelma, ei purkautumista vaativa tilanne. Tunteita tulee oppia käsittelemään siten, etteivät ne määrää lapsen käytöstä. Tunteiden hallinta estää lapsen ympäristöä tuhoavan tai itsetuhoisen käytöksen. (Keltikangas-Järvinen 2010, 197, 214-2015.)

Laitokseen sijoitetun lapsen oikeusturvan edellytyksenä on saada viivytyksettä perusteltu ja asianmukainen päätös. Lisäksi hänellä on oikeus tulla kuulluksi omassa asiassaan. Rajoitustoimenpiteitä koskevan toimivallan käytön hyväksyttävyyden on aina perustuttava yksilölliseen ja tapauskohtaiseen harkintaan. Niitä ei voida käyttää kollektiivisina kasvatukseen tai rangaistuksina. (Kannala 2013, 49, 90.)

Tutkimuksen lapsilla oli selkeä näkemys rajoitustoimenpiteiden tarpeellisuudesta laitossuhteissa. He osasivat sanottaa hyvin kokemuksiaan ja argumentoida niitä reflektoiden. Lapset korostivat kuitenkin käytön edellyttävien riittäviä yksilöityjä perusteluja ja viimesijaisuutta. Lasten mielestä rajoitustoimenpiteitä koskeva lainmäärittelemä käyttö viimesijaisena keinona ei aina toteudu. Tutkimuksessa tuli ilmi, että niitä oli hyödynnetty myös ennaltaeh-

käisevinä toimenpiteinä ja pelkän vähäisen epäilyn vuoksi. Haastatteluun osallistuneilla lapsilla ei ollut selkeästi riittävää tietoutta lastensuojelulain rajoittamistoimenpiteiden käytön edellytyksistä ja omista oikeuksistaan, kuten valitus- ja kantelu-oikeudesta.

Koskelan (2013, 81) mukaan rajoitustoimenpidettä edeltänyt epäily tarvitsisi taustalleen laajemman kerronnan. Lisäksi epäily pitää olla riittävän vahva ennen rajoitustoimenpiteeseen turvautumista. Päätöksessä tulisi selkeästi käydä ilmi mistä lasta epäillään ja mistä epäily johtuu. Epäilyn aiheuttavan asian tai tapahtuman tarkka kuvailu asiakirjoihin mahdollistaa epäilyyn liittyvän kokemuksen siirtämisen myös seuraavalle asiakirjaa lukevalle taholle, kuten sosiaalityöntekijälle. Lukijalla on tällöin mahdollisuus punnita sen perusteella rajoitustoimenpiteen oikeutusta.

Tutkimuksen lasten haastatteluissa nousi esille lasten puheesta, ettei heidän mielipiteillä juuri ole vaikutusta lopullisiin rajoitustoimenpidepäätöksiin ja niitä jopa ohitettiin. Lapset eivät uskoneet omiin vaikutusmahdollisuuksiinsa. Vaikutusmahdollisuuksiensa vähyyteen lapset kertoivat reagoivansa alistumalla tai tekemällä passiivista vastarintaa tai ilmoittamalla olevansa hyväksymättä päätöksiä. He kokivat tämän myös olevan keino jättää edes päätösasiakirjaan merkintä vastustavasta mielipiteestään. Tutkimuksen lapset kokivat, että rajoitustoimenpiteiden soveltamisessa olisi tarvetta huomioida nykyistä enemmän lasten mielipide ja oikeus osallisuuteen. Rajoitustoimenpiteiden toteuttamisen osalta toivottiin enemmän yksilöllisiä ratkaisuja ja lapsen henkilökohtaisen tilanteen huomioimista rajoittamispäätöksissä.

Reinikaisen (2009, 77) mukaan sijaishuollon lapsilla on paljon kokemuksia siitä, ettei heillä ole vaikutusvaltaa itseään koskeviin päätöksiin tai saada mielipidettään riittävästi kuulluksi. Oman näkökulman esille tuominen vaatii nuorelta sinnikkyyttä ja joskus lapsi tarvitsee tuekseen jonkun toisen henkilön tukea saadakseen mielipiteensä kuulluksi.

Lapsen mielipiteen ilmaisemisen ja kuulemisen kautta lapsi rohkaistuu ilmaisemaan aktiivisesti itseään ja ymmärtämään olemassa olevat vaikutusmahdollisuutensa. Tällöin lapset eivät ole passiivisia arvioinnin kohteita vaan myös heillä on mahdollista arvottaa ja tulla osallisiksi ympäröivässä yhteisössä ja yhteiskunnassa. Lapselle aidosti kuulluksi tuleminen voi olla voimauttava ja vapauttava kokemus. Tämä edellyttää että kuulemisen lisäksi pohditaan aidosti yhdessä lasten esittämiä näkökulmia ja mielipiteitä sekä annetaan arvoa heille tietolähteinä

omassa asiassaan. Lapsen mielipiteen kuulemisella ja huomioimisella tunnustetaan heidän tasa-arvoinen ihmisarvonsa. (Karlsson, Aalto & Hietanen 2012, 84-85.)

12.1 Johtopäätökset ja jatkotutkimusehdotukset

Tapaukseni kuvasi yhden vaativan laitossijoitusyksikön henkilöstön näkemyksiä ja lasten mielipiteitä rajoitustoimenpiteiden soveltamisesta. Tarkoituksena oli selvittää miten lapsen edun näkökulma tapaukseni vaativan laitossijoituksen yksikössä toteutuu. Tapauksessani olen eritellyt ja avannut lastensuojelulain rajoitustoimenpiteitä ja niihin liittyviä käytäntöjä sekä soveltamista. Lisäksi olen kuvannut vaativan laitossijoituksen hoidollisen ja kasvatuksellisen työn sisältöjä ja siihen liittyviä teemoja sekä avannut lapsen edun ja osallisuuden käsitteitä käytännön lastensuojelutyön näkökulmasta.

Tässä tutkimuksessa on tarkasteltu vaativan laitossijoitusyksikön yksittäisten työntekijöiden toimivallan rajoja ja lasten edun toteutumista lastensuojelulain rajoitustoimenpiteiden toteutamisessa. Rajoitustoimenpiteiden toimintavalta perustuu lastensuojelulakiin. Tapauksen vaativan laitossijoituksen yksikössä oli tehty paljon erilaisia rajoitustoimenpiteitä. Syynä suureen määrää on varmasti laitoksen erikoistuminen mielenterveydellä ja päihteillä oirehtiiviin lapsiin, joka osaltaan selittää toteutuneiden rajoitustoimenpiteiden määrää. Muita syitä toimenpiteiden suureen määrään saattaa olla pyrkimys toiminnan läpinäkyvyyteen ja oikein tekemiseen.

Toisaalta liiallinen hallinnollisoikeudellinen varovaisuus voi muuttua liialliseksi herkkyydeksi suojella itseään organisaationa. Tämä on hyvä tiedostaa. Se taas voi herkistää työntekijöitä lapsen kannalta tarpeettomiin ennaltaehkäiseviin toimiin, liialliseen kontrolliin ja laitossijoitusyksikön päivittäistoiminnan etäännyttämiseen normaaliuuden tavoitetilasta. Seurauksena voi olla alkuperäisen hyvän tavoitteen vastainen lapsen edun ja osallisuuden heikkeneminen.

Tämän tutkimuksen tulokset toivat esille vaativan laitossijoitusyksikön työntekijöiden ja lasten näkökulmien erilaisuuden lastensuojelulain mukaisten rajoitustoimenpiteiden käyttöön ja viimesijaisuuteen. Haastatteluaineistosta kävi selkeästi ilmi, että rajoitustoimenpiteiden käy-

tössä on tärkeää hyvä lastensuojelulain tuntemus ja oikein sisäistetty ammatillisuus sekä harkitsevuus toimenpiteiden toteuttamisessa, jotta lapsen etu toteutuisi lastensuojelulain edellyttämällä tavalla.

Työntekijöiden ja lasten haastattelujen mukaan havaintoja ja kokemuksia epäammatillisesta toiminnasta tai ammatillisuuteen liittyvistä puutteista niin tiedoissa kuin taidossakin oli heidän kertomansa mukaan jossakin määrin esiintynyt. Haastateltavien lasten kokemus siitä, etteivät ole tulleet riittävästi kuulluksi on toiminnan kehittämisen kannalta tärkeä tieto.

Rajoitustoimenpidetilanteissa työntekijöiden on harkiten puututtava lapsen perusoikeuksiin ja punnittava haasteellisessa ja hektisessäkin tilanteessa, missä määrin rajoittaminen on tarpeellista ja voidaanko tilanne saada rauhoittumaan muilla vaihtoehtoisilla keinoilla. Tällöin toimivaltainen työntekijä joutuu punnitsemaan onko rajoitustoimenpiteestä saatava hyöty lapsen edun mukainen. Tämä vaatii päätöksentekijältä ja siihen osallistuvilta tahoilta hyvää hallinnon oikeusperiaatteiden tuntemusta ja vastuullisuutta noudattaen näitä periaatteita.

Yleisten perus- ja ihmisoikeusperiaatteiden lisäksi tulee huomioida lastensuojelulain määrittelemä pienimmän mahdollisen haitan ja viimesijaisuuden periaatteet sekä päätösten edellyttämä tarkka dokumentointi. Haastateltavat toivatkin esille, että tässä avainasemassa on työntekijän riittävä ja asianmukainen koulutus työtehtäviinsä.

Työnantajan tulisi henkilöstöä rekrytoidessaan edellyttää jokaiselta lainmukaista sosiaalialalle suuntaavaa koulutusta, jotta riittävä osaaminen voidaan edes teoreettisesti varmentaa. Tällöin työntekijöiden toivoma delegointivallan laajentaminen olisi koulutuksellisestikin perusteltua. Kelpoisuuteen liittyvät tekijät ovat perusteltavissa myös laitossijoituksen korkeilla kustannuksilla ja niille ennakkoon lastensuojelussa asetetuille vaikuttavuuden tavoitteille. Loppukädessä lapsen kuntoutuminen on niin yksilön itsensä että yhteiskunnan etu. Lapsen oikeuksien ja edun toteutuminen ei pitäisi olla riippuvaista yksittäisen työntekijän ammatitietäikasta tai koulutuksesta. Sosiaalialalle on määritelty kelpoisuusehdot juuri siitä syystä, että lapsen etu toteutuisi sellaisessa laajuudessa kun lainsäädäntö on sen määritellyt.

Lasten haastattelujen perusteella saa vaikutelman, ettei lapsilla ole riittävästi tietoutta lastensuojelulain rajoitustoimenpiteiden käytön edellytyksistä ja omista oikeuksistaan. Lapset kertoivat alistuvansa päätöksiin vaikka eivät hyväksyisi esitettyjä perusteita. Lasten oikeuksien

ja lapsen edun toteutuminen voidaan taata täysimääräisenä vasta silloin, kun lastensuojelun sijaishuollon vaativan laitossijoituksen yksikössä sijoitettuna oleva lapsi on riittävästi tietoinen omista oikeuksistaan ja velvollisuuksistaan. Se tarkoittaa, että lapsi kykenee niitä ikätasoisesti itsenäisesti tai avustettuna täysimääräisesti vaatimaan ja hänen mielipiteitä kuullaan. Lasta on valistettava laitossijoituksen valituskelpoisten päätösten valitusoikeudesta rajoituspäätöksisiä tehdessä.

Lisäksi jos lapsi on tyytymätön saamaansa kohteluun valitus- ja kantelumahdollisuuksista aluehallintovirastoon sekä hänen mahdollisuudestaan olla yhteydessä kunnalliseen sosiaali-asiemieheen. Luonnollisestikin nämä keinot ovat viimesijaisia tapoja saada oikeutta ja äänensä kuuluville. Yksittäisiinkin havaittuihin epäeettisiin toimintatapoihin ja huonoon kohteluun tulee puuttua aktiivisesti niitä havaittaessa. Esimiesten tulee viestittää omalla käytöksellään ja toiminnallaan ettei sellainen ole hyväksyttävää. Lapselle on laitossijoituksensa aikana kerrottava aktiivisesti hänelle kuuluvista oikeuksistaan ja velvollisuuksistaan.

Lastensuojelulapsilla on karujen kokemustensa valossa suuri epäluottamus aikuisiin ja viranomaisiin. Lastensuojelulaitoksissa työskentelevillä on erityinen vastuu toimia haastavissakin tilanteissa tästäkin syystä luottamusta vahvistavasti. Muutoin epäluottamus mielestäni viranomaisiin ja lähimmäisiin muuttuu lapsen osalta vihamielisyydeksi ja syrjäyttäväksi tekijäksi. Viranomaisyhteistyön tiiviistäminen ja lasten aktiivisempi osallistaminen oman elämän hallintaan ja toteuttamiseen on keskeistä myös lastensuojelulaitoksen toiminnassa.

Tapaukseni osoitti, ettei hyvän hallinnon ja lainsäädännön asettamat tavoitteet ja takuut aina kokonaisuudessaan toteudu yksittäisten lasten kohdalla riittävästi. Lastensuojelun lapsen asioissa neuvontavastuu on ensisijaisesti lasten sosiaalityöntekijöillä sekä toissijaisesti lastensuojeluyksikön työntekijöillä. Lapselle on aina selvitettävä ja selvennettävä ikätasonmukaisesti syyt siihen miksi häneen kohdennetaan rajoitustoimenpiteitä. Lisäksi käytännössä sitä, että rajoittamiseen liittyvä päätös perustellaan lapselle riittävän ymmärrettävästi ja tarpeen mukaan asiasisältöä auki selventäen.

Tutkimukseni tuloksien perusteella mielenkiintoisia jatkotutkimuskohteita olisi tutkimukset vaativan laitossijoituksen ja ylipäätään lastensuojelulaitosten lasten kokemuksista rajoitus-

toimenpiteistä lapsen edun toteutumisesta pitkittäistutkimuksella sekä yksityisellä että kunnallisella sektorilla. Lisäksi olisi tarpeen tutkia rajoitustoimenpiteiden toteuttamisen etiikkaa ja niiden toteuttamisen asianmukaisuutta.

Kiinnostavaa olisi myös tutkia laajemmin sosiaalialalla toimivien hoito- ja kasvatushenkilöstön koulutuksen merkitystä päätösten laadulliseen sisältöön ja toteuttamiseen. Tarpeellinen tutkimusaihe olisi myös lastensuojelulaitosten hoito- ja kasvatushenkilökunnan lisäkoulutus- tarpeet rajoitustoimenpiteiden kirjaamiskäytäntöjen ja juridisten yksityiskohtien ja vastuiden osalta sekä perehdyttämisessä. Työtyytyväisyyden ulottuvuudesta kiinnostava tutkimuskohde olisi yksittäisen työntekijöiden saaman delegointivallan vaikutus työmotivaatioon ja työn hallinnan sekä merkityksellisyyden kokemukseen.

12.2 Tutkimuksen luotettavuus ja eettisyys

Tässä opinnäytetyössä on pyritty noudattamaan tutkimuksen kaikissa eri vaiheissa tutkimuseettisen neuvottelukunnan hyvän tieteellisen käytännön vaatimuksia. Sen mukaan tieteellinen tutkimus on hyväksyttävää, jos se täyttää tutkimuseettisen neuvottelukunnan asettamat tieteellisen käytännön lähtökohdat. (Varantola, Launis, Helin, Spoof & Jäppinen 2012, 6-7.)

Tämän tutkimuksessa luotettavuutta tukee tutkimuksellisesti kokonaisvaltainen lähestymistapa ja useiden tiedonhankintamenetelmien hyödyntäminen. Tapaustutkimuksessa kokonaisvaltaisen ilmiön ymmärtäminen ja yksityiskohtaisemman tiedon tuottaminen on tutkimuksen keskiössä. Tavoitteena ei ole tehdä yleistyksiä. (Saarela-Kinnunen & Eskola 2007, 189, 194.)

Ennen varsinaista tutkimuksen aloittamista hain tutkimusluvan kirjallisesti tutkittavan vaativan sijoituksen lastensuojelulaitoksen taustaorganisaatiolta sekä suullisesti lastensuojelulaitoksen johtajalta. Haastateltavia informoitiin erillisellä tutkimustiedotteella ennakkoon tutkimuksen sisällöstä ja osallistumiseen liittyvästä vapaaehtoisuudesta sekä tutkimukseen osallistuvan oikeudesta irtautua tutkimuksesta sen missä vaiheessa tahansa. Varsinainen suostumus haastatteluihin osallistuvilta työntekijöiltä ja lapsilta sekä heidän vanhemmiltaan pyydettiin sekä suullisesti että kirjallisesti ennen haastattelujen alkamista. Kaikilta saatujen suostumusten jälkeen aloitin varsinaiset teemahaastattelut. (Kylmä & Juvakka 2007, 150.)

Yksilöhaastatteluihin osallistuneiden vaativan sijoituksen lastensuojelulaitoksen lasten ja työntekijöiden aito kiinnostus ja myönteinen asenne haastatteluja kohtaan ovat havaittavissa lopullisessa monipuolisessa ja kiinnostavassa haastatteluaineistossa. Arviointi pelkistää tutkimusprosessin ja kiteyttää sen. Tutkimuksen luotettavuuden kriteereinä ovat tutkija itse ja tekemänsä eettiset valinnat. Tapaustutkimukseni tarkoituksena ei ole ollut pyrkimys objektiivisuuteen vaan yksittäisen ilmiön kuvaukseen.

Tässä tutkimuksessa on noudatettu tutkimuksen toteuttamisessa edellytettävää tunnollisuutta ja tarkkuutta. Tutkijana olen tarkastanut omat taustaoletukseni tekemieni tulkintojen osalta. Tutkimuksen luotettavuus vaatii tutkimuksen aikana reflektointia ja oman tietämisen osalta korjaavaa ja kyseenalaistavaa toimintaa. Tutkimuksen teossa olen kiinnittänyt huomiota saatujen tuloksien totuudenmukaisuuteen sekä siihen, miten asetetut tutkimustehtävät ovat vastanneet sille asetettuihin kysymyksiin. Arvioinnin keskiössä on tekemäni tutkimukselliset päätelmät ja niiden argumentointikestävyys sekä totuudellisuus. (Eskola & Suoranta 2001, 213-215; Erätuuli, Leino & Yli –Luoma 1994, 98.)

Tämän tutkimuksen luotettavuutta on lisännyt saatujen haastatteluvastausten samankaltaisuus ja tutkimusaineiston kylläntyminen. Tapauksen haastatteluaineisto on hankittu henkilöiltä, jotka ovat vapaaehtoisesti halunneet tuottaa ja jakaa tietoa tutkittavasta aiheesta. Lisäksi haastattelujen äänittäminen mahdollisti haastateltavan ja tutkijan luontevan vuorovaikutuksen ilman häiriötekijöitä. Rauhallinen tila ja välitön ilmapiiri auttoivat haastateltavan kerrontaan syventymisessä. (Hirsjärvi & Hurme 2000, 184.) Suoria lainoja on pyritty hyödyntämään tutkimuksessa siten, ettei yksittäistä haastateltavaa voi tunnistaa.

Olen tutkijana perehtynyt syvällisesti tutkittavaan aihealueeseen, jotta lopullinen teoreettinen tieto olisi mahdollisimman kattavaa ja luotettavaa. Haastatteluista saatu lopullinen aineisto luettiin useaan kertaan ajatuksella läpi, litteroitiin sekä analysoitiin huolellisesti. Haastatteluaineisto säilytettiin ja hävitettiin asianmukaisesti tutkimuksen valmistumisen jälkeen. (Kuula & Tiitinen 2010, 450.)

Tässä opinnäytetyössä on pyritty toimimaan rehellisesti ja tutkimuksellisessa mielessä johdonmukaisesti. Opinnäytetyön raportissa analyysistä saadut tutkimustulokset sekä tutkimuksen kulku esitetään avoimesti. Lopulliset tutkimustulokset on esitetty työssä kategorioittain.

Dokumentoidusta Efficca-järjestelmän asiakirja-aineistosta koostetut tilastot tallennettiin, arvioitiin sekä esitettiin lopullisessa opinnäytetyössä totuudellisesti. Tutkijana olen tiedostanut ja sisäistänyt opinnäytetyöhön liittyvät erityiset eettiset kysymykset ja ottanut ne huomioon tutkimustani toteuttaessani. Tämä tapaustutkimus on lähtenyt omasta ammatillisesta mielenkiinnostani ja lastenkotilaitoksen arjen työn käytäntöjen kehittämisen tarpeista.

Haastateltavien anonymiteettiä on kunnioitettu tutkimuksen kaikissa eri vaiheissa. Tutkijana olen kunnioittanut haastateltavien ihmisarvoa ja yksityisyyttä sekä pitänyt mielessään haastatteluja toteuttaessaan aihealueen erityisyyden sekä siihen liittyvän eettisen herkkyyden ja henkilökohtaisuuden. (Mäkinen 2006, 102.) Tutkijana olen varmistanut tutkimuksen kaikissa vaiheissa, ettei tutkittaville aiheudu vahinkoa tai kärsimystä tutkimukseen osallistumisesta.

Tämä tapauskuvaus on ainutkertainen ja kuvaa yhden vaativan laitossijoituksen yksikön työntekijöiden ja lasten kokemuksia ja näkemyksiä lapsen edun toteutumisesta lastensuojelulain rajoitustoimenpiteiden soveltamisessa. Tämä tapaustutkimus ei ole toistettavissa, eikä se ole tapaustutkimuksen tarkoituksaan. Sen tavoitteena on antaa hyviä viitteitä tutkittavasta ilmiöstä jatkotutkimuksia ajatellen. Lapsen edun näkökulmia lastensuojelussa tulisi tutkia nykyistä monipuolisemmin ja laajemmin sekä ottaa lapset tutkimuksen keskiöön asiantuntijoiden rinnalle.

Tutkijana olen kunnioittanut tutkimukseni aikana edeltäjäni töitä ja osoittanut ne asianmukaisesti viittauskäytännön mukaisesti sekä tarkastanut saamani tutkimustulokset lopullisessa työssä. (Mäkinen 2006, 102.) Tutkimuksen tiedonhankinnassa on noudatettu huolellisuutta ja siihen on käytetty vain tieteellisesti luotettavaa kirjallisuutta sekä tutkimuksia.

12.3 Ammatillinen kehittyminen

Valitsin opinnäytetyöni aiheeksi vaativan laitossijoituksen yksikön ammatillisen kiinnostukseni vuoksi. Mielestäni aihe on lapsen edun näkökulmasta ajankohtainen. Työskentelen itse lastensuojelulaitoksessa, jossa rajoitustoimenpiteitä myös käytetään. Ammatillisessa mielessä olen usein pohtinut rajoitustoimenpiteiden soveltamiseen liittyviä eettisiä ja ihmisoi-keuksiin liittyviä näkökulmia. Tästä syystä valitsemani aihe tuntui kiinnostavalta.

Tutkimukseni suunnitteluvaiheessa hain aktiivisesti tietoa aiheeseen liittyvästä kirjallisuudesta ja perehdyin aiempiin tutkimuksiin. Havaitsin melko pian, etteivät lapset olleet useinkaan tutkimusten keskiössä omilla äänillään vaan sen sijaan erilaiset asiantuntijat ja alan työntekijät. Pohdin mistä asiantuntijakeskeisyys mahtoi johtua. Oliko syynä asenteet vai se, että lapsia oli oikeasti hankalaa saada haastateltaviksi.

Toteutin opinnäytetyöni itsenäisesti, koska epäsäännöllisen vuorotyöni työajat olisivat olleet haaste yhteistyölle ja ajankäytölle. Tällöin pystyin itsenäisesti vaikuttamaan työni etenemiseen ja sisältöön. Tutkimusluvan sain taustaorganisaatiolta nopeasti ja siihen suhtauduttiin muutoinkin myönteisesti. Tutkimuslupa-anomusten jälkeen aloin koostamaan asiakirja-aineistoa tilastoineen. Teemahaastattelut toteutin syys-lokakuussa 2015 vaativan laitossijoituksen yksikössä. Teemahaastattelut analysoin sisällönanalyysillä.

Tapaustutkimukseni teoriaosuudessa keskityin vaativan laitossijoituksen lapsen edun näkökulmaan lastensuojelulain mukaisten rajoitustoimenpiteiden toteuttamisessa. Tavoitteena oli kuvata rajoitustoimenpiteiden käyttöä arjessa sekä selvittää miten lapsen etu huomioitiin niiden toteuttamisessa. Pyrin tarkastelemaan tutkimuksessani lapsen edun toteutumista mahdollisimman laaja-alaisesti tutkimustehtävien mukaisesti.

Tutkimuksessani esitin seikkaperäisesti rajoitustoimenpiteisiin liittyvän lainsäädännön, jotta lukijan olisi helpompaa ymmärtää aihe kontekstissaan ja niiden käytön edellytyksiä. Opinnäytetyön tekeminen oli toisinaan haasteellista epäsäännöllisen kolmivuorotyön lomassa lähinnä ajan puutteen vuoksi. Motivaatio opinnäytetyönteossa oli koko ajan hyvää.

Oppiminen on prosessi, jossa aiemmat kokemuksesta luodut merkitykset tulkitaan tai tarkastellaan uudella tavalla. Tällöin kokemuksesta luotu uusi tulkinta ohjaa yksilön myöhempää ymmärtämistä, toimintaa ja arvottamista. Aikuisiän oppimiskokemuksiin liittyy usein kriittistä reflektiota suhteessa omaan tietämisestä tietämiseen, tuntemiseen, asennoitumiseen ja toimimiseen. (Mezirow 1996, 17, 30.)

Koko tutkimuksen prosessin ajan koin tekemisen ammatillisesti itseäni hyödyttäväksi ja prosessin hyvin eteneväksi. Opinnäytetyön ohjaus oli kannustavaa ja riittävän vapaata. Tapaus-

tutkimuksesta tuli sisällöltään suunnitelmani mukainen ja olen siihen tyytyväinen. Ammatillisesti olen saanut opinnäytetyöprosessini aikana syvällisen tietouden lastensuojelun lainsäädännöstä ja lasten oikeuksista.

Olen saanut arvokkaan ja uudistuneen kokemuksen ja todisteen siitä, miten lapset osaavat kuvata kokemuksiaan yhtäläillä syvällisesti ja reflektoiden. Tutkimuksellisesti haastattelu-kohtaamiset sekä lasten että työntekijöiden kanssa ovat olleet prosessin paras anti. Tutkimukseni lisäsi entisestään kiinnostustani sosiaalityötä kohtaan. Lasten hyvinvointi ja erityisesti syrjäytymisriskissä olevat lapset ja nuoret ovat tulevaisuudessakin jatko-opintojeni kiinnostukseni kohteena.

LÄHTEET

- Aaltonen, Marjo, Ojanen, Tuija, Vihunen, Riitta & Wilen, Marika 2003. Nuoren aika. Porvoo: WS Bookwell Oy.
- Aer, Janne 2012. Lastensuojelun oikeus. Helsinki: Sanoma Pro Oy.
- Alhanen, Kai 2014. Vaarantunut suojeluvalta - Tutkimus lastensuojelujärjestelmän uhkatekijöistä. Tampere: Juvenes Print- Suomen Yliopistopaino Oy
- Alkoholilaki 1143/1994, 8.12.1994.
- Ampuma-aselaki 1/1998, 9.1.1998.
- Areneva, Mirjam 2010. Lapsen asema ja edunvalvojan rooli lastensuojeluasiassa. Teoksessa Marjomaa, Paula & Laakso, Milja (toim.) Lastensuojelun edunvalvonta – lapsen oikeus osallisuuteen häntä koskevassa päätöksenteossa. Käsikirja lastensuojelun edunvalvonnasta. Helsinki: K-Print, 58-86.
- Aula, Maria Kaisa 2011. Lapsen paras aikuisen velvollisuutena. Teoksessa Nurmi, Suvielise & Rantala, Kaisa (toim.) Näyn ja kuulun, lapsen etu ja osallisuus. Keuruu: Otavan Kirjapaino Oy, 24-38.
- Barkman, Johanna 2013. Lasten ja nuorten elämäntarinan äärellä. Teoksessa Bardy Marjatta (toim.) Lastensuojelu ytimissä. Tampere: Juvenes Print, 273-283.
- Erätuuli, Matti, Leino, Jarkko & Yli –Luoma, Pertti 1994. Kvantitatiiviset analyysimenetelmät ihmistieteissä. Rauma: Kirjapaino Oy West Point.
- Eskola, Jari & Suoranta, Juha 2001. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Eskola, Jari & Suoranta, Juha 2005. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Jyväskylä: Gummerus: Kirjapaino Oy.
- Eskonen, Inkeri, Korpinen, Johanna & Raitakari, Suvi 2006. Vallan määrittämät lapsi- ja asiantuntijapuhujat: faktaa, selontekoa ja kokemuksia. Teoksessa Forsberg, Hannele, Ritala-Koskinen, Aino & Törrönen, Maritta (toim.) Lapset ja sosiaalityö, kohtaamisia, menetelmiä ja tiedon uudelleenarviointia. Juva: WS Bookwell Oy, 21-44.
- Haapasalo, Jaana 2008. Kriminaalipsykologia. Juva: WS Bookwell Oy.
- Haapasalo, Jaana 1999. Teoksessa Haapasalo Jaana (toim.). Väkivallan kierre. Kaltoinkohdellun ylisukupolvisuus lastensuojelun asiakasperheissä. Helsinki: Tietosanoma Oy, 45-85.
- Hakalehto-Wainio, Suvianna 2014. Lasten oikeudet lapsen oikeuksien sopimuksessa. Teoksessa Koivurova, Timo & Pirjatanniemi, Elina (toim.) Ihmisoikeuksien käsikirja. Tallinna: Tallinna Raamatutrukikoda, 133-164.
- Heinonen, Hanna & Sinko, Päivi 2009. Sosiaalityöntekijät lastensuojeluprosessia johtamassa. Teoksessa Bardy, Marjatta (toim.) Lastensuojelun ytimessä. Helsinki: Yliopistopaino Oy, 89-100.
- Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena 2000. Tutkimushaastattelu. Tutkimushaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Yliopistopaino.
- Hirsjärvi, Sirkka 2010. Tutkimustyyppit ja aineistonkeruun perusmenetelmät. Teoksessa Hirsjärvi, Sirkka, Remes, Pirkko & Sajavaara, Paula (toim.) Tutki ja kirjoita. Helsinki: Tammi kustannusosakeyhtiö, 191-220.

- Hoikkala, Susanna 2011. Ratsauksia ja kusitestejä. Teoksessa Satka, Mirja, Alanen, Leena, Harrikari, Timo & Pekkarinen, Elina (toim.) *Lapset, nuoret ja puuttuva hallinta*. Jyväskylä: Bookwell Oy, 243-278.
- Hotari, Kaisa-Elina, Oranen, Mikko & Pösö, Tarja 2010. Lapset lastensuojelun osallisena. Teoksessa Bardy, Marjatta (toim.) *Lastensuojelun ytimessä*. Helsinki: Yliopistopaino Oy, 117-132.
- Hurtig, Johanna 2003. Lasta suojelemassa – etnografia lasten paikan rakentumisesta lastensuojelun perhetyön käytännössä. Rovaniemi: Lapin Yliopistopaino.
- Huumausainelaki 373/2008, 30.5.2008.
- Iivonen, Esa 2011. Lapsen oikeuksien yleissopimus. Teoksessa Nurmi, Suvielise & Rantala, Kaisa (toim.) *Näyn ja kuulun. Lapsen etu ja osallisuus*. Keuruu: Otavan Kirjapaino Oy, 39-60.
- Järjestyslaki 612/2003, 27.6.2003.
- Kananen, Jorma 2013. Case-tutkimus opinnäytetyönä. Jyväskylän ammattikorkeakoulun julkaisuja-sarja. Jyväskylä: Juvenes Print.
- Kananoja, Aulikki 2010. Sosiaalityön asiakastyön menetelmät ja orientaatio. Teoksessa Kananoja, Aulikki, Lähteinen, Martti & Marjamäki, Pirjo (toim.) *Sosiaalityön käsikirja*. Tallinna: Tallinna Raamatutrukikoda, 119-160.
- Kannala, Pieti 2013. Laitosvallasta lapsen perusoikeuksien ja oikeusturvan toteuttamiseen lastensuojelulaitoksissa. ProGradu-tutkielma. Helsinki: Helsingin Yliopisto. Julkisoikeuden laitos.
- Karlsson, Liisa, Aalto, Emma & Hietanen, Elina 2012. Lasten äänet kuuluviin! Teoksessa Aalto, Emma, Alasuutari, Maarit, Heino, Tarja, Lamponen, Tuuli & Rutanen, Niina (toim.) *Suojeltu lapsuus ? Raportti Lapsudentutkimuksen päiviltä 2011*. Tampere: Tampereen yliopistopaino Oy, 83-86.
- Keltikangas-Järvinen, Liisa 2010. *Tunne itsesi suomalainen*. Juva: WS Bookwell.
- Korhonen, Merja 2006. Sukupolven merkitys vuorovaikutussuhteessa. Teoksessa Karila, Kirsti, Alasuutari, Maarit, Hännikäinen, Maritta, Nummenmaa, Anna Raija & Rasku-Puttonen, Helena (toim.) *Kasvatusvuorovaikutus*. Vaajakoski: Gummerus Kirjapaino, 51-69.
- Koskela, Mari 2013. Asia asiakirjassa ? Perustelut ja lapsen mielipide lastensuojelulaitoksen rajoitustoimenpideasiakirjassa. ProGradu-tutkielma. Tampere: Tampereen yliopisto. Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö.
- Kuula, Arja & Tiitinen, Sanni 2010. Eettiset kysymykset ja haastattelujen jatkokäyttö. Teoksessa Ruusuvuori, Johanna, Nikander, Pirjo & Hyvärinen, Matti (toim.) *Haastattelun analyysi*. Tallinna: Osuuskunta Vastapaino, 446-459.
- Kylmä, Jari & Juvakka, Taru 2007. *Laadullinen terveystutkimus*. Helsinki: Edita Prima Oy.
- Känkänen, Päivi 2013. Siirtymät sijaishuollossa – hetkiä ja ikuisuuksia. Teoksessa Bardy Marjatta (toim.) *Lastensuojelu ytimessä*. Tampere: Juvenes Print, 264-272.
- Kääriäinen, Aino 2003. Lastensuojelun sosiaalityö asiakirjoina. Dokumentoinnin ja tiedonmuodostuksen dynamiikka. Väitöskirja. Helsinki: Helsingin yliopisto. Sosiaalipolitiikan laitos.
- Laakso, Riitta 2009. Arjen rutiinit ja yllätykset – etnografia lastenkotityöstä. Väitöskirja. Tampere: Tampereen yliopisto. Sosiaalityön tutkimuksen laitos.
- Laiho, Kristiina 2010. Asiakasryhmäkohtainen sosiaalityö. Teoksessa Kananoja, Aulikki, Lähteinen Martti & Marjamäki, Pirjo (toim.) *Sosiaalityön käsikirja*. Tallinna: Tallinna Raamatutrukikoda, 161-312.

- Laitinen, Ahti & Aromaa, Kauko 2005. Rikollisuus ja kriminologia. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Laitinen, Ahti 2002. Oikeussosiologian perusteet. Turku: Karhukopio Oy.
- Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 361/1983, 9.9.2015.
- Lastensuojelulaki 417/2007, 13.4.2007.
- Lastensuojelun käsikirja 2015. Viitattu 1.4.2015. <https://www.thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja>
- Lehto- Salo, Pirkko 2011. Koulukotisijoitus nuoren toinen mahdollisuus ? Mielenterveyden häiriöiden, oppimisvaikeuksien ja perheongelmien kirjo kehittämishaasteena. Väitöskirja. Jyväskylä: Jyväskylän Yliopisto. Yhteiskuntatieteen ja filosofian laitos.
- Lipset, Seymor Martin, Trow, Martin A. & Coleman, James, S. 2004. Union Democracy The Internal Politics of the International Typographical Union. Teoksessa Yin, Robert, K. The Case Study Anthology. California: Sage Publications, 113-137.
- Mahkonen, Sami 2010. Lastensuojelu ja laki. Helsinki: Edita Prima Oy.
- Mezirow, Jack 1996. Kriittinen reflektio uudistavan oppimisen käynnistäjänä. Teoksessa Mezirow, Jack & al. Uudistuva oppiminen. Kriittinen reflektio aikuiskoulutuksessa. Helsinki: Painotalo Miktor, 17-38.
- Mäenpää, Olli 2004. Hallintolaki ja hyvän hallinnon takeet. Helsinki: Edita Prima Oy.
- Mäenpää, Olli 2011. Oikeus hyvään hallintoon. Helsinki: Unigrafia Oy.
- Mäkinen, Olli 2006. Tutkimusetiikan ABC. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- Nieminen, Liisa 2013. Perus- ja ihmisoikeudet ja perhe. Liettua: BALTOprint.
- Nummenmaa, Anna Raija 2006. Kasvattajien yhteisö ja kasvatuskulttuuri. Teoksessa Karila, Kirsti, Alasuutari, Maarit, Hännikäinen, Maritta, Nummenmaa, Anna Raija & Rasku-Puttonen, Helena (toim.) Kasvatusvuorovaikutus. Vaajakoski: Gummerus Kirjapaino, 19-33.
- Nurmi, Päivi 2013. Lupa tunteisiin. Teoksessa Nurmi, Päivi (toim.) Lapsen ja nuoren viha. Juva: Bookwell Oy, 15-27.
- Ojaniemi, Pekka & Rantajärvi, Kaisa-Maria 2010. Alkuarvioinnista suunnitelmalliseen sosiaalitoimintaan. Teoksessa Laitinen, Merja & Pohjola, Anneli (toim.) Asiakkuus sosiaalitoiminnassa. Tallinna: Raamatitrukikoda, 219-244.
- Perustuslaki 731/1999, 11.6.1999.
- Poliisilaki 872/2011, 22.7.2011.
- Pölkki, Pirjo 2001. Oppilaiden syrjäytymisuhkien tunnistaminen ja ehkäisy peruskoulun haasteena. Teoksessa Järventie, Irmeli & Sauli, Hannele (toim.) Eriarvoinen lapsuus. Porvoo: Bookwell Oy, 125-146.
- Pösö, Tarja 2004. Kasvatustyö sijaishuollossa. Teoksessa Puonti, Annamajja, Saarnio, Tuula & Hujala, Anne (toim.) Lastensuojelu tänään. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy, 202-213.
- Pösö, Tarja 2004. Vakavat silmät ja muita kokemuksia koulukodista. Saarijärvi: Gummerus Kirjapaino Oy. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus. Tutkimuksia 133.
- Raitanen, Marko 2001. Aikuistuminen Uusi vaihe elämässä vai uusi elämä vaiheessa? Teoksessa Sankari, Anne & Jyrkämä, Jyrki (toim.) Lapsuudesta vanhuuteen iän sosiologiaa. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy, 187-224.
- Rantanen, Ilkka 2010. Pahat pojat ja Hyvät kasvattajat. Espoo: Wireidos Oy.
- Raunio, Kyösti 2009. Olennainen sosiaalitoiminnassa. Helsinki: Hakapaino.

- Reinikainen, Sarianna 2009. Nuorisokodista maailmalle. Kokemuksia nuorisokodissa elämästä ja aikuisiässä selviytymisestä. Helsinki: Yliopistopaino Oy. Kasvatustieteen laitoksen tutkimuksia 224.
- Rikoslaki 39/1889, 13.6.2003.
- Räjähdeasetus 473/1993, 28.5.1993.
- Räty, Tapio 2007. Uusi lastensuojelulaki. Helsinki: Edita Publishing Oy.
- Räty, Tapio 2012. Lastensuojelulaki – käytäntö ja soveltaminen. Helsinki: Edita Publishing Oy.
- Röning, Tiina 2013. Aikuinen mallina ja vihanhallinnan opettajana. Teoksessa Nurmi, Päivi (toim.) Lapsen ja nuoren viha. Juva: Bookwell Oy, 149-161.
- Saarela-Kinnunen, Maria & Eskola, Jari 2010. Tapaus ja tutkimus = tapaustutkimus? Teoksessa Aaltoila, Juhani & Valli, Raine (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin 1. Metodien valinta ja aineistonkeruu: virikkeitä aloittelevalle tutkijalle. Jyväskylä: PS -kustannus, 189-200.
- Saastamoinen, Kati 2008. Lapsen asema sijaishuollossa – Käsikirja arjen toimintaan. Helsinki: Edita Prima Oy.
- Saastamoinen, Kati 2010. Lapsen asema sijaishuollossa – Käsikirja arjen toimintaan. Helsinki: Edita Prima Oy.
- Schulman, Marja & Nurmi, Päivi 2013. Lapsen vihaan reagoiminen. Teoksessa Nurmi, Päivi (toim.) Lapsen ja nuoren viha. Juva: Bookwell Oy, 133-147.
- Siljander, Pauli 1997. Kasvatus ja socialisaatio-johdatus aiheeseen. Teoksessa Siljander, Pauli (toim.) Kasvatus ja socialisaatio. Tampere: Tammer-Paino Oy, 7-13.
- Sinko, Päivi 2001. Lastensuojelu, juridisoituminen ja lapsen oikeudet. Teoksessa Törrönen Maritta (toim.) Lapsuuden hyvinvointi. Yhteiskuntapolitiittinen puheenvuoro. Vantaa: Tummavuoren kirjapaino, 128-149.
- Sinko, Päivi 2004. Laki ja lastensuojelu, juridisoituvat käytännöt sosiaalityön arjessa ja asiantuntijuuden määrittelyssä. Helsinki: Yliopistopaino.
- Soisalo, Raul 2012. Särkyvä mieli – lasten ja nuorten psyykkinen oireilu. Tallinn: AS Printon Trukikoda.
- Sosiaalialan korkeakoulutettujen ammattijärjestö Talentia ry. 2013. Arki, arvot, elämä, etiikka, sosiaalialan ammattilaisten eettiset ohjeet. Ammattieettinen lautakunta. Helsinki: Kinestasis Oy.
- Suomen Unicef i.a. Verkkojulkaisu Yhdistyneiden Kansakuntien yleissopimus Lapsen oikeuksista. Viitattu 1.4.2015. <https://www.unicef.fi/lapsen-oikeudet/lapsen-oikeuksien-julistus/>
- Tarkkinen, Hanna & Forsberg, Hannele 2013. Artikkelissa Lastensuojelun rajoitustoimenpiteet asiakirjojen valossa. Yhteiskuntapolitiikka 78:6, 661-669.
- Taskinen, Sirpa 2007. Lastensuojelulaki (417/2007). Soveltamisopas. Vaajakoski: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Taskinen, Sirpa 2012. Lastensuojelulain soveltaminen. Helsinki: Sanoma Pro Oy.
- Tervonen - Arkil, Kaisa 2000. Johdanto. Teoksessa Tervonen - Arkil (toim.) Vaikeahoitoisten lasten ja nuorten hoitomenetelmiä lastensuojelulaitoksissa. Saarijärvi: Gummerus Kirjapaino Oy, 6-7.
- Tulensalo, Hanna 2010. Edunvalvojan toiminta lapsen kanssa. Teoksessa Marjomaa, Paula & Laakso, Milja (toim.) Lastensuojelun edunvalvonta – lapsen oikeus osallisuuden häntä koskevassa päätöksenteossa. Käsikirja lastensuojelun edunvalvonnasta. Helsinki: K-Print, 88-117.

- Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli 2009. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. 5. uudistettu laitos. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli 2013. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Vantaa: Hansaprint Oy.
- Valvira 2012. Sosiaali- ja terveystieteiden lupa- ja valvontavirasto. Ohjeet viranomaisille 7/2012. Tupakkalain muutos lastensuojelulaitoksissa. Viitattu 12.3.2015. http://www.valvira.fi/tietopankki/ohjeet_viranomaisille/tupakkalain_muutos_lastensuojelulaitoksissa
- Valvira 2015. Sosiaalihuolto. Sosiaalihuollon valvonta. Viitattu 7.11.2015. http://www.valvira.fi/sosiaalihuolto/sosiaalihuollon_valvonta
- Van der Pahlen, Bettina & Marttunen, Mauri 2013. Käytöshäiriöt. Teoksessa Marttunen, Mauri, Huurre, Taina, Strandholm, Thea & Viialainen, Riitta (toim.) Nuorten mielenterveyshäiriöt. Opas nuorten parissa työskenteleville aikuisille. Terveystieteiden ja Hyvinvoinnin laitos. Juvenes Print: Tampere, 97-108.
- Van der Pahlen, Bettina, Lepistö, Jaana & Marttunen, Mauri 2013. Päihteiden käyttö ja päihdehäiriöt. Teoksessa Marttunen, Mauri, Huurre, Taina, Strandholm, Thea & Viialainen, Riitta (toim.) Nuorten mielenterveyshäiriöt. Opas nuorten parissa työskenteleville aikuisille. Terveystieteiden ja Hyvinvoinnin laitos. Juvenes Print: Tampere, 109-124.
- Varantola, Krista, Launis, Veikko, Helin, Markku, Spoo, Sanna Kaisa & Jäppinen, Sanna (toim.) 2012. Tutkimuseettinen neuvottelukunta. Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkausepäilyjen käsitteleminen Suomessa. Helsinki.
- Vilka, Hanna 2007. Tutki ja mittaa. Määrällisen tutkimuksen perusteet. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

LIITTEET

- Liite 1. Teemahaastattelurunko lapsille
- Liite 2. Teemahaastattelurunko työntekijöille
- Liite 3. Tutkimustiedote
- Liite 4. Lapsen suostumuslomake
- Liite 5. Alle 18-vuotiaan huoltajan suostumuslomake
- Liite 6. Työntekijän suostumuslomake

- KUVIO 1. Osallisuuden portaikon asteet
- KUVIO 2. Aineistolähtöisen sisällönanalyysin eteneminen

- TAULUKKO 1. Esimerkki pelkistettyjen ilmaisujen ryhmittelystä luokaksi
- TAULUKKO 2. Toteutuneet rajoitustoimenpidepäätökset (1.1.2014-17.9.2015)
- TAULUKKO 3. Toteutuneiden rajoitustoimenpidepäätökset sukupuolittain (1.1.2014-17.9.2015)
- TAULUKKO 4. Rajoitustoimenpiteiden käytön oikeutuksesta
- TAULUKKO 5. Työntekijöiden käsitys lapsen edun toteuttamisesta ja toteutumisesta
- TAULUKKO 6. Rajoittamistoimenpiteiden kehittäminen

TAULUKKO 7. Lapsen edun toteutuminen käytännössä

TAULUKKO 8. Rajoitustoimenpiteisiin liittyvät kehittämisentarpeet

LIITE 1. TEEMAHAASTATTELU LAPSELLE

Taustatiedot:

1.Laitoshistoria

2. Ikä

3. Sukupuoli

Haastatteluteemat:

Teema 1: Rajoitustoimenpiteet

Teema 2: Rajoitustoimenpiteiden soveltaminen

Teema 3: Rajoitustoimenpiteisiin liittyvät kehittämisalueet

LIITE 2. TEEMAHAASTATTELU TYÖNTEKIJÖILLE

Taustatiedot:

1.Asema organisaatiossa

2.Koulutus

3.Sukupuoli

Haastatteluteemat:

Teema 1: Rajoitustoimenpiteet

Teema 2: Rajoitustoimenpiteiden soveltaminen

Teema 3: Rajoitustoimenpiteisiin liittyvät kehittämisalueet

LIITE 3. TUTKIMUSTIEDOTE

Opiskelen Helsingin Diakonia-ammattikorkeakoulussa sosionomi ammattikorkeakoulututkintoa. Teen opinnäytetyöni Lastensuojelulain rajoitustoimenpiteiden soveltamisesta lapsen edun näkökulmasta vaativan laitossijoituksen lastenkodin käytännöissä.

Tutkimukseni on tapaustutkimus. Rajaan tarkasteluni tämän lastenkodin hoito- ja kasvatushenkilökuntaan eli ohjaajiin, vastaaviin ohjaajiin sekä laitoksen johtajaan. Lisäksi haastattelen avoimin kysymyksin neljää lasta, joilla on tuoretta ja omakohtaista kokemusta rajoitustoimenpiteistä.

Tutkin sitä, millaisiin perusteluihin rajoitustoimenpiteiden käyttö on perustunut ja miten julkinen toimivallan käyttö niissä näyttäytyy. Rajaan tarkasteluni yhteen lastenkotiin ja sen henkilöstöön sekä sinne sijoitettuihin lapsiin.

Tutkimus on tarkoitus toteuttaa elo-joulukuun 2015 aikana. Pyydän ystävällisesti suostumustasi tutkimukseni toteuttamiseen. Tutkimukseen osallistuvien anonymiteettiä kunnioitetaan kaikissa tutkimuksen vaiheissa, eikä yksittäisten haastateltavien henkilöllisyyttä ole mahdollista tunnistaa lopullisessa työssä. Kaikilta haastateltaviltani pyydän henkilökohtaisen kirjallisen suostumuksen haastattelua varten. Alaikäisen lapsen osalta pyydän tutkimusluvan ja suostumuksen sekä lapselta että huoltajalta erikseen.

Tutkimusaineisto hävitetään tutkimuksen päätyttyä. Opinnäytetyöni tulee julkiseksi sähköisessä muodossa ammattikorkeakoulujen yhteiseen Theseus-järjestelmään. Tutkimustuloksia voidaan hyödyntää lastenkotien käytännöissä ja ammatillisessa kehittämistyössä.

Tutkijana pitäydyn totuudellisuudessa ja huolehdin, ettei tutkimuksesta aiheudu haittaa tutkittaville tutkimuksen aikana eikä sen jälkeen. Saadut tutkimustulokset perustellaan aineistolähtöisesti tieteellisesti luotettavalla ja arvioidulla aineistolla.

Tutkimukseen osallistuminen on täysin vapaaehtoista eikä siitä saa erillistä korvausta.

Tarkempia kysymyksiä koskien tutkimustani saa esittää minulle sähköpostitse: merja.timonen@student.diak.fi

Opinnäytetyöni ohjaaja:

Yliopettaja, VTT Ari Nieminen
Diakonia-ammattikorkeakoulu
Sosiaalialan ko.
Sturenkatu 2, Helsinki

Yhteistyöstä kiittäen, Merja Timonen

LIITE 4. LAPSEN SUOSTUMUSLOMAKE

Tutkimuksen nimi: Lastensuojelulain rajoitustoimenpiteiden soveltaminen lapsen edun näkökulmasta – tapaustutkimus (alustava nimi)

Tutkimus: Helsingin Diakonia-ammattikorkeakoulun (aikuiskoulutus) sosionomi AMK tutkintoon laadittava opinnäytetyö. Tutkimus on tapaustutkimus ja tutkimus toteutetaan haastatteluin. Tutkimuksesta antaa tarkempia tietoja tutkija Merja Timonen, merja.timonen@student.diak.fi. Tutkimuksen ohjaajana toimii DIAK:n yliopettaja VTT Ari Nieminen.

Suostumus: Olen tutustunut tutkimustiedotteeseen ja tutkimuksen tarkoitukseen sekä tavoitteisiin. Ennen tutkimushaastattelua minulla on ollut mahdollisuus kysyä tutkimukseen liittyen täydentäviä lisäkysymyksiä.

Olen tietoinen, että tutkimukseen osallistuminen on täysin vapaaehtoista ja minulla on oikeus kieltäytyä tutkimukseen osallistumisesta. Minulla on oikeus myös vetäytyä tutkimuksesta tutkimuksen missä vaiheessa tahansa. Ymmärrän, että saadut tutkimukselliset tiedot ovat täysin luottamuksellisia ja niiden sisältämiä tietoja käytetään vain tutkimuksellisiin tarkoituksiin. Tutkimukseen osallistuvien henkilöllisyys ei tule esille lopullisessa opinnäytetyössä.

_____

Annan suostumukseni tutkimukseen ja haastatteluun:

_____

Henkilön allekirjoitus ja nimenselvennös

_____

Osallistujan syntymäaika

LIITE 5. ALLE 18-VUOTIAAN HUOLTAJAN SUOSTUMUSLOMAKE

Tutkimuksen nimi: Lastensuojelulain rajoitustoimenpiteiden soveltaminen lapsen edun näkökulmasta – tapaustutkimus (alustava nimi)

Tutkimus: Helsingin Diakonia-ammattikorkeakoulun (aikuiskoulutus) sosionomi AMK tutkintoon laadittava opinnäytetyö. Tutkimus on tapaustutkimus ja tutkimus toteutetaan haastatteluin. Tutkimuksesta antaa tarkempia tietoja tutkija Merja Timonen, merja.timonen@student.diak.fi. Tutkimuksen ohjaajana toimii DIAK:n yliopettaja VTT Ari Nieminen.

Suostumus: Olen tutustunut tutkimustiedotteeseen ja tutkimuksen tarkoitukseen ja tavoitteisiin. Ennen tutkimushaastattelua minulla on ollut mahdollisuus kysyä tutkimukseen liittyen täydentäviä lisäkysymyksiä.

Olen tietoinen, että tutkimukseen osallistuminen on täysin vapaaehtoista ja minulla on oikeus kieltää lastani osallistumasta tutkimukseen ja siitä saa vetäytyä tutkimuksen missä vaiheessa hyvänsä. Ymmärrän, että annetut tutkimukselliset tiedot ovat täysin luottamuksellisia ja niiden sisältämiä tietoja käytetään vain tutkimuksellisiin tarkoituksiin. Tutkimukseen osallistuvien henkilöllisyys ei tule esille lopullisessa opinnäytetyössä.

_____

Annan suostumuksen siihen, että lapseni osallistuu tutkimukseen ja haastatteluun:

_____

Henkilön allekirjoitus

_____

Nimenselvennys

_____

Osallistujan syntymäaika

LIITE 6. TYÖNTEKIJÄN SUOSTUMUSLOMAKE

Tutkimuksen nimi: Lastensuojelulain rajoitustoimenpiteiden soveltaminen lapsen edun näkökulmasta – tapaustutkimus (alustava nimi)

Tutkimus: Helsingin Diakonia-ammattikorkeakoulun (aikuiskoulutus) sosionomi AMK tutkintoon laadittava opinnäytetyö. Tutkimus on tapaustutkimus ja toteutetaan haastatteluin. Tutkimuksesta antaa tarkempia tietoja opiskelija Merja Timonen, merja.timonen@student.diak.fi. Tutkimuksen ohjaajana on DIAK:n yliopettaja VTT Ari Nieminen.

Suostumus: Olen tutustunut tutkimustiedotteeseen ja tutkimuksen tarkoitukseen ja tavoitteisiin. Ennen tutkimushaastattelua minulla on ollut mahdollisuus kysyä tutkimukseen liittyen täydentäviä lisäkysymyksiä.

Olen tietoinen, että tutkimukseen osallistuminen on täysin vapaaehtoista ja minulla on oikeus kieltäytyä tutkimukseen osallistumisesta. Minulla on myös oikeus vetäytyä tutkimuksesta tutkimuksen missä vaiheessa tahansa. Ymmärrän, että saadut tutkimukselliset tiedot ovat täysin luottamuksellisia ja niiden sisältämiä tietoja käytetään vain tutkimuksellisiin tarkoituksiin. Tutkimukseen osallistuvien henkilöllisyys ei tule esille lopullisessa opinnäytetyössä.

_____

Annan suostumukseni tutkimukseen ja haastatteluun:

_____

Henkilön allekirjoitus

_____

Nimenselvennys

_____

Syntymäaika